

Del drac als xucladors passant pel Katiuska...

Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

Autora: Anna M. Noguera i Garriga

Tutor: Josep Martí i Pérez

Consultora: Begonya Enguix i Grau

Avaluadora: Mònica Miró i Vinaixa

Juny de 2005

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

Per a en Jordi

Per tot.

I sobretot perquè sense tu mai no hauria arribat fins aquí.

AGRAÏMENTS:

Vull manifestar el meu agraïment a totes les persones que m'han ajudat a fer aquest treball. En primer lloc al meu tutor, Josep Martí, i la meva consultora, Begonya Enguix. Per tota l'ajuda i tota la paciència.

A en Gwenole Abloen, perquè sense les seves traduccions una part molt important del treball no hauria estat possible. I per tot el suport i l'ajuda. I per ser-hi sempre que ha calgut.

A la meva família, per l'ajut i la il·lusió amb què ho han viscut, com jo, sempre.

Als nens i nenes del CEIP La Draga de Banyoles, i als senyors i senyores del Casal de la Gent Gran de Banyoles. Perquè sense ells no hi hauria hagut treball de camp.

Al Consell Comarcal del Pla de l'Estany, perquè m'ha facilitat tot el material que ha calgut per documentar-me. I en Miquel Rustullet, que m'ha donat un cop de mà sempre que he tingut un dubte.

A tots aquells que d'una forma o altra s'hi ha implicat i m'han ajudat.

I sobretot a en Jordi Cros, el meu marit. Perquè sense la seva complicitat, el seu ajut incondicional i la seva paciència, mai no me n'hauria sortit. I perquè ha aguantat tots els inconvenients que han suposat a casa l'elaboració d'aquest treball, i ha evitat que s'hi instal·lés el caos més absolut. I mai no se n'ha queixat ni me n'ha fet sentir culpable.

ÍNDEX	Pàg.
1. INTRODUCCIÓ	6
2. LLEGENDES TRADICIONALS	13
2.1. Llegendes Religioses	14
2.1.1. Sant Martirià	14
2.1.1.1. Fonts Escrites	14
2.1.1.1.1. Variants	17
2.1.1.1.2. Goigs	17
2.1.1.2. Fonts Orals	18
2.1.1.3. Anàlisi i contextualització	19
2.1.2. Sant Mer o la llegenda del drac	30
2.1.2.1. Fonts Escrites	30
2.1.2.1.1. Variants	32
2.1.2.1.2. Goigs	34
2.1.2.2. Contes i cançons	35
2.1.2.3. Fonts Orals	36
2.1.2.4. Anàlisi i contextualització	37
2.1.2.5. Dracs en altres cultures	44
2.1.2.5.1. Dracs Britànics	44
2.1.2.5.2. Dracs Xinesos	48
2.2. Llegendes no religioses	50
2.2.1. Les Goges o Alojjes	50
2.2.1.1. Fonts escrites	50
2.2.1.2. Contes i Cançons	51
2.2.1.3. Anàlisi i contextualització	52
2.2.1.4. Altres dones d'aigua catalanes	57
2.2.1.5. Dones d'aigua en altres cultures	59
2.2.1.5.1. Dones d'aigua cèltiques	60

2.2.2. En Morgat	63
2.2.2.1. Fonts escrites	63
2.2.2.2. Fonts orals	64
2.2.2.3. Anàlisi i contextualització	65
3. LLEGENDES MODERNES	68
3.1. Desaparicions	72
3.1.1. Barca enfonsada el 1913	76
3.1.2. Avió katiuska enfonsat a l'estany	76
3.1.3. Corrents subterranis, aigua que no se sap d'on ve, home que surt a Mallorca venent cacauets	78
3.2. Relats que es confonen amb altres zones	80
3.3. Altres estanyols de la zona lacustre	82
3.3.1. Estanyol de cendra	82
3.3.2. Estany d' Espolla	83
3.4. Altres creences	86
3.5. Altres consideracions	89
4. CONCLUSIONS	94
5. BIBLIOGRAFIA	97
6. WEBGRAFIA	100
7. APÈNDIX	102

1.INTRODUCCIÓ

Quan em vaig plantejar la necessitat de treballar a fons un tema, vaig tenir molt clar des d'un principi que el volia fer sobre alguna cosa que realment estimés. I això és sens dubte el meu espai, la meva terra, allà on viu la meva gent. Sóc de Banyoles, i per a mi això és definitiu. A mi, i a tots els banyolins¹, ens ha marcat totalment -tan íntimament com de cares enfora- l'estany i tot el que significa. Tot allò que té relació amb l'estany ens identifica, i volem que ens identifiqui.

L'estany ens fa diferents de les altres poblacions catalanes, fins i tot gironines, de les mateixes característiques. I no té res a veure amb el turisme i el reconeixement foraster. És alguna cosa que va molt més enllà. I per això m'he proposat de descobrir què és en aquest treball.

Perquè l'estany és el medi físic, natural. Amb una repercussió evident en la història i en l'economia... però allò que som realment és alguna cosa que portem a dins. I allò que portem a dins, allò en què creiem, allò que ens fa com som, està inevitablement lligat i modificat per l'estany, no ja com a medi físic, sinó com a identitat.

L'estany és un pol que ens atrau en la majoria de les activitats de la nostra vida. I no només perquè és bonic. Hi ha moltíssims llocs bonics, a la comarca. Ens atrau perquè és molt propi, i és la nostra referència. I això és així -i aquesta és la meva principal hipòtesi de treball-, perquè l'hem anat interioritzant com una cosa molt nostra, que ens ha identificat, al llarg de la història. I ho hem fet a través dels nostres mites, que són les llegendes localitzades al voltant de l'estany, i que

¹ La identitat a què em referiré sempre serà no només dels banyolins sinó també de tots els ciutadans del Pla de l'Estany. Però, segurament pel fet de ser una comarca nova, reconeguda l'any 1988, no tenim gentilici, i haver de fer servir *ciutadans i ciutadanes del Pla de l'Estany* resulta poc àgil. Per tant, parlo de banyolins i banyolines, perquè és l'estany de Banyoles, i es coneix arreu com l'estany de Banyoles, però em refereixo sempre a tota la gent del Pla de l'Estany, si no és que expressament faci una distinció. També per agilitat, faré servir el plural banyolins, que inclourà banyolins i banyolines. No he sabut trobar la forma d'incloure banyolins i banyolines de forma políticament correcta i que no fos alhora excessivament feixuga.

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

han anat pervivint de pares a fills, o d'avis a néts, fins arribar fins a nosaltres. I hi han arribat d'una forma molt rica, amb multitud de variants, i de matisos.

De tot allò que aprenem, inevitablement en fem una selecció. Ho interioritzem d'una determinada manera, en funció de com som, com pensem i com sentim. No crec que hi hagi una forma objectiva de fer les coses. Encara que sigui d'una forma inconscient, seleccionem la informació, i la transformem, abans de transmetre-la. Com la transformem, en quins elements ens fixem, depèn de nosaltres. D'acord amb qui rebí la informació, es posaran de rellevància uns aspectes o uns altres. Alguns s'oblidaran, d'altres esdevindran protagonistes, i se n'hi afegiran d'altres. Això passa ara, amb totes les informacions que ens arriben permanentment de tot arreu, i ha passat sempre, fins i tot quan no n'hi havia tanta, i la que es rebia es fixava més en la memòria, i es retransmetia boca-orella. Ens manifestem sempre en allò que expliquem, perquè ho hem analitzat i processat, ho hem reelaborat, i en comuniquem allò que pensem que és important. Emfasitzem el transcendent, i obviem allò que ens sembla superflu. Això ho fem individualment, i també ho fem com a societat. És així com les nostres llegendes han anat arribant fins a nosaltres. No cal dir com seria d'interessant poder veure com han canviat des que van arribar i es van establir a la comarca, però el que sí que podem fer és veure si realment s'han fet un lloc, i com s'han convertit en una part fonamental del nostre imaginari.

Que una mateixa llegenda la trobem a molts llocs, demostra que viatjaven i que hi havia contactes permanents entre llocs i cultures diferents. I que s'anaven introduint localitzacions per fer-les més pròpies, i més creïbles. Però el fet que les que hagin perviscut a Banyoles siguin unes determinades llegendes i no unes altres, totes relacionades amb l'estany; que tinguem dos sants propis, que tot i que són estrangers, és aquí i només aquí on són coneguts i venerats; que siguin conegudes per la majoria de la població, que no en coneix gaires d'altres... tot això demostra, penso, que hi ha una relació molt estreta entre la identitat dels banyolins i la forma com han mantingut i transmès les llegendes pròpies. No podem saber com eren i quins elements tenien les llegendes originàries, que potser van venir de fora. Però els banyolins ja des d'un principi

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

se les van fer seves, les van anar interioritzant, i d'una generació a l'altra han fet –i fem- que vagin sobrevivint, quan a molts llocs han desaparegut, o ho faran aviat.

Que ara encara s'expliquin a la mainada, i que les conegui tothom, i que avui en quedin tantes variants, penso que demostra fins a quin punt tots plegats les portem dins. Tots diem molt de com som en allò que expliquem. I la gent de la comarca, el que expliquem de forma col·lectiva són les llegendes del nostre estany. I això ens identifica, com a grup.

Avui dia, els contes a la mainada més que explicar-se, es llegeixen. Hi ha multitud de llibres de contes per a totes les edats i de totes les temàtiques. Malgrat això, però, se segueixen explicant les llegendes de l'estany, encara que sigui com a conte i no pas com a llegenda –és a dir, com a cosa tinguda per certa-. En Morgat i el drac han de lluitar contra les grans súper produccions i els personatges de moda, i tot i això sobreviuen, sense cap mena de promoció ni desplegament mediàtic. I això penso que és molt significatiu.

Tot això planteja un seguit d'interrogants, per arribar a saber com ens les hem fet nostres, si és que ho hem fet.

Algunes de les preguntes de recerca són doncs:

- Com s'articula la identitat al voltant de les llegendes tradicionals?
- I de les modernes?
- Quina mena de llegendes neixen al voltant d'un estany?
- Són similars en llocs diferents? En què? En què es diferencien?
- Com condiciona l'imaginari de la gent la presència d'un estany?
- I l'imaginari de la gent que no hi viu?
- Per què l'estany resulta tan misteriós per a la gent de fora i tan poc per a la gent que hi viu?
- Ha estat així sempre, o ha canviat modernament?

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

- Com s'estén una llegenda negra perquè s'arribi a creure tant, i a estendre?
- Què tenen a veure llegendes com la del drac amb altres com la dels xucladors?
- Per què a partir de tota aquesta llegenda negra acaba tenint més transcendència tot el que passa de dolent a l'estany?
- I quin paper juguen, realment, totes aquestes llegendes, en el nostre imaginari?

He intentat establir una metodologia concreta per poder respondre cada tipus de pregunta, i he utilitzat diferents eines.

En primer lloc, una **recerca bibliogràfica** que em permetés de veure quin tractament han fet de les llegendes les fonts escrites. En la gran majoria, autors locals, tot i que també és significativa, i rellevant, la inclusió de fonts d'autors de fora. Per altra banda, per entendre la vitalitat que puguin tenir encara ara les llegendes, he fet un **treball de camp** basat sobretot en dos col·lectius que m'han semblat determinants: per una banda les persones grans, moltes de les quals encara les havien sentides exclusivament per font oral, i per l'altra els escolars, per veure si encara les coneixien o ja s'anava perdent. Per fer el treball de camp, vaig anar uns quants dies a la tarda a parlar amb persones del Casal de la Gent Gran de Banyoles. I vaig seleccionar com escola el CEIP la Draga, perquè la vaig considerar prou representativa, per la distribució escolar, de la població infantil banyolina.

Tal com ja explicaré amb més detall, les entrevistes al Casal de la Gent Gran van tenir lloc durant unes quantes tardes. Primer vaig intentar de fer-les a nivell individual, i va costar una mica. Més tard, es van anar formant grups i, un cop vençuda la primera impressió, es va arribar a crear un ambient molt distès, i van sortir moltíssimes coses, molt interessants. I tots plegats ens vam engrescar cada cop més. Pel que fa l'escola, els vaig passar, amb la col·laboració de la Lourdes Guitart, la directora, i de les professores de cinquè i sisè, una enquesta amb preguntes dirigides a saber quines de les llegendes tradicionals sabien, i

quines explicaven de forma espontània, qui els les havia explicades, i quins misteris o perills coneixien de l'estany. Vaig completar el treball de camp amb altres persones, d'una edat intermèdia, i vaig recollir alguna variant nova que pogués sortir. Són persones conegudes, del meu entorn, que s'han ofert per ajudar-me a recollir material. M'han explicat coses que coneixen i també m'han parlat d'altres persones que em podrien ajudar. He d'agrair l'interès de totes aquestes persones, que s'hi han implicat, i fins i tot han fet l'esforç de mirar d'ampliar la informació, quan els semblava que calia fer-ho.

Quan al coneixement per part de la gent de fora, m'interessava parlar amb persones que no només fossin de fora, sinó que a més no em coneguessin gaire, ja que no volia que estigués condicionat. Per a això, vaig parlar amb gent que vaig conèixer, per feina o per altres causes, durant aquests mesos, i a més ho vaig complementar amb un altre treball de camp, en aquest cas en un xat. Jo em presentava com a banyolina, per veure quina era la primera reacció de la gent, què és el que em preguntarien primer, i com evolucionaria la conversa.

També he buscat llegendes semblants que es poguessin explicar a altres llocs de característiques similars, o bé que hi poguessin haver mites semblants, tant en altres llocs de Catalunya i dels Països Catalans, com en altres cultures: altres dones d'aigua, què signifiquen i quin tractament se'n fa. I en què s'assemblen i què els diferencia del nostre drac i les nostres goges. I quin significat pot tenir. Per fer això he fet servir **Internet**. Sóc conscient que els nivells documentals de tot aquest material són molt heterogenis, perquè les fonts necessàriament ho són. A més, Internet té l'avantatge que és a l'abast, però l'inconvenient que sovint no ha passat per cap filtre. Tot i així, he mirat de seleccionar les planes amb cura, i mirar de fer servir les que semblaven més rigoroses. D'alguna manera, possiblement Internet segueix una mica el fil de la transmissió oral, amb tot el que això significa.

Pel que fa les **llegendes contemporànies**, a més de consultar la **bibliografia**, he fet cerques a **Internet** –especialment relacionades amb llegendes urbanes- i hi he dedicat una part del **treball de camp**. Sobretot entre adults, tan al Casal

de la Gent Gran com a persones d'edat intermèdia. Als nens se'ls demanava que en parlessin, però en respostes obertes. El treball de camp entre les persones de fora era especialment important per a aquest apartat. Així cobria tan la concepció dels banyolins com la dels forasters. I els elements de transmissió. Per a això he fet servir **l'entrevista directa i el xat**.

El treball l'he estructurat en dos grans capítols: les llegendes tradicionals i les modernes o contemporànies. Era difícil d'establir un criteri per fer aquesta classificació, perquè tot i que les llegendes modernes ho són aparentment, això no vol dir que no reflecteixin un substrat anterior, amb elements comuns a les tradicionals. Tot i que sóc conscient d'aquest problema, doncs, penso que establir aquesta classificació així fa que tot el treball sigui més entenedor. El perquè d'aquesta classificació, doncs, és aquest:

- **Llegendes tradicionals:** les que clarament se situen al passat, sovint un passat indefinit –que no pas el passat primordial o passat mític-. A més, aquestes llegendes ja no tenen gairebé cap credibilitat avui dia, encara que n'havien tinguda prou en el seu moment. Són relats que també es poden explicar, ara, com a rondalles, i tenen un argument, expliquen una història.
- **Llegendes modernes:** són coses que s'expliquen, misteris, sobre elements moderns, que se suposa que encara són vigents. Es van retransmetent encara ara com a cosa certa, i els elements principals els podem situar gairebé tots a partir del S XX. És molt difícil que s'expliqui com a rondalla. La majoria ni tan sols no tenen argument. La gent, quan les fa córrer, més aviat ho fa com a avís, que no pas com a entreteniment. Sempre són negatives, volen fer por. Es poden analitzar com a llegendes urbanes.

Les llegendes tradicionals les he dividides en quatre subapartats:

- Sant Martirià
- Sant Mer

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

- les Goges
- en Morgat.

Cadascun d'aquests subapartats s'han desenvolupat de forma diferent, perquè cadascuna d'elles té les seves característiques especials.

El capítol de les llegendes modernes l'he estructurat per tipologies:

- Desaparicions
- Corrents subterranis, aigua que no se sap d'on ve, home que surt a Mallorca venent cacauets
- Relats que es confonen amb altres zones
- Altres estanys de la conca lacustre
- Altres creences
- Altres consideracions.

De tota manera, aquests capítols no són compartiments estancs: s'aniran interrelacionant sempre que sigui necessari.

I és després d'haver analitzat cadascun d'aquests apartats que arribem al capítol de les conclusions finals.

Al final hi he inclòs un apèndix, amb el material que m'ha servit per a l'anàlisi: l'enquesta que vaig passar als alumnes de La Draga, i alguns textos que deixo a l'abast per a qui els vulgui consultar. Sobretot, llegendes i cançons.

2. LLEGENDES TRADICIONALS

Aquest primer capítol està dedicat a les llegendes tradicionals. L'he estructurat en dos grans blocs: les llegendes religioses (que tenen un sant per protagonista: Sant Martirià i Sant Mer) i les que no ho són (Les Goges i en Morgat). La de Sant Mer és també la del drac, i li he dedicat una anàlisi àmplia. Tant el drac com les dones d'aigua són figures que es troben també en altres cultures, i per això he pensat que valia la pena comparar-les, i veure'n semblances i diferències. Aquesta diferenciació entre religioses i no religioses és instrumental, ja que les que considerem no religioses poden tenir un substrat que ho sigui. Però que no hi és tan evident d'entrada.

En totes les llegendes m'he servit de tres fonts. En primer lloc, les fonts escrites. He buscat els documents publicats, sobretot llibres, i he comparat les variants trobades. He inclòs les que em semblaven prou diferents. En segon lloc, les fonts orals. En aquest sentit, m'he servit sobretot dels resultats obtinguts al treball de camp. I finalment, Internet, que ha estat molt important sobretot en la recerca relativa a mites de fora, encara que també n'he tret material per als banyolins.

En totes les llegendes he seleccionat una variant. Sempre que he pogut hi he posat la més àmplia, que contingués més elements diferents. En cas que n'hi hagués més d'una, la més antiga. I l'he reproduïda íntegrament. A més, he resumit les diferències d'altres variants. Quan a les llegendes de fora, només hi he inclòs resums, i algunes llegendes completes les he posades a l'Annex, on hi ha un apartat especial.

2.1. Llegendes religioses

La divisió entre llegendes religioses i llegendes no religioses és una divisió sobretot instrumental. Les de Sant Martirià i Sant Mer sembla que no hi hagi d'haver cap objecció per considerar-les religioses. Són sants, i segueixen esquemes habituals en les llegendes de sants. Com que no tindria sentit separar Sant Mer i el drac, he inclòs tot el que feia referència als diferents dracs també en aquest apartat. No penso pas que sigui fora de lloc. Molts dels dracs que hem vist, excepció feta només d'alguns dels britànics, tenen una vinculació religiosa directa, ja sigui a nivell simbòlic, com els cristians, o perquè se'ls considera així, com en els xinesos.

2.1.1. Sant Martirià

Sant Martirià és el patró de Banyoles i de tota la comarca. És un sant d'origen italià, Bisbe d'Albenga, i màrtir. Les seves relíquies arriben a Banyoles transportades per joves florentins que tenen instruccions de quina mena de lloc han de buscar, i el sant envia un senyal inequívoc que s'hi vol quedar. Aquestes instruccions i aquest senyal diví varia en funció de la variant.

2.1.1.1. Fonts Escrites

Contra el que lògicament podeu suposar, el nostre sant no fou natural d'aquest país. Nasqué a Florència (Toscana) a finals del segle III, de noble llinatge i bressol gentil. Els seus pares moriren quan ell tenia uns dotze anys i, com que una vegada a l'església havia sentit una veu que li deia que si volia ser perfecte vengués tot el que havia heretat, donés el seu producte als pobres i seguís Crist, obrà en conseqüència; després d'haver distribuït els seus béns, per divina inspiració se n'anà a Magdala, on el Sant Abat Frusor el batejà i li donà hàbit de monjo. Tenia vint-i-dos anys quan fou ordenat sacerdot. Mort l'abat i en vista de les virtuts de Martirià, se'l va nomenar el seu substitut. Tres anys després se n'anà a l'illa d' Albenga, d'on era bisbe Sant Junci des de feia mig segle. Tan grata fou l'entrevista per a ambdós sants, que mantingueren un col·loqui continuat durant una setmana sense menjar ni beure, tractant sempre de coses del

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

Senyor. Ambdós realitzaren grans miracles i expulsaren multitud de dimonis. Mort Sant Junci, fou declarat el seu successor segons una veu celestial que ho ordenà. Estigué tres anys a Albenga durant els quals – i entre altres grans meravelles- lliurà de l'esperit del mal la filla del Príncep. Davant d'aquest fet, el Príncep i 8.000 súbdits es convertiren al cristianisme. Després es retirà als deserts d' Egipte amb un criat seu, i allà el Senyor li comunicà que el nou Príncep que regia els destins d' Albenga havia erigit un altar a un ídol que anomenava Esteriol, i que el poble havia tornat a la idolatria. Martirià tornà a Albenga i, en travessar les muralles, Esteriol – per boca de l' Infern- anuncià entre laments la seva derrota. El tirà volgué que el Sant Bisbe adorés l'ídol diabòlic i, davant la seva tenaç negativa, ordenà que li fossin arrencades les carns. Després, el van llançar a una fossa on hi havia quatre lleons afamats que, en lloc de devorar-lo, el van adorar postrats. Encegat, el Príncep va manar degollar Martirià, l'esperit del qual va pujar al Paradís enmig de grans càntics.

Després el tirà, malalt de lepra, fou guarit per intervenció de la seva pròpia víctima. Penedit, es va convertir i el poble tornà a creure. Manà construir un sumptuós sepulcre per a les restes de Martirià, que al cap de molts anys foren traslladades a Florència, la seva ciutat natal.

[...]

*Segons sembla al segle X dos joves florentins, per mandat del Sant -i en vista que Florència no honorava el seu sant fill degudament- prengueren les relíquies de Martirià amb l'ordre de deixar-les en una vila de Catalunya “**on hi brolla una cabalosa font**” Arribats aquí[...] cregueren haver arribat allà on volia el sant. Efectivament, les campanes tocaren per sí soles quan entrava i sortia algun dels florentins per les portes de la vila; l'abat se n'assabentà i s'organitzà una processó presidida per ell; traslladaren solemnement el cos de sant Martirià a l'església del monestir. Al matí següent, aparegueren les relíquies una altra vegada en aquest paratge; es resistien a ser traslladades novament al monestir fins que l'abat i el poble de Banyoles haguessin promès d'edificar-li una capella en el lloc d'arribada i de celebrar la seva festa el 24 de novembre de cada any. Igualment, van haver de prometre que el dia abans a la tarda portarien el seu sant cos a la capella, i que fins al dia següent el vetllarien i implorarien el seu auxili.”³*

² Es refereix al Puig de Sant Martirià.

³ **Antoni M. Rigau i Rigau** Publicat a *Horizontes*, núm. 46 (octubre de 1949), firmat per M. de Rouegrós. Recollit per Jordi Galofré. *El teixit de la memòria*, Banyoles: Família Rigau i Oliver, 2001. Pàg. 1323.

2.1.1.1.1. Variants

Joan Amades⁴, en l'entrada corresponent al 24 d'octubre, dia de la Festa Major de Banyoles, parla de Sant Martirià en tres variants diferents. La primera, el relaciona amb la mort del drac, i diu que fa servir l'estola per amansir-lo. Per tant, allò que diu de Sant Martirià és allò que totes les altres variants consultades atribueixen a Sant Mer. En aquesta variant, el drac vivia al *Clot del Drac*, i s'havia de sortejar els infants de pit de la població perquè els devorés. Un dia li toca al filllet de la neboda de l'abat. El Sant amanseix prou el drac com perquè es deixi matar.

L'arribada a Banyoles sí que correspon a la del sant florentí. Arriba portat per dos joves fadrins, que el porten amagat en una bóta. La variant coincideix amb el que n'explica Antoni M. Rigau.

En la tercera variant, els dos estudiants, deixebles del Sant, decideixen posar el seu cos en una caixa de fusta, portar-lo i deixar-lo en un convent de monjos benedictins, al costat del qual hi hagués una font. Van córrer molts monestirs, però cap no era al costat d'una font. Una nit dormen a la Mare de Déu del Mont, i des de dalt veuen com un mirall, i una llum celestial els fa veure que és allà on cal anar. A Banyoles hi troben dos monestirs benedictins, el *dels blancs*, i el *dels negres*. El deixen al dels blancs, però una processó d'angelets duen les relíquies fins al convent dels negres, on es conserva fins ara. El convent dels monjos blancs fa anys que va enrunar-se.

Si assumim que el convent dels monjos blancs és el que es va enrunar, hem de pensar que parla del convent del Puig de Sant Martirià, destruït durant la guerra del francès. Si el Sant volia anar cap al convent dels negres, aquest seria el de l'actual Monestir, que és on es conserven encara ara les relíquies, dins de la ciutat. Si, en canvi, el convent dels blancs fa referència al convent dels frares

⁴ **Joan Amades** *Costumari Català*. Barcelona: Salvat Editores i Edicions 62, 1982 (primera edició, 1950). Volum V, Pag. 506-508

Servites, també dins de la Vila, llavors deixa de tenir relació amb el Puig de Sant Martirià.

Mn. Lluís Constans, en la seva obra *Rondalles*⁵, relata com Sant Martirià, dalt d'un cavall blanc, salva els masovers de Can Rovira de l'ira del diable, i el fa fugir i capbussar-se a l'estany. Els masovers, agraïts, donaven cada any oli per a la llàntia de l'altar de Sant Martirià al Monestir de Banyoles. No he trobat cap més referència a aquest fet, ni sembla que hagi perviscut en la tradició oral. Podria ser l'adaptació per a mainada de Banyoles d'una rondalla forana, inscrita dins del patró dels enganys al diable tan freqüent a la nostra rondallística. Per tant, es donaria un fenomen de localització d'una llegenda molt estesa arreu.

2.1.1.1.2. Goigs

Hi ha tres variants de goigs dedicades a Sant Martirià. D'acord amb Abellan⁶, la primera és de 1668, la segona probablement de la segona meitat del segle XVIII, i la tercera de 1825.

Les tres variants expliquen la vida del Sant, com renuncia a les riqueses que havia heretat dels seus pares, i les reparteix entre els pobres. Arriba a ser bisbe d' Albenga i passa un temps també vivint com a ermità. Un cop retornat a Itàlia, és martiritzat. Dos deixebles seus traslladen les seves relíquies fins a arribar en una variant a un lloc on brolla una cabalosa font, i en les altres, en arribar a Banyoles les campanes comencen a repicar. Coincideix doncs també amb les variants més repetides de la llegenda. Finalment, hi ha els goigs polifònics de

⁵ **Mn. Lluís Constans** Extret del llibret *Rondalles*, molt antic. Me'l va deixar una senyora que vaig entrevistar, que el tenia de quan el seu marit era petit. No hi ha cap més referència que aquesta que he inclòs, ni lloc d'edició, ni editorial, ni any d'edició... pp. 129-133

⁶ **Joan Anton Abellan** Els goigs del Pla de l'Estany, el Collell i Rocacorba, Vol I. Banyoles: 2001. Edita Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Pàg. 25.

Sant Martirià, de Josep Navarro i Santaulàlia, de l'any 1984, satírics, amb contingut polític⁷.

2.1.1.2. Fonts Orals

Durant el treball de camp, les persones grans no em van parlar gaire de Sant Martirià. Dins d'aquest grup, es recull la variant que les campanes van començar a repicar quan va entrar a la ciutat. També, en relació a la tradició de *dur Sant Martirià a l'estany*, és a dir, d'anar-hi en processó, una persona explica que una vegada, com que no plovia, van començar a fer processons amb les relíquies del Sant, acompanyat amb el Sant Crist gros. Seguia sense ploure, i el capellà va dir: *a veure si el petit va millor*. Efectivament, quan van treure en processó el més petit, es va posar a ploure. Això és simplement una anècdota, però no deixa de ser remarcable que se n'hagin creat també al voltant de la tradició. La processó ha de fer que plogui, però alerta, el Sant Crist petit té més poder que el gros. També de vegades, en els relats recollits, els grans perills que no poden solucionar els homes poderosos els resolen homes humils del poble.

Quant als alumnes de la Draga, expliquen una variant que no havia sentit mai: Sant Martirià va dir als florentins que el deixessin allà on l'ase en què era transportat decidís. I l'ase es va aturar en arribar al cim del Puig de Sant Martirià.

Que els alumnes de La Draga expliquin majoritàriament una història, indica que és la que han après a l'escola. Això no vol pas dir que no en puguin conèixer d'altres, que els expliquin a casa, per exemple. Però a l'hora de parlar-ne, han triat aquesta. De tota manera, això no és pas sorprenent. Si la mestra n'ha explicada una de concreta, poden pensar que aquesta és la que està bé. En tot cas, el fet que s'expliquin a l'escola, per exemple, per una banda ajuda a garantir que no es perdin. Però per l'altra potser farà que es vagin fixant unes determinades variants en detriment d'altres. Tot i que això ha anat passant

⁷ Joan Anton Abellan Op. Cit. 2001 Pàg.51-59

durant tota la història, i el que ens ha arribat sempre és fruit d'una selecció prèvia. De la mateixa manera que ara té influència el que diguin els professors, abans segur que influïa la capacitat de cada orador en narrar. Que es fixi una llegenda i com es fixi dependrà de la *presumpció de veritat* d'aquell que l'expliqui. En el cas de Banyoles, segurament, a més, la que estigui més ben localitzada, amb uns escenaris més reconeixibles, el Puig de Sant Martíà en aquest cas.

2.1.1.3. Anàlisi i contextualització

Aquesta llegenda, amb les seves variants, coincideix en elements amb moltes de les llegendes referides a l'arribada de relíquies de sants patrons, o a Mares de Déu trobades. Per exemple, la llegenda de la Mare de Déu de Montserrat, que un cop trobada la imatge no es deixa moure del lloc, fins que es basteix el Monestir allà on ha marcat, o bé la de la Mare de Déu de Guadalupe, a Extremadura, que decideix on vol el seu santuari, per citar-ne dos exemples geogràficament llunyans, però amb elements prou semblants. En definitiva, el fet que un Sant o una imatge decideixen allà on volen quedar-se per sempre, per a orgull dels elegits. L'elecció del patró o la patrona no és doncs arbitrari, sinó que ha arribat a la població per voluntat pròpia. Hi ha la voluntat divina per sobre de la voluntat humana. Per molt que els homes, ni que sigui els homes d'església, vulguin posar-la en un determinat lloc, no podran fer-hi res si no coincideix amb la voluntat divina, que sempre s'acaba imposant, i que es manifesta de diferents maneres, ja sigui impedint que les relíquies segueixin el seu camí, ja sigui fent sonar les campanes, ja sigui fent que s'aturi un ase, o enviant angelets per fer el trasllat.

Els goigs, el document més antic que he trobat sobre Sant Martíà, recullen tant la història a Itàlia, en vida del Sant, com la de l'arribada; i com arriba a ser el patró de Banyoles. Podria ser a partir dels goigs que haguessin anat pervivint les diferents variants de la llegenda, tot i que agafant-ne bàsicament la segona part, referent a l'arribada. No hi ha ningú, en el treball de camp, que faci

referència a fets concrets de la vida del Sant abans de la seva arribada a Banyoles. Com a molt es diu que era un bisbe italià. Qui no s'hi ha interessat especialment, difícilment té cap coneixement del Sant en vida. No se sap res de per què va arribar a ser Sant, quin martiri va patir, etc. Per als banyolins, la història de Sant Martirià comença just quan arriba a Banyoles⁸. Això és el que ens ha permès de fer-lo nostre. No és només un Sant que vetlli per la comarca. És un Sant molt propi, el **nostre** Sant. Segurament, si en lloc de ser Sant Martirià, tan poc conegut fora, fons Sant Joan, Sant Jaume o Sant Miquel, per exemple, el patró, no hi hauria aquest sentiment de propietat, d'identitat, tan arrelat. No és un Sant Patró triat arbitràriament. Ho és amb dret propi, "s'ho ha guanyat". Amb Sant Mer, sense ser patró, passaria una cosa semblant.

A partir d'aquí, les seves facultats sempre van lligades amb tot allò que està relacionat amb l'aigua. Se l'invocava quan hi havia inundacions o bé quan hi havia sequera. La tradició de *Portar Sant Martirià a l'estany*⁹, vigent fins fa pocs anys, anava en aquest sentit. Aquesta facultat aniria vinculada amb la seva decisió d'anar a un lloc *on hi brolla una cabalosa font*, un lloc totalment relacionat amb l'aigua. Que és allò que més destaca des del Puig de Sant Martirià, probablement el lloc des d'on es veu una millor panoràmica general de l'estany, on és més impressionant descobrir-lo. Durant molts anys, els banyolins, en arribar algun foraster a Banyoles, per impressionar-lo de veritat amb el *nostre* estany, la primera cosa que fèiem era dur-lo al mirador, situat just sota del Convent de Sant Martirià, al mateix puig. Hi havia una vista esplèndida, majestuosa, que ens feia sentir molt orgullosos, amb un sentiment de propietat molt marcat. Parlo en passat, perquè ara aquest costum s'ha perdut una mica, bàsicament pel fet que els arbres de la pròpia muntanya han anat creixent, i tapen parcialment l'estany, de forma que a l'estiu –quan els arbres tenen fulles– no hi ha la vista que hi havia fa uns anys. En canvi, des del cim del Puig la vista

⁸ Sí que hi ha banyolins que han estudiat en profunditat tot allò que hi fa referència, i que en tenen una documentació i un coneixement exhaustiu, però l'objectiu del meu treball no és pas el coneixement erudit, sinó el popular.

⁹ La primera notícia que se'n té és de 1614, que ja era un costum molt arrelat. L'última processó va ser el 1878. Veure: **Josep Grabuleda i Sitjà**. *Portar Sant Martirià a l'estany, una tradició desapareguda fa més d'un segle* El Pla de l'Estany, butlletí informatiu del Pla de l'Estany, juny de 2005. pp. 28-29

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

es manté igual d'esplèndida, però alhora abasta una panoràmica impressionant de 360°. L'estany a una banda, la ciutat de Banyoles, altres pobles de la vall, i al voltant, el cercle de muntanyes: per una banda els Pirineus, i per l'altra les muntanyes més properes, que identifiquen el nostre paisatge.

Foto: L'Estany des de les ruïnes del Convent de Sant Martirià, al Puig de Sant Martirià.

Anna M. Noguera; estiu 2004

A l'època que van arribar les relíquies, podem imaginar un paisatge una mica diferent. No només perquè el Mirador encara no existia (es va construir als anys 50, ja amb la idea de promocionar l'estany com a lloc d'interès turístic). La muntanya es va retallar una mica per fer-hi la carretera actual, però en aquell moment, el camí devia passar, segurament, molt a prop del cim del Puig. I l'estany devia aparèixer de cop, just en arribar a dalt. No és difícil, doncs, d'imaginar la impressió que devia fer, per a algú que venia d'un viatge de molts dies, a peu, i travessant zones que segons l'època de l'any podien ser ben càlides i eixutes. Efectivament, venint de la banda de Figueres, fora del riu Fluvià, pràcticament no hi ha cap més curs d'aigua una mica considerable. Tot i això, és un riu d'un cabal molt irregular, totalment lligat a l'estacionalitat.

Per això, s'entén l'èmfasi que posaven els narradors en la història. El Convent suposadament es va construir allà per la bellesa del lloc, quan de fet, probablement va ser molt més valorada la seva situació estratègica, tant de

guaita com fins i tot defensiva. Justament va ser durant la guerra del francès que es va destruir, per tal que els francesos no s'hi poguessin fer forts.

Els fets i miracles del Sant en vida no tenen cap relació especial amb l'aigua. Sembla que és un gran predicador, amb gran capacitat de fer proselitisme, que aconseguix moltes conversions, un home molt pietós i que sofreix un martiri molt cruel per defensar la seva fe¹⁰. Segueix doncs un esquema similar al de molts sants. Però no és fins que arriba aquí que adquireix propietats controladores de l'aigua. És doncs, a partir del moment que els banyolins se'l fan seu, que li atorguen la qualitat de defensar allò que els és més identificatiu i alhora més necessari: el control sobre l'aigua, eix fonamental de la seva economia. L'estany està lligat a la creació de la ciutat per part dels monjos, que van construir els recs, i van aprofitar les aigües de l'estany, i van convertir la zona del voltant, que eren aiguamolls, en una zona habitable i fèrtil. Tota l'economia tradicional estava lligada a l'estany, des de l'agricultura - ja al neolític - fins a les indústries - des de l'edat mitjana - com ara les fargues, les adoberies, els tints... això fa que sigui fonamental poder tenir un control sobre tot el que està relacionat amb l'aigua. Aquí és on el paper de Sant Martirià esdevé fonamental, un element indispensable. Encara es conserven molts dels elements que van construir els monjos per aprofitar l'aigua de l'estany. Els recs, i també els sistemes de reg, amb conduccions i bagants¹¹ per controlar la força de l'aigua, i que es puguin obrir i tancar per regar just quan convé i on convé.

Modernament, la llegenda s'ha transmès, penso, tant de forma oral com escrita, de forma molt racionalista, no pas amb gaire èmfasi narratiu. La llegenda explica uns fets, dóna a conèixer els fets del Sant i com ha arribat a ser patró, però ho fa més amb una forma didàctica, explicativa, que no pas amb passió narrativa. No hi ha elements propis de la narració oral, pensada per a atreure l'atenció dels espectadors, ni elements reiteratius o elements que facilitin la memòria. En tots els casos, és una narració linial i explicativa, excepte en el dels goigs. Això implicaria que hi ha hagut un procés de racionalització, en el sentit que

¹⁰ Ni Sant Martirià ni Sant Mer no figuren a la Llegenda Àuria de Jacobus de Voragine.

¹¹ Bagant: Post, comporta, per a aturar l'aigua d'un rec i alçar el seu nivell o desviar-la. Gran diccionari de la llengua catalana.

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

l'important ja és només el contingut, el fons, i no pas la forma. La narració no és un element en ella mateixa, sinó que només és una forma de transmissió. Ja no s'explica per entretenir ni per captar l'interès, només té interès explicatiu.

No sabem com s'explicava fa uns segles, quina estructura rondallística tenia. Si havia tingut algun element dramatitzador, no ha pas perviscut fins als nostres dies. Sembla que ja fa anys que no s'explica com a rondalla, i per tant n'ha anat perdent tots els elements propis. Independentment de la devoció popular que hi pugui haver cap a Sant Martirià, que sens dubte hi és, evidentment entre persones de generacions concretes, no sembla pas que s'hagi popularitzat també la seva història, més enllà d'allò que és purament informatiu. Probablement, l'únic document escrit realment literari que encara podem trobar són els goigs, ja que van ser fixats, escrits, fa molts anys.

De tota manera, el fet que sonessin les campanes cada cop que els florentins entraven a la ciutat, o que les relíquies insistissin a ser enterrades dalt del Puig, ens fa pensar que sí que hi podria haver hagut uns elements per captar l'atenció de l'espectador, encara que no s'hagin conservat en la llegenda escrita i no ens hagin arribat.

També voldria fer referència a l' Arqueta de Sant Martirià. Parlo de l'arqueta gòtica, de plata, amb què es cobria la caixa de fusta on hi ha les relíquies del Sant. Aquesta arqueta va ser robada l'any 1980 per Erik el Belga, un més dels molts robatoris d'obres d'art religioses que va fer en aquella època. El robatori d'aquesta obra va causar molta commoció entre la gent de la comarca, no només entre els creients, sinó generalitzat. La gent ho va identificar de seguida com el robatori d'un patrimoni molt important, i molt propi. Quan un temps més tard es va detenir el lladre, es van recuperar gairebé totes les obres que havia robat, excepte dues. Una d'elles, les peces de l'arqueta de Sant Martirià. Això sempre ha estat considerat pels banyolins com un greuge important. A més, aquest home ha fet aparicions als mitjans de comunicació, de forma periòdica, explicant totes les seves suposades gestes, i ha estat convertit en un personatge gairebé simpàtic, com una mena d'heroi de còmic. En molts

programes de televisió, per exemple, se l'entrevista com si hagués fet coses importants, i fins i tot se li riuen les gràcies. Sembla que s'ha sabut guanyar una fama gairebé de Robin Hood o Arsène Lupin– tot i que és ben palès que ho feia per benefici propi-, o si més no de lladre enginyós i per tant amb un cert mèrit.

Els banyolins, però, el veiem d'una altra manera. Efectivament, el fet que surti a parlar de la nostra arqueta ens indigna profundament, i que els mitjans d'informació no el tractin com un delinqüent comú que és, o que ha estat, perquè ja fa molt temps que va sortir de la presó. Per què? En teoria, la gent que no és creient, no hauria de veure's afectada pel robatori d'un patrimoni que és de l'església. I en canvi amb l'arqueta ens hi sentim identificats tots, creients i no creients. Bé, per una banda hi ha l'espoli d'una part del nostre patrimoni artístic, sens dubte, però penso que no és pas aquesta la causa principal. El que realment ens remou, és que sentim Sant Martirià molt nostre. No és una qüestió material, és una qüestió molt més sentimental. Les persones molt creients, segurament s'ho miren diferent. Recordo una vegada, fa temps, que un Mossèn del Monestir ens ensenyava el que encara es conserva, i ens deia: *de fet, afortunadament, el més important, que són les relíquies, no ens les han pas robades. Diguem que Sant Martirià encara és aquí, que només se li van endur el vestit dels diumenges.* Però els banyolins no ho sentim pas així. El fet que se'ns hagin endut una part de l'arqueta de plata va molt més enllà del que realment val – tant a nivell econòmic com artístic- la plata repujada gòtica.

També cal dir que les peces han estat trobades, fa anys, en mans d'una col·leccionista holandesa. Erik el Belga insisteix que Banyoles hauria de pagar per recuperar-les. El Bisbat de Girona, propietari legítim, diu que no pensa pagar allò que és seu. Les Administracions tampoc no s'acaben de decidir. Sembla que la llei empara la propietària actual – sembla que en temes d'art funciona diferent que la resta de temes relacionats amb propietat privada i robatori-. I al mig, de tant en tant, es revifa la polèmica a Banyoles. Encara està molt viva, i és molt fàcil d'avivar sempre que hi ha algú interessat per fer-ho. Penso que això també prova la importància que té encara ara en l'imaginari dels banyolins, Sant

Martirià. Si s'haguessin endut qualsevol altra peça d'art de valor similar, segurament la resposta o l'interès popular, hauria estat molt diferent. Sant Martirià és el nostre patró, i de ningú més, i ens identifica. Fins i tot fa que se'n parli a l'estranger, de Banyoles, vinculat a l'arqueta!

Les peces de l'Arqueta van ser robades el 12 de gener de 1980. La *Revista de Banyoles* en va fer un número extraordinari. Els articles reflecteixen la importància que té en el patrimoni dels banyolins, i en els seus sentiments:

BANYOLES EMPOBRIDA

El despullament, el robatori, de tot quan tenia de preciós l'arqueta d'argent del nostre Patró Sant Martirià, ha remogut en el cor dels banyolins –i en el de tots aquells que estimen el tresor antic del país- onades de greu, de recança, de sensació d'empobriment, d'amargor i tristesa que tardaran, ben segur, anys i panys a apaivagar-se. Així, sense intenció ni necessitat de dramatitzar¹².

L'arqueta de Sant Martirià, espoliada

[...] podeu creure que els nostres principis de solidaritat humana trontollaren davant l'evidència de què uns semblants nostres, moguts per un interès material, poguessin inferir a tot un poble un ultratge tan greu. [...] S'ha parlat molt, per la premsa en particular, dels seu valor material. Per a nosaltres quina importància pot tenir aquesta valoració si en seu vertader valor era la síntesi d'unes tradicions, dels esforços dels nostres avantpassats i de la petita història feta dia a dia per un poble que ara se sent orfe d'una joia que era patrimoni de tots¹³.

Aquest número especial de la *Revista de Banyoles* és plena d'exemples del sentiment que es va manifestar, i que sovint encara es manifesta, al voltant de l'espoli de l'Arqueta. Per part de moltes persones, no pas només aquelles vinculades al món de l'església, o de l'art. Recordo el matí que vam conèixer la notícia, i puc dir que el sentiment era gairebé general.

Durant tots aquests anys se n'ha anat parlant, i el sentiment es manté, i es revifa la polèmica, i els banyolins encara no hem perdut la capacitat d'indignar-nos.

¹² Editorial *Revista de Banyoles*. Any XXXV, Núm. 560-561. Pàg. 3

¹³ Portada del Butlletí d'Informació Municipal Núm. 9- Gener de 1980. Citada a *Revista de Banyoles*.

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

Justament quan ja gairebé s'acaba aquest treball, ha sortit una notícia al Punt Diari sobre l'arqueta, segons la qual les peces de l'Arqueta podrien recuperar-se abans que acabi el mes. L'article remarca que és un símbol de la identitat dels banyolins:

L'arqueta va ser robada el 12 de gener de 1980. El robatori de les figures d'argent daurat que adornaven l'arqueta de sant Martirià, una joia gòtica del segle XV considerada un símbol d'identitat dels banyolins, va trasbalsar la capital del Pla de l'Estany¹⁴.

El coneixement que hi ha del sant fora de Banyoles és molt limitat. Només les persones que hi tenen alguna vinculació, pel que sigui, o bé les persones del món de les sardanes, ja que és molt important la Festa Major de la Sardana, per Sant Martirià. En general, és un sant poc conegut, fins al punt que quan trobem el nom de Martirià en algun home, normalment és perquè està o ha estat vinculat a la comarca –pot ser banyolí, o descendent de banyolins, però no he trobat mai ningú que se'n digués sense ser-ho- i passa el mateix amb les marques, establiments, etc amb aquest nom. Tant és així, que gairebé de forma automàtica es fa la identificació. És a dir, un cop localitzat el nom, s'esbrina quina és la relació amb Banyoles. Entre les marques comercials, per exemple, n'hi va haver una que va arribar a ser força estesa, que és *l'Horno San Martirián*, de pastisseria industrial. La marca ens remetia directament a Banyoles.

Llegint la revista *Horizontes*, a partir de 1946 en què va ser fundada (a partir de la transició es va substituir el nom pel de *Revista de Banyoles*, quan ja feia anys que s'escrivia en català), veiem, no només en els articles, sinó també en els anuncis comercials, que el nom de Martirià era molt més freqüent que ara. De tota manera, la característica particular del nom, amb les connotacions semàntiques que té, en podria ser una justificació.

A banda dels toponímics, molt abundants (Puig de Sant Martirià, carrer Sant Martirià, etc) i els noms propis, també hi ha altres objectes que s'han batejat així, com la campana principal del Monestir –que de fet està consagrat a Sant

¹⁴ *Punt Diari*, edició comarques gironines. 17 de juny de 2005. Pàg. 50

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

Esteve¹⁵-, que és la Martiriana. El nom de Martiriana també s'havia posat a nenes, però ara ja està molt en desús.

La figura de Sant Martirià ha estat molt tractada primer a la revista *Horizontes*, que es va començar a publicar al 1946. En els primers temps, se'n parla des del punt de vista més religiós. Fins i tot, determinats articles publicats prop de la Festa Major, recriminen als banyolins que estiguin paganitzant la Festa del Sant. Cal tenir en compte el context de l'època, i que la revista estava editada per membres d'Acció Catòlica.

Que el puro regocijo que embarga vuestro espíritu se traduzca en afán de gloria para nuestro Santo Patrón. –Que estas fiestas no sean causa, ni próxima ni remota, de que nuestros infantes se vean prematuramente desmontados de sus cabalgaduras de inocencia e ilusión.- Tales son los deseos y esperanzas de los jóvenes de acción católica en estos días de Fiesta Mayor¹⁶.

¿Qué dirían aquellos banyolenses si vieran que ahora no es ya el ajeteo de la Feria sino el bullicio de la Fiesta Profana lo que resta brillantez al culto de Nuestro Patron y absorbe la atención nuestra?

¿Tenemos derecho los bañolenses de hoy a contemplar impasibles una procesión cada día más raquílica en honor de S. Martirián?

Naturalmente que elevar esta manifestación de fe a la categoría que requiere el decoro de nuestra Ciudad no es trabajo de un día, pero con el esfuerzo de todos los bañolenses, coordinado por las personas competentes con arreglo a un plan determinado quizá lográramos en un año dar a esta procesión el esplendor debido¹⁷.

A mesura que van passant els anys, es va relaxant el tractament que se li fa. La figura religiosa de Sant Martirià va perdent rellevància. Si als anys 40 es criticaven molt els actes vinculats a la Festa Major no estrictament religiosos, al 1965 això ja és un fet normal. Jaume Farriol descriu els *moments transcendentals de la festa*. Un d'ells, el moment orfeònic, parla amb ironia d'una de les celebracions religioses més importants, que és el cant dels Goigs en l'Ofici Solemne:

¹⁵ El Monestir és dedicat a Sant Esteve, però hi ha una capella dedicada a Sant Martirià.

¹⁶ Portada de la revista *Horizontes*. Any II, Núm. XXII. Octubre de 1947. A la foto hi ha uns nens dalt d'una atracció de cavallets, a la qual fa referència el text.

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

La processo ja està llesta. El Monestir és un mar de caps que miren atentament al presbiteri. Des d'allà, un mossèn convertit en director improvisat, gesticula intentant donar coherència a la no menys improvisada massa coral. Es canten els Goigs de Sant Martirià amb entusiasme i bona fe, que ja és molt¹⁸.

L'última Festa de Sant Martirià, la de 2004, de què parla la *Revista de Banyoles* ja és gairebé del tot laica. No hi ha referències a la figura del sant com a patró, només es parla dels actes de la festa –que evidentment també inclouen els religiosos-. A més, i a diferència del que havíem vist fins ara, no hi ha número especial de Sant Martirià. Dins del número d'octubre es parla de Sant Martirià, però no pas de forma exclusiva, ni principal, com anteriorment.

Caldrà veure, en un futur més o menys immediat, què passa amb la figura popular de Sant Martirià, un cop més o menys deslligat de la figura religiosa. Si es manté, o en canvi es va perdent, i fins a quin punt.

Finalment, dir que un altre punt a tenir en compte és que Sant Martirià marca també l'entrada a la tardor. Cada any, el costum era estrenar la roba d'hivern per la Festa –cada vegada menys, pel clima-. Però el més significatiu és que els banyolins identifiquem l'arribada de la tardor amb Sant Martirià. Per exemple, quan a finals d'estiu comencen a caure les primeres fulles, i bufa el primer aire fred, la primera cosa que es comenta és: *ja fa vent de Sant Martirià*, o *ja s'acosta Sant Martirià*. O bé, *ja ve Sant Martirià i menjarem castanyes*, o *per Sant Martirià a cap hora és fosc¹⁹* o *mira, les fulles comencen a caure, ja s'acosta Sant Martirià...* Si a tot arreu es tenen presents els dos solsticis, a Banyoles també s'hi té l'equinocci de tardor. Això també podria ser la pervivència dels cultes precristians a la natura, de què parlarem més tard.

Cuando los descoloridos pingajos, un día vistosos flecos, que por desidia u olvido cuelgan todavía por nuestras calles como leve y nostálgico recuerdo del jolgorio de las fiestas callejeras,

¹⁷ Revista Horizontes. Publicat a *Cartas al Director*. Any II, Núm. XXII. Octubre de 1947

¹⁸ **Jaume Farriol**, *Horizontes* Número extraordinario Fiestas de San Martirián. Any XX, núm. 249-259. Pàg. 15.

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

flotan zarandeados por el fresco relente de los atardeceres otoñales; cuando nuestras esquinas ven aparecer los acostumbrados puestos de castañera, cuya presencia percibimos a largo trecho merced a su fogata, rústico sahumeroia; cuando el área de nuestra Plaza se alfombra de amarillentas hojas –las que el poeta comparó con malogradas quimeras- espontáneamente nos sube a los labios, año tras año, la misma expresión:

-“Ja s’acosta Sant Martíà...”²⁰

¹⁹ *A cap hora* és una expressió molt genuïna, i molt utilitzada, que significa *molt aviat*.

²⁰ **Miquel de Rouegrós**. “*Per Sant Martíà...*” Revista Horizontes. Suplemento Hoja Parroquial. Número extraordinario. Pàg. 14 el nom de l'autor és un pseudònim d'Antoni Maria Rigau.

2.1.2. Sant Mer o la llegenda del drac

Sant Mer i el drac formen part de la mateixa llegenda. Sant Mer és el sant que, gràcies a la seva santedat, acaba amb el perill del drac, només amb la seva estola com a arma. Com ho fa, i com acaba el drac depèn de les variants.

2.1.2.1. Fonts Escrites

Conta la tradició, que a les vores de l'estany hi vivia un monstruós drac i de tan colossals dimensions, que quan volia veurer de l'aigua de l'estany i refrescar-se, posava les seves arpelludes i xaparras potes i les seves llargues ales, una a la vora de Porqueres i l'altre en el passeig, arribant a tapar quasi tot l'estany. Els dies que era d'abeurada, entre l'aigua que engolia i el xapoteig i cops que donaba amb la seva ampla i descomunal cúa, feia baixar tan l'estany, que quasi l'aixugaba. Era tan verinós que, amb la seva corrompuda alè, enmetzinava aquelles cristallines aigües, al ensems que devorava els confiats vianants que per aquells llocs passaven, tinguent el seu catau en el lloc conegut pel "Clot del Drac".

A fi de no ésser els habitants de la població tots víctimes d'aquella fera, es veian obligats a mantenir-lo donant-li cada dia una criatura per menjar.

Inútilment tractà el poble de desfer-se d'aquella fera malvada, com també foren inútils els esforços dels més valents capdills del exèrcit de Carlemany que s'atansaven a donar la batalla a la fera, essent tots víctimes de tan temerària empresa. Per últim, el mateix Carlemany, cavalcant en son cavall blanc, es decidí embestir a la fera fendint sa lluenta i tallant espasa, siguent inútils quants cops donava sobre la còrpora del drac, perquè li rebotia l'eina, i a cada colp se li feia una grossa osca en el tall, havent de desistir de tan descomunal empresa.

Desesperat i condilat el poble, pensant el que no fos un càstig de Déu recodrandt-se de les virtuts i del poder de Sant Mer que feya vida d'anacoreta en els deserts de Guialbes, allà es dirigí, suplicant-li que anés a batrer la fera.

Sant Mer, sense llances ni espases, només amb l'estola i el poder que tenia de Déu nostre Senyor, es dirigeix cap el clot del drac en busca de la fera, trobant-la dintre el cau. En presència de Sant Mer la fera es quedà quieta i mansa com un xai, el Sant l'hi posà l'estola al coll i la

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

condueix a fins la plassa de la vila, on fou degollada pel poble en mig de gran gatzara i inmensa alegria per veurer-se deslliurets d'aquell flagell.

En agraïment al benefici rebut del cel, el poble de Banyoles, d'acord amb Sant Mer, determinaren erigir en un extrem de la vila el monastir de Sant Esteve, el qual en llur origen va notar Carlemany amb grans riqueses i prerrogatives.

Continúa afirmant la tradició que durant eixos temps morí el pare de Sant Mer, i la seva mare Candia desitjosa d'estar en companyia del seu fill se'n vingué al desert de Guialbes.

Mes com llur estancia era llarga i el Sant es distravia dels devots exercisis, l'hi pregà que anés a viurer un poc més lluny perquè no el destorvés en la contemplació de les divines grandeses; però ella que volia fruir de la companyia del seu fill no accedí a llurs súpliques a fins que Sant Mer la persuadí de que visqués separada tan sols d'ell, la distància que de llarc tenia el gayato, acceptant el tracte la seva mare.

El sant extengué el gayato a terra i com que aquest s'anava estirant, entenguent la Santa el prodigi, s'en anà a ocupar el lloc que la divina Providència l'hi senyalava acabant un i altre llunrs dies en el desert entre dejunis i penitències.

Agraïts el poble de Banyoles i comarca als beneficis extraordinaris que del Cel havien rebut per intercessió de Sant Mer, aixecaren una capella en honor seu en el mateix lloc on tenia ell la cabanya per a resguardar-se de les inclemències del temps on quedaren guardats per llarc temps els seus restes mortals fins que més endavant ser trasladaren a l'Església Parroquial de Sant Esteve de Guialbes.

Cada any el diumenge següent a la festivitat de Sant Mer, que és dia 27 de janer, se celebra, desde temps immemorial un concorregut aplec prop de la dita capella i les corresponents funcions religioses en honor del Sant.

(Aquesta tradició simbolitza alguna mala costum o estat pernicios d'aquella època)²¹

²¹ **Joan Vidal** L'estany de Banyoles (Llibre recreatiu, científic i històric) Banyoles: 1993 (edició facsímil del publicat el 1925 Tipografia La Economica. Girona) Pàg. 65 Vidal posa el títol Tradició del Drac (Pere Alsius), per tant probablement ho recull d'un escrit d'Alsius, tot i que no cita quin, ni si ho fa de forma literal. L'ortografia és anterior a la normativització, i he respectat l'original, per la qual cosa hi ha moltes paraules que actualment contenen faltes d'ortografia.

2.1.2.1.1. Variants

Al *Costumari català*, Mer o Emeri és un *fervent companyó* de Carlemany, l'exèrcit del qual ha de lluitar alhora contra els moros que tenen assetjada la ciutat de Girona, i contra el drac, que té espantada la població de tot el Gironès²². El Sant no el pot vèncer amb l'espasa de Carlemany, en canvi ho fa fàcilment amb l'estola. L'amanseix i el porta a la plaça, on la població el mata.

Hi ha dos elements nous en la variant d'Amades (1983). En primer lloc, Sant Mer també és l'encarregat d'alimentar l'exèrcit de Carlemany, amb uns peixets que porta en un cantiret, i que mai no s'acaben. Això garanteix que podran suportar el setge de Girona. Amades (1982) parla del grup de rondalles de fenòmens meravellosos de multiplicació.

La taula, sempre parada i inesgotable, que trobem en diferents rondalles; la bóta que sempre rajava, com la de Sant Ferriol, i la bossa que mai no es buidava, com la de la rondalla de la bossa, on sempre hi havia cent unces, [...], pertanyen al grup dels fenòmens meravellosos de multiplicació, i recorden els temps en què gom feia multiplicar la cacera i la pesca per mitjà de cerimònies màgiques, que la feien esdevenir abundant i que n'asseguraven el bon èxit²³.

En segon lloc, apareix un bruixot que viu a Finestres, i que enveja *la virtut i la gràcia* de Sant Mer. Cada nit ataca la població, fins que Sant Mer el deixa indefens i els vilatans el maten²⁴.

Mn. Constans fa un relat semblant al de Vidal, i hi afegeix una variant en què qui va a buscar Sant Mer *feta un mar de llàgrimes* era la mare del nen que aquell dia havia de ser lliurat al drac, i que a més era parenta seva. A partir de la mort del drac, s'escampa la fama del Sant *arreu d'Espanya*, i comencen a haver-hi molts pelegrinatges cap al Monestir. Això fa que Sant Mer vulgui tornar al desert,

²² Fins al 1988 no es reconeix oficialment la comarca del Pla de l'Estany, que estava integrada al Gironès.

²³ Joan Amades. *Op. Cit. (1982)* Pàg. 66

²⁴ Joan Amades. *Op. Cit. (1983)* Volum I, Pàg. 27

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

i es vulgui instal·lar a Centenys, prop de Banyoles. Els pagesos dels voltants no el volen acollir, i el fan fugir, fins que arriba a Olives. Els pagesos reben un càstig: els seus camps queden sembrats de còdols, i no hi pot créixer res. Van a demanar perdó a Sant Mer, i aquest els diu que podran cultivar els camps, però que ho hauran de fer enmig del pedregam, que s'ha mantingut fins ara per tota la zona²⁵.

En aquesta variant, penso que és important també la vertebració de diferents zones de la comarca al voltant de la mateixa llegenda: Banyoles, Olives (actualment al terme municipal de Vilademuls) i Centenys (actualment dins del terme d'Esponellà). Les tres poblacions són en direccions oposades. Dic que és important perquè fins l'any 1988 no es va reconèixer la comarca del Pla de l'Estany oficialment. En la divisió comarcal feta durant la República, s'havia adscrit tot el que ara és Pla de l'Estany al Gironès, i des de llavors s'havia reivindicat la comarca pròpia. El fet que relats molt antics parlin de diferents zones de la comarca, és molt significatiu com a valor identitari. Independentment del que digués l'administració oficial, és evident que el sentiment de comarca amb centre a Banyoles estava molt arrelat. Per això en els diferents relats surten diferents pobles, tots de la comarca. O fins i tot algun que se n'ha quedat fora però que hi hauria de pertànyer, també.

La única vegada que es parla del Gironès, ho fa Joan Amades, que venia de fora i de ben segur es va documentar en la divisió oficial.

Hi ha una altra variant, que jo recordo haver sentit de petita, en què Sant Mer no matava el drac, ni el duia a la Plaça perquè els banyolins el matessin, sinó que l'amansia. Aquesta és la variant que he trobat en una web sobre mitologia catalana, i que he copiat íntegrament.

A l'estany de Banyoles hi vivia un drac, perdó, una draga, descomunal: amb ales de rat penat i una cresta amb pues des de l'espina fins a la punta de la cua. Tenia una fam adient al seu aspecte, és a dir, monstruosa: es cruspia remats sencers i malmetia les collites de la comarca. Van arribar a un pacte: cada dia li portarien una criatura, un dia nen, l'altre nena. El propi

²⁵ Mn. Lluís Constans. Rondalles.

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

Carlemany en persona, matadracs professional, ho va provar però va ser en debades; el drac va fer saltar en bocins la seva espasa Joiosa. Va ser Sant Mer, venerable ermità del desert, el que vestit de sac i amb un gaiato i una estola es va atansar al cau del drac, li va llençar l'estola al damunt i, al punt, la bèstia es va amansir, seguint al sant onsevulla que aquest anés. Van morir tots dos a l'hora, molt de temps després²⁶.

També en aquesta pàgina, es parla d'una variant en què el drac seria mort no pas per Sant Mer, sinó pel senyor de Mieres. Mieres és un d'aquells llocs de què he parlat fa poc, una població estretament vinculada a la comarca, fins que en la divisió de 1987 va quedar adscrita a la Garrotxa. Però antigament, amb les vies de comunicació i els elements de transport molt més precaris, segur que la vinculació amb Banyoles era molt més important que no pas amb Olot. Tornem a trobar, doncs, l'element vertebrador. També pot ser que hi hagi un fenomen de localització.

2.1.2.1.2. Goigs

Goigs del gloriós Sant Mer, Abat de la vila de Banyolas, el cual venera la parroquial Iglesia de Sant Esteve de Guialbes

Tot i que no parlen en cap moment de la mort del Drac, els goigs de Sant Mer coincideixen força amb alguns aspectes de les diferents variants de la seva llegenda que n'he pogut recollir.

Hi parla del seu pare, que pretenia que fos un *ferbos soldat*, tot i que ell ho refusa i decideix el camí de la Fe i l'Oració. Anant amb l'emperador (Carlemany) es queda a Banyoles, hi funda un monestir i fuig al desert, on fa miracles. La seva mare, Càndia, el va a buscar, i ell llença la vara per marcar a la distància que ha de viure.

²⁶ <http://members.fortunecity.es/mitcat/dracs.html> Consulta: gener 2005

Els goigs de Santa Càndia, també venerada a Sant Esteve de Guialbes, coincideixen. Filla de nobles francesos es casa amb un home de la seva posició. Tenen un fill per intercessió de la Verge Maria, que se'n va amb Carlemany i arriba a Banyoles, on es queda, dedicat a l'oració. Mort el seu marit, ve a Banyoles a retrobar el seu fill, i el troba fent vida retirada. Va a viure on cau el bastó, i acaba la seva vida dedicada a l'oració ²⁷. També fins fa poc el nom de Càndia era present entre les dones de la comarca. També en desús, ara. Sobretot, es parlava de Candietes. No hi havia tanta devoció com amb altres noms (per exemple, fins fa pocs anys, probablement el nom de dona més popular a la comarca era el de Dolors. Ara, per les mateixes connotacions que Martirià, suposo, ja gairebé no es posa a cap nena). En el treball de camp vaig poder comprovar que les persones grans coneixien la llegenda de Santa Càndia, la de la vara, i a més, coneixien l'ermita de Santa Càndia, relativament a prop de la de Sant Mer, però poc coneguda actualment.

2.1.2.2. Contes i cançons

També trobem el drac de l'estany en relats per a mainada. Un d'ells és una cançó força coneguda, de les que es canten a les colònies i s'aprenen a l'escola. Jo l'he recollida de l'Anna Ferrer, una amiga de Barcelona que l'havia apresada a l'escola.²⁸ Curiosament, els nens banyolins de la meua època no l'havíem pas cantada. Pot ser més moderna. Si ho és, significa que el mite encara és prou viu entre la gent de fora (el compositor segur que és de fora, perquè si fos de la comarca podríem suposar que en tindríem més coneixement, els banyolins)

També hi ha un conte, d'edició recent, que en parla. Es tracta d'una variant laica, on Mer ja no és un sant, sinó un bruixot, que fa servir un encanteri per fer desaparèixer el drac, en lloc de l'estola sagrada. Penso que és significativa la col·lecció on s'integra el conte, que inclou relats prou rellevants per a la identitat

²⁷ **Joan Anton Abellan.** Els goigs del Pla de l'Estany, el Collell i Rocacorba. Volum II. Banyoles: 2003. Edita Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Pàg. 99-111

²⁸ A l'apèndix

catalana, com el de les quatre barres, el del timbaler del Bruc, i altres de més locals, com el del lladre de Tortosa o el mariner de Sant Pau ²⁹.

Cal destacar que en tot el conte es parla de l'estany de Banyoles, no pas del llac. Això és remarcable, perquè normalment només li diem estany els banyolins. La gent de fora sempre parla del llac. De tota manera, l'autora no és pas d'aquí, i a més és l'autora de tota la col·lecció.

És important veure com ha tornat a fer la volta el significat religiós. En aquest conte han desaparegut totes les referències religioses que hi havia hagut a la llegenda, en totes les seves variants. Així, desapareix tot el simbolisme que hem estat analitzant fins ara. Si Mer ja és només un bruixot, el drac ja no simbolitza els perills de l'islam o del paganisme. Tampoc no hi ha cap referència, per tant, al seu paper ordenador, ni la seva relació amb el monestir. És cert que la visió del fet religiós ha canviat molt en els darrers anys, i per tant penso que aquest replantejament de la llegenda pot obeir a la tendència laïcitzant de determinats sectors de la societat.

2.1.2.3. Fonts Orals

Les persones grans coneixen més que no pas els nens els fets religiosos del Sant. No només que matés el drac, sinó que es retirés a Olives a dedicar la seva vida a l'oració, la relació amb el monestir i que la seva mare anés a viure allà amb ell, i ell la fes anar allà on marqués la vara que ell tirava. En canvi, els nens tenen clar que la llegenda de Sant Mer i la del Drac és la mateixa, però ja no en tenen el coneixement religiós. Tot i això, sí que saben que va ser ell qui va alliberar els banyolins del drac, i fins i tot algun explica que el carrer Sant Mer es diu així per agrair-li el que havia fet per la Vila –tal com havia explicat una nena que ho havia tret de la seva mare-.

²⁹ **Mònica Abad i Lluís Filella (il·lustracions)** *El drac de Banyoles*, Sant Cugat: Susaeta Ediciones, S.A. (no hi apareix la data de publicació)

2.1.2.4. Anàlisi i contextualització

En primer lloc, cal destacar que aquesta llegenda té dos elements clarament diferenciats. Per una banda, el drac, i per l'altra Sant Mer. Tots dos intervenen al mateix relat, però penso que d'entrada podem dir que hi ha una visió més religiosa, la que emfasitza Sant Mer, i les seves virtuts com a home virtuós, religiós i sant, i l'altra que destaca el fet de l'existència d'un monstre, el drac, que té tota la població esporuguida.

Sant Mer és un noble d'origen occità –hi ha coincidència en afirmar que era narbonès-, que arriba amb les tropes de Carlemany, i és un dels seus homes de confiança. Tant els goigs com el relat a la llegenda el presenten com el fill d'un home noble, ric i poderós, que vol donar-li una formació i una carrera militar, però ell prefereix la vida religiosa. La seva mare també és una dona molt religiosa, que ve a viure a la comarca quan es queda vídua. Se li atribueix la fundació d'un monestir, del qual és abat. Per tant, sembla que se l'identifica amb Bonitus, el fundador històric del Monestir benedictí de Banyoles, a partir del qual es configura la ciutat tal com la coneixem ara. Els monjos del monestir van tenir un paper determinant en la història de la ciutat, ja que les obres que van fer a l'estany van fer que els camps fossin fèrtils, i la ciutat habitable. Al voltant de l'estany hi havia molts aiguamolls, i la canalització de l'aigua de sortida mitjançant recs que encara ara duen aigua a la ciutat – evidentment, no pas la potable, que està canalitzada-, van permetre crear un eficaç sistema de regadiu que encara en alguns llocs es conserva, i també l'aprofitament de l'aigua per a les primeres indústries locals, algunes de les quals van arribar a ser molt significatives i de força importància a l'època. No és l'objectiu d'aquest treball establir quina relació va tenir Sant Mer realment amb el monestir. Però sí que penso que la vinculació que la llegenda li atribueix és molt important. Si tenim en compte que per una banda el Monestir suposa l'ordenació de Banyoles, que sigui un lloc ric i pròsper i la *domesticació* de l'estany, i per l'altra suposa també l'evangelització, la sortida del món del *paganisme* i per tant del pecat i l'obscuritat, la figura de Sant Mer vinculada al monestir adquireix una

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

importància cabdal, i el simbolisme del drac una nova dimensió, de la qual parlarem més endavant.

És la virtut de Mer com a home sant, que li atorga la força i el poder sobre el drac, de forma que només amb l'estola aconsegueix d'amansir-lo. És, en definitiva, el poder de l'església, de la religió, sobre el mal, simbolitzat en el drac, i les connotacions que té en la cultura judeocristiana. La llegenda és molt similar a la de Sant Jordi, amb diferències significatives. Per una banda, Sant Jordi és un guerrer, mentre que Sant Mer és un religiós. L'arma de Sant Jordi és l'espasa, en canvi la de Sant Mer és l'estola. Sant Jordi era un cavaller, que més tard abandona les armes i es torna un home sant, que acaba predicant la religió cristiana, i per això mor martiritzat (en això coincidiria amb Sant Martí, entre molts d'altres). En canvi Sant Mer mai no accepta el camí de la carrera militar que li marcava el seu pare, i és de la fe i la virtut que troba la força i la forma de vèncer el drac. En determinades variants de la llegenda de Sant Jordi es fa també esment del poder de la creu o d'elements sagrats per vèncer el drac, cosa que els faria tots dos encara més coincidents, o en desdibuixaria més les diferències.

Joan Prat i Carós diu, parlant de Sant Jordi –tot i que penso que també ho podem fer extensiu al drac de l'estany- :

Sintetitzant: els sarraïns, associats amb idees de mal, matèria, paganisme i satanisme –el drac de la llegenda-, són vençuts pel bé, l'esperit, el cristianisme i el voler de Déu, o sigui Sant Jordi. Així, el nucli més significatiu de la llegenda que ens ocupa no seria cap altra cosa, segons els intèrprets que fins ara n'hem vist, que l'expressió simbòlica i al·legòrica d'una lluita, el rerefons de la qual seria la lluita real i històrica menada contra els sarraïns durant la reconquesta³⁰.

Carós (Op. Cit. Pàg. 246) també afirma que: *la versió de la llegenda del drac de Banyoles és molt influïda per les variants pietoses pures, tal com es troben al nord dels Pirineus.*

³⁰ Joan Prat i Carós. *La mitologia i la seva interpretació*. Barcelona: 1987. Els llibres de la frontera. Pàg. 247

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

El drac de Banyoles en alguna variant era una bèstia que havien dut els sarraïns, que en aquells moments estaven assetjant Girona, i per aquest motiu el propi Carlemany el volia matar. Això donaria també un caire religiós a la seva figura. El drac és el perill que suposa l'islam per al cristianisme. Això lligaria tant amb la idea de la conquesta com també de les croades. I així es reforçaria la idea del drac que encarna els pitjors mals. Reprenent el doble vessant de la importància del Monestir per a Banyoles, si per una banda el drac representa els sarraïns, i el perill de l'islam, per altra, el drac podria representar també tot allò que tenia primer de negatiu l'estany, que fins que és *domesticat* pels monjos, era bàsicament una font de perills i de malalties. Mer, en amansir-lo, amanseix l'estany i el fa amic, el fa font de riquesa per a la Vila. Recordem que Mer el porta al mig de la ciutat, i el passeja pels carrers, fins a la Plaça. Potser seguint un itinerari semblant al que segueixen els recs?

De tota manera, voldria ressaltar un aspecte que he trobat interessant. Algunes persones grans, en l'entrevista feta durant el treball de camp, en lloc de parlar d'una o més llegendes, el que van fer va ser donar una interpretació racionalitzada del possible origen de la llegenda. En aquest cas, l'explicació que donaven era que, el suposat drac, era una mena de tapadora dels pressumptes crims comesos per qui tenia el poder feudal en aquella època, que en el cas de Banyoles era el monestir. Per tant, el drac suposadament seria algú de la banda alta de la jerarquia del monestir, probablement l'abat. Aquí trobaríem doncs que l'explicació seria absolutament antitètica, en dos plànols diferents: per una banda, la religió salvadora, però per l'altra el poder opressor. I també, per una banda el monestir ordenador, per l'altra, el poder feudal del monestir. Aquesta visió més endavant la van plantejar també altres persones. Un cop començaven a parlar d'això, aquestes mateixes persones introduïen relats sobre túnels secrets que unien el Clot del Drac –on suposadament vivia el drac a la Draga amb el Monestir, o que unia el Convent de Sant Martirià –dalt del Puig de Sant Martirià- amb el convent de monges, i on s'haurien trobat cadàvers de nadons... Això podria contribuir a reforçar aquesta idea popular d'un estament religiós obscur i repressor.

Una altra visió del drac podria ser la de la pervivència dels sacrificis propis de les cultures precristianes, sacrificis rituals a la natura per agrair-li els productes obtinguts i garantir els dels anys següents. El primer poblament de què tenim coneixement prop de l'estany és un jaciment neolític molt important que hi ha justament a la zona de la draga. Al neolític, amb l'agricultura i la ramaderia, seria quan es començaria a practicar aquest tipus de rituals. Una població establerta a la Draga devia viure no només de l'agricultura i la ramaderia, sinó també de la pesca. Hi ha doncs la necessitat de retornar a la Mare Natura allò que se n'obté, per regenerar-la i assegurar la propera collita, i per demanar-li perdó per allò que se li pren³¹.

La majoria de les variants parlen que se li havia de donar un ésser humà amb una periodicitat establerta. Però n'hi ha alguna –recollida entre els alumnes- que diu que primer se li donaven xais i bous, i que no és fins que aquests s'acabaven que se li comencen a donar humans, segurament perquè es considera que tenen més valor sacrificial –perquè hi ha força més carn en un bou que no pas en un nen-. En algunes, es comença per verdures, i es van introduïnt animals i després persones. Fins i tot entre els nens n'hi ha que expliquen que primer menjava animals i que el mèrit de Sant Mer va ser acostumar-lo a menjar verdura –parlen literalment de fer-lo vegetarià- i quan ho aconsegueix és quan el fa tornar a viure al fons de l'estany d'on encara no se n'ha mogut.

Fa la sensació que les diferents variants poden haver estat consecutives, i que seguien el procés que seguien els propis sacrificis rituals. Efectivament, potser al principi les ofrenes eren primícies agrícoles, més tard ramaderes. En un moment determinat els déus de la natura no van ser prou generosos, no van complir les expectatives, i per això va caler fer ofrenes més oneroses, que els poguessin satisfer més. I llavors van arribar els sacrificis humans. Més tard, arriba el cristianisme, i la prohibició del culte a les forces de la natura i els sacrificis –el cristianisme simbolitza el sacrifici ritual en la comunió-. Per tant,

³¹ Veure **Mircea Eliade**. *El mito del eterno retorno* Madrid: 1997 (1a edició 1972), Alianza Editorial, SA.

Sant Mer simbolitzaria el cristianisme, i la substitució del sacrifici, i per tant dels cultes pagans. El fet que Sant Mer s'identifiqui a la llegenda com el fundador del Monestir –quan sabem que històricament el fundador va ser Bonitus- també podria anar en aquesta línia. S'identifica l'arribada del cristianisme amb la fundació històrica del Monestir.

Un altre factor que podria haver alimentat la seva supervivència molt més endavant, seria el didàctic. L'avís de les mares que els nens no s'acostessin a un lloc perillós com era l'estany –per a qualsevol criatura és perillós jugar prop de l'aigua-, i per convèncer-los, fer que tinguessin por del drac. Una mica en la línia de l'home del sac, per exemple.

Finalment, dir que una senyora de noranta anys em va explicar que, quan ella era petita, els dimecres a la tarda no tenien escola, perquè aquell era el dia que el drac sortia a agafar el nen que s'havia de menjar, i per tant valia més que els nens es quedessin a casa. És interessant veure com no fa tants anys que encara es mantenia la por, o la superstició, al voltant del drac.

Voldria citar aquí una pàgina web personal, que es presenta com la del propi drac de l'estany de Banyoles. En aquest cas, segur que qui hagi triat de ser aquest personatge, ho ha fet amb una intenció clarament identitària. Quina millor manera d'identificar-se com a banyolí, que essent-ne el drac? ³²

Aquesta plana inclou les llegendes tradicionals i fins i tot alguna de les que nosaltres hem qualificat de moderna, com ara la que parla dels ofegats del 1913. Penso que podem considerar que és una web d'un caràcter molt identitària. Banyoles i la seva cultura, vist a través dels ulls d'un dels protagonistes més genuïns, i que parla dels altres mites. També hi apareixen algunes goges, com a amigues del drac... en definitiva, una web personal feta amb mes o menys sentit de l'humor, però personificant el més rellevant del nostre folklore.

³² <http://www.grn.es/monstre/> Consulta: març de 2005

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

El drac també ha perviscut, en l'imaginari col·lectiu, en el nom d'alguns llocs o establiments. Com a lloc, el Parc de la Draga ha mantingut el nom que tenia abans de ser urbanitzat, quan tot eren camps de conreu –ha estat així fins a les obres per als Jocs Olímpics del 92- , i fins i tot una escola de Banyoles, allà on vaig fer el treball de camp, porta aquest nom. S'ha de dir que potser influït pel fet que ara, les instal·lacions provisionals són molt a prop del Parc de la Draga, però l'edifici nou que s'està construint per a l'escola és en un altre lloc, tot i que no gaire lluny, però sembla que mantindrà el nom. També hi havia hagut, fa molts anys, una discoteca que es deia el Drac. Més tard, va anar canviant de nom, com fan moltes discoteques, fins que va desaparèixer. També dir que l'empresa propietària de Banyoles TV és Dracvisió SL, i el disseny del logotip de la cadena juga amb el drac i l'estany³³.

La figura del drac apareix sovint en la mitologia i el folklore de molts pobles del món. Per complementar l'anàlisi feta fins ara, he agafat tres zones del món. Per una banda, els dracs catalans, per l'altra els britànics i l'altra els asiàtics. Els catalans i els britànics tenen en comú que són europeus, però les cultures són força diferents. Són, penso, dos bons exemples de dracs occidentals. Tenen molts punts de contacte, tot i que el tractament no sigui exactament el mateix. En canvi, al costat oposat hi tenim els dracs orientals. Són completament diferents tant quan a la consideració que en té la gent, com en la seva pròpia actuació.

A Catalunya, el drac més representatiu sens dubte és el de Banyoles, però n'hi ha d'altres, com els següents:

³³ <http://www.ctvl.org/BANYOLESTV/> Consulta: maig de 2005. La imatge ha estat agafada directament de la web.

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

El de **Sant Llorenç del Munt**, el van deixar quan era una cria els moros en retirar-se. Un cop es va fer gran, va sembrar el pànic entre la població, fins que Guifré el Pilós el va amansir.

Hi ha similituds considerables amb Sant Mer, ja que el comte ho va aconseguir amb una llança i una branca. En un moment del combat, amb les dues eines forma una creu, i és un cop més amb el poder de la religió sobre el de la força que ho aconsegueix. El perill és l'islam, i la salvació el cristianisme.

El del **Castell de Vilardell**, al Vallès Occidental, és derrotat per un cavaller, en Soler de Vilardell. En aquest cas, amb una espasa de virtut, i a més, vestit amb una armadura plena de mirallets, que quan el drac s'hi va veure, es va espantar tant, que el cavaller ho va aprofitar per clavar-li l'espasa. El drac mor, però el cavaller també, emmetzinat per la sang del drac que l'esquitxa.

En aquest cas, el mirall pot simbolitzar l'espant davant del mal, o del pecat, en veure's tal com és. Potser un símbol semblant al dels vampirs que no poden veure's al mirall.

Quant als **Països Catalans**, n'hi ha un que vivia a **Alcoi**, a la serra del Carrascal. Aquest el va vèncer el fill d'uns pescadors fent servir una espasa màgica. Hi ha doncs un element màgic, l'espasa, però ja no trobem l'element religiós.

A **Mallorca**, trobem el **drac de na Coca**, que segons la llegenda, va viure al S XVII a les clavegueres de Palma. No se sap com hi va arribar, si dins d'un llast de sorra d'alguna barca o bé el va dur clandestinament un mariner. La tradició popular diu que es menjava els nadons i perseguia les seves mares, i que va ser mort pel capità Bartomeu Coc, quan se li va aparèixer mentre festejava amb la seva promesa. Van embalsamar-lo, i des del 1990 es conserva al Museu Diocesà de Palma.

A diferència de les tradicions que hem estat veient fins ara, en aquesta hi ha la prova de l'existència del monstre –que està embalsamat, un cocodril- que

sembla que la fan més creïble. De tota manera, la resta dels fets poden ser totalment llegendaris igualment. Encara que hi hagi un personatge històric com a mínim, documentat, i un cocodril al museu, la resta de la història sembla que s'emmarca dins dels paràmetres del romanticisme literari (el poema és del S XIX)³⁴.

Però si agafem com a element d'anàlisi purament la llegenda, que és del que es tracta en aquest treball, veiem que per una banda ja no surt el tema religiós. És una història militar i romàntica, tot i que hi ha de transfons també una població atemorida i oprimida. L'animal ha estat devorant ciutadans, i per tant hi ha una por molt arrelada. Però el cavaller que el mata ja no és un cavaller que ho fa en benefici de tota la població. És un militar, que es defensa de l'atac de la bèstia, i la mata. I l'ofereix a la seva estimada. Ja no trobem l'element religiós ni el moralitzant.³⁵

2.1.2.5. Dracs en altres cultures

La figura del drac és present en cultures de tot el món, un una comparació del tractament que se'n fa a diferents llocs pot ser molt aclaridor. N'he seleccionat dues; la britànica, també europea però molt diferent, i una d'oriental, la xinesa, molt més llunyana.

2.1.2.5.1. Dracs Britànics

Evidentment, cal començar aquest apartat parlant del monstre més famós que habita un llac, que és el Monstre del Loch Ness, en el qual val la pena que ens aturem amb profunditat.

³⁴ El text és a l'apèndix

³⁵ Els dracs catalans que acabo de citar han estat trets de la web <http://members.fortunecity.es/mitcat/dracs.html> , excepte el referent al Drac de Na Coca.

Per tractar Nessie, penso que el millor és reproduir la informació que figura a la pàgina web³⁶

El monstre del Loch Ness

Encara que es consideri que va ser St. Ninian - de qui es té poca documentació – qui va portar el cristianisme a la regió 100 anys abans de Columba, és de fet Sant Columba qui va portar el cristianisme a la nació escocesa. Quan Columba passava per la regió del Loch Ness convertint els pictes pagans (una tasca que sens dubte venia del temps de Ninian), el seu biògraf, St. Adamnan, explica com va allunyar el monstre mitjançant la pregària. Quan anava per les ribes del Loch Ness, St. Columba es va trobar un grup de pictes que enterraven un home destrossat, segons deien, per un “monstre de l'aigua”. St. Columba va ressuscitar miraculosament l'home tocant el seu pit amb el seu bastó³⁷.

El monstre del Loch Ness i el drac de Banyoles tenen un mite fundador força semblant. En aquests dos casos, el monstre simbolitza un mal superior que terroritza la població, que sola no pot fer-hi res en contra, no es pot defensar. Intervé aleshores el Sant, amb el poder redemptor de la religió – Mer a Banyoles i Columba a Escòcia – que amanseix el monstre amb la força de la fe.

L'estructura és força similar, per la qual cosa hi podem atribuir la mateixa interpretació que hem fet amb el drac de l'estany. Hi ha un altre element que els fa coincidents. Si abans hem dit que a Sant Mer se li atribueix la fundació del Monestir, tot i que històricament sabem que el fundador va ser Bonitus, a St. Columba se li atribueix que portés el cristianisme a Escòcia, tot i que hi va haver un Sant anterior, Sant Ninian.

Quant a la notorietat actual, la balança s'inclina clarament a favor de Nessie. El seu mite s'ha anat alimentant per mantenir i renovar-ne la vitalitat. Tot i que només és una minoria la gent que hi creu de debò, es juga i s'especula amb la

³⁶ <http://www.ipw.com/lochness/html/nessie.html> Consulta: novembre de 2004

³⁷ Traducció de Gwenole Abloen. El text sencer és a l'apèndix.

seva existència. Quan a partir de 1933 se'n revifa la memòria, es desperta un interès apassionat per part del públic, de la premsa, de les autoritats escoceses i internacionals, i fins i tot van aparèixer proves gràfiques i marques a terra, tot i que al cap de poc temps es va descobrir que era un muntatge. De tota manera, l'explotació cultural i turística d'aquest mite ha tingut tant d'èxit que Nessie ha arribat a ser un dels primers símbols nacionals d'Escòcia a nivell mundial. Seria força difícil imaginar un tractament similar per al drac de Banyoles, i donar-li aquesta projecció internacional. Per molts motius, entre els quals la diferència evident de mida entre els dos estanys. No hi ha gaire espai per mantenir la llegenda, a Banyoles, perquè no tindria gaire lloc on amagar-se, ara, el drac... l'estany és molt més petit, i la seva residència natural, la Draga, ara està urbanitzada, amb un parc i la vila olímpica. No hi ha l'element escenogràfic com la boira, la distància, les aigües glaçades i per tant prohibides una bona part de l'any... Per altra banda, des de l'Administració tampoc no s'ha potenciat tal com ho ha fet l'escocesa. Una bona prova n'és el fet que a la pàgina web de l'Ajuntament de Banyoles, ni tan sols no s'esmenta. Mai no s'ha considerat que pogués ser un reclam turístic. Els souvenirs no tenen present el drac de Banyoles en absolut, ni tan sols no hi ha una imatge que el representi com una caricatura... per a l'Administració, és un mite folklòric i només això. Ara els nens i nenes ja poden anar a escola cada dia, perquè no hi ha el perill que se'ls mengi el drac.

Sant Mean (Bretanya)

A Bretanya s'explica una llegenda que és gairebé idèntica que la de Sant Mer a Banyoles. Fins i tot el nom, Sant Mean, -que segons la llegenda és d'origen gal·lès-, és molt similar. L'he inclosa en l'apartat de Dracs Britànics ja que culturalment en forma part, encara que actualment sigui sota administració de l'Estat Francès³⁸.

³⁸ <http://perso.wanadoo.fr/pennker/saints/smeen.htm> Consulta: juny de 2005. La llegenda sencera és a l'apèndix.

Altres dracs britànics

El folklore britànic és molt ric en llegendes de dracs, algunes de les quals reproduïxo a l'apèndix.

Aquí hi trobem, doncs, tipologies de dracs diferents, que penso que és interessant comparar amb el de Banyoles, alguns per les semblances, i altres justament per les diferències.

El primer fet destacable, és que aquí no hi ha tant l'element sagrat. Els dracs són morts sempre per seglars, de vegades nobles cavallers, de vegades persones senzilles –ferrers-, però no hi surten sants redemptors. Fins i tot en el cas del que viu dalt del campanar de l'església, només és un punt de localització, el fet que visqui en lloc sagrat no ajuda als vilatans. El drac, però, podria simbolitzar el poder feudal religiós: l'església es manté en un lloc privilegiat –a dalt de tot- i fa el que li sembla. Només hi ha un relat – el de Brent Pelham- en què el gegant que mata el drac -que representava el poder del diable-, se salva fent-se enterrar a la paret de l'església, ni dins ni fora.

En alguns d'ells –Deerhurst, Hutton Rudby, Penshaw- trobem, com en els catalans i el banyolí, el tribut que el poble ha de pagar al drac, en forma de llet o d'aliments diversos. És remarcable el fet que aquí la xifra que es repeteix no és el set, com a la majoria de les llegendes i rondalles catalanes³⁹, sinó el nou. La llet de nou vaques -Hutton Rudby, Pemsaw-, els senyors de Lambton, que durant nou generacions no moriran al llit, per culpa d'un jurament trencat, ... El de Pemsaw sovint no queda satisfet amb el tribut estipulat, i s'ha de complementar, fins que es fa insuportable. I és llavors que l'heroi actua.

En els relats britànics hi ha molts més elements màgics i d'encanteris que no pas en els catalans, i tampoc no n'hi ha cap que es “torni bo”, com ho fa el de Banyoles en alguna variant. En cap cas no han esdevingut vegetarians, ni

cadells mansois. Sempre ha calgut matar-los per alliberar el territori del seu poder.

I hi ha un relat - Dinas Emrys - en què els dracs simbolitzen la història de dos pobles: els bretons i els saxons. Aquesta concepció del drac seria totalment diferent de la nostra, ja que els dracs aquí tindrien el sentit de líders, de cabdills, militars i de clan. Per tant, molt menys negativa.

2.1.2.5.2. Dracs Xinesos

Els dracs a la cultura oriental tenen una simbologia completament diferent que els dracs europeus.

Els dracs xinesos són símbols fonamentals i permanents de bona fortuna, al centre de la mitologia xinesa i molt presents en les manifestacions artístiques orientals. Al contrari dels dracs occidentals, que tal com ja hem vist, s'associen amb el mal, sovint amb el diable, i sempre amb desgràcies i amb l'amenaça permanent, els dracs xinesos són criatures divines que porten prosperitat, abundància i bona sort. Són benefactors i auguren grandesa, qualitat i benediccions de plenitud. El drac és la representació última del poder de la Mare Terra, la major força divina a la terra⁴⁰.

El drac xinès simbolitza l'energia, el valor, la noblesa, la divinitat, i supera tots els obstacles fins que assoleix l'èxit, sigui quina sigui la prova a què és sotmès. Se li atribueixen poders tan terrenals com celestials, i per aquest motiu és adorat i estimat. Però també poden tenir un paper repressiu: poden arruïnar una collita, provocar degoters o sancionar els mals comportaments humans. Amb això no s'oposen pas a la humanitat, sinó que n'assumeixen un paper regulador.

³⁹ Veure **Joan Amades** Op. Cit. (1982) pp 110-114

⁴⁰ <http://www.crystalinks.com/chinadragons.html> Consulta: Abril 2005 . Conte de dracs xinesos.

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

Es considera que està fet de nou entitats - cap de camell, ulls d'un dimoni, orelles de vaca, banyes de ren, coll de serp, ventre de cloïssa, urpes d'àliga, peus de tigre i les 117 escames que cobreixen el seu cos són de carpa-.

Veiem doncs que aquí els dracs no són elements de destrucció enviats directament pel diable, sinó criatures que fan el bé, vetllen i se sacrifiquen pels humans. També, en aquest cas, tenen un paper cosmogònic important: expliquen l'origen dels grans rius xinesos, i fan habitable el país. A diferència també dels occidentals, i el seu context judeocristià, són defensors de la població davant dels déus, que es presenten com a arbitraris, capriciosos i injustos. No són déus plens de bondat i d'amor, sinó senyors que exhibeixen el seu poder⁴¹.

Finalment, dir que Joan Carós parla també de les diferències entre els llacs occidentals i els orientals, sobretot els xinesos:

El simbolisme del drac és ambivalent; i a les civilitzacions de l'Extrem Orient, la xinesa sobretot, el drac és el poder celestial, creador i ordenador, que condensa, a redós seu, tot un conjunt de significats positius. És símbol de la pluja i del tro que l'anuncia, de la germinació, de la vida vegetal, del renovellament cíclic, de la primavera i de la natura solsticial. El drac garanteix els ritmes vitals en el seu més ampli espectre, i assegura per tant, l'equilibri, la prosperitat i l'ordre còsmic⁴².

⁴¹ <http://www.crystalinks.com/chinadragons.html> Consulta: Abril 2005 .

⁴² Joan Carós. Op. Cit. Pàg 250-251

2.2. Llegendes no religioses

La segona part d'aquest capítol és la de les llegendes no religioses. És cert que no és ben bé així, ja que hi ha un transfons religiós en totes dues. Però aquest transfons no és tan evident a primer cop d'ull, i per això les he separades d'aquesta manera.

2.2.1. Les goges o alojes

Les goges de l'estany de Banyoles són dones d'aigua, éssers fantàstics que viuen a Les Estunes, i que a les nits de lluna plena surten a ballar o a filar a l'estany.

2.2.1.1. Fonts escrites

Serien les fades, o les goges com les anomenaven en altes puestos, uns sers fantàstics impalpables i invisibles personificats baix la forma d'agraciades dones de bellesa i hermosura sens igual que tenien el seu palau encantat en el pintoresc lloc proper de les Tunes.

Amagades de dies entre ombrívols llocs solitaris gaudint de les delícies dels cants dels aucellets, o entre deleitosos i falaguers entreteniments en les amples galeries de son fantàstic palau de les Tunes, sense ésser mai vistes ni sospreses per les atrevides i curioses mirades dels mortals; tantost la llampant sombra de la seva encisadora boniquesa, del seu elegant i esbelt cos, de les riqueses dels seus vestits i preciositats de les seves joies amb que augmentaven sa gentil bellesa i els resplandors que desprenia la sobra dels seu cos, s'entreveien quant sortien a esbargir-se a la claror de la lluna i de les estrelles després d'haber senyalat el gall la mitja nit, i només aleshores es manifestaven als vivents ja ballant i emmirallant-se sobre les plàcides aigües de l'estany, ja entonant hermosos càntics als esperits de les selves.

En els palaus encantats de les Tunes feien també les alojes sumptuosos àpats i convits, de lo que s'enteraven els mortals per les flamarades d'enlluernadora claror que sortien de les esquerdes de les roques; per la fressa de la cridòria i dels xisclets, companyats del trinc trinc de

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

les copes dels cristall més fi i més sonor, per les notes d'armoniosos instruments i les incoerents bellugadisses i seguida garla dels convidats.

Adhuc benignes, adhuc indiferents per la sort dels mortals establerts en la comarca, cap tracte compartien amb ells, ans el contrari, de dies fugien cap als més solitaris i amagats boscos, on s'estaven amagades en els més estrets carrerons del palau encantat de les Tunes, entretinguent-se avans en tapar amb una espesa i fina xarxa d'un fil imperceptible que elles es filaven, totes les entrades, per privar aixís el pas dels atrevits i curiosos; on tenien la sort i la ditxa d'entrar dintre aquells proibits llocs i gosar de la vida íntima de les Alojés sense necessitat de trencar aquella malla fina que interceptava el pas, només aquells que avans havien renunciat a tornar mai més a viurer entre altres sers mortals, conformats a quedar-se per sempre més entre les onades d'aquell fantàstic mar de ditxa i de delícies.⁴³

2.2.1.2. Cançons

Dins d'aquest apartat, destacaria una de les peces més emblemàtiques per als banyolins: la sardana *Somni del Mestre Manel Saderra*, que parla de les goges i de com dansen agafades de la mà, a les nits, a l'estany.

També una part de *Canigó*, de **Mn. Cinto Verdaguer**, *Muntanyes Regalades*, que parla de les goges ha estat musicada en forma de sardana.

⁴³ **Joan Vidal**. L'estany de Banyoles (Llibre recreatiu, científic i històric) Banyoles: 1993 (*edició facsímil del publicat el 1925 Tipografia La Economica. Girona*) Pàg. 67

Nota: Aquí Vidal també fa referència a Alsius. Li dona el títol de Tradició de les Alojés. També he respectat la grafia original.

2.2.1.3. Anàlisi i contextualització

He trobat tres tipologies de relats que parlen de les goges banyolines: els que parlen de la seva vida a les Estunes –unes coves que hi ha relativament prop de l'estany, on se suposa que vivien-, les que parlen de les seves activitats nocturnes a l'estany –surten a ballar les nits de lluna plena-, i les que parlen de la seva relació amb els humans –amb el relat de la vella tafanera, que es perd el tresor d'or que li han donat les goges per no poder esperar fins arribar a casa per veure què hi havia.⁴⁴

Com a fades que són, i a semblança de moltes altres, les goges fan teixits molt fins, fins com teranyines. Aquest teixit és el que fan servir per tancar les entrades a les Estunes, als seus palaus amagats. Des de fora, els mortals senten els sorolls de la seva vida quotidiana, de les festes que fan i de com són de felices, però no hi poden entrar perquè els teixits, tan subtils, n'amaguen i en protegeixen les entrades.

És freqüent trobar els teixits vinculats al món de les fades. Com a restes d'antigues creences, precristianes, les fades teixeixen el destí dels humans⁴⁵, i en alguns casos els afavoreixen amb la seva protecció, i ho fan sovint a través dels vestits⁴⁶. Amades, en canvi, afirma:

És remarcable que gairebé sempre les velles, bruixes o personatges femenins que juguen un paper principal en les rondalles i que tenen deix de meravella, se les presenta filant, o sia agermanades a la idea que simbolitza la seva condició de dona i, per tant, de mare. El concepte de filar es troba sempre aparellat a la dona, majorment quan es vol remarcar la seva condició de tal, i a vegades les eines i la feina mateixa s'encomanen el sentit de meravella que comporta la qui la maneja⁴⁷

⁴⁴ A l'apèndix

⁴⁵ Segons Teresa Martín, aquesta creença ve de les Moires gregues i de les Parques romanes. Les fades europees tindrien unes característiques comunes, i d'altres de particulars. Veure **Teresa Martín** *Vida, secretos y costumbres del Mundo de las Hadas*. Barcelona: 2003. Editorial Optima, SL.

⁴⁶ Veure **Teresa Martín** Op. Cit.

⁴⁷ **Joan Amades**. Op. Cit. 1982. (Pàg. 102)

A més, les goges de les Estunes fan servir els seus teixits per protegir-ne l'entrada, per tal que no hi puguin accedir els humans. Si n'hi ha algun, però, que vol entrar-hi, perquè s'ha enamorat d'alguna d'elles, ha de saber que ja mai més no podrà tornar al món dels mortals. Per tant, que és una decisió de la qual ja no es podrà fer enrere.

Algunes de les variants de les que han explicat els alumnes de La Draga expliquen que els palaus on viuen són sota de l'estany. També estan amagats i protegits dels humans.

En aquest cas, ja no només hi van a ballar, i a filar, sinó que hi fan tota la vida, i a més, interactuen molt més directament sobre la vida dels humans. Aquesta variant sembla més l'adaptació d'un conte de fades clàssic, adaptat a les goges banyolines. Els nens parlen sovint de fades, per referir-se a les goges. Amades deia en la seva obra *Folklore de Catalunya*⁴⁸ (1982), que no havíem de parlar de contes de fades, sinó de contes a la vora del foc, ja que aquí no és freqüent que es presentin com a tals. Sembla, però, que modernament aquesta situació ha canviat una mica. Probablement per influències de fora, directament s'expliquen les goges amb referència a les fades, que tots els nens saben identificar de seguida. Potser també per influència de la televisió, o de Walt Disney.

La variant de la vella a la qual li omplen el davantal d'or és clarament moralitzant. En primer lloc, li fan un regal perquè ha descobert el teixit de l'entrada i no l'ha fet malbé. Li premien la bona acció. Però la vella té un defecte, i és que és terriblement tafanera. Per això, no pot dominar la curiositat, i obre el davantal just abans d'arribar a casa, i ho perd tot com a càstig.

Ara bé: d'on surt la creença de les goges? Penso que cal tenir en compte que hi ha un jaciment arqueològic important del neolític dins de l'estany, a la zona de la Draga. Podria ser aquest, l'origen de la llegenda, pel que fa les goges que viuen

⁴⁸ Joan Amades. Op. Cit. 1982. (Pàg. 102)

a l'estany? És evident que és un mite precristià, molt antic. S'emmarca dins dels mites naturals, que donen explicació al cicle de la vida i de la natura. A partir d'aquí, mai no ha deixat d'estar poblada, la nostra zona. No sabem en quin moment es va introduir el mite, però des de llavors sembla que s'ha anat transmetent, fins que ens ha arribat a nosaltres. Tot i que no és probable que hagi existit aquesta creença a la zona ininterrompudament al llarg dels segles, podem tenir present les migracions dels pobles indoeuropeus, les invasions bàrbares, ... que han estès el seu imaginari, fins a fer-lo comú⁴⁹. Però tot això només poden ser especulacions, perquè no és possible de precisar en quin moment aquesta llegenda, o cap de les altres, entra a l'estany de Banyoles i la població se la fa seva. O fins i tot si llegendes similars s'han implantat, han desaparegut, i més tard s'han tornat a implantar. En tot cas, és probable que hagi estat molt més recentment, amb el Romanticisme, al S. XIX.

També fins i tot hi podríem veure sacrificis: els humans que se n'enamoren, poden entrar-hi però mai més no en podran sortir... homes disposats a deixar-ho tot per fer-les felices, a sacrificar-se. Evidentment, si entraven amb elles al fons de l'estany, ja mai més no en podien tornar a sortir.

En canvi, la de la vella que anant a buscar llenya veu les goges, penso que és molt diferent, per diferents motius: en primer lloc, el tema central aquí ja no són ni les goges ni el culte a la natura. És una història molt més quotidiana, clarament moralitzant. El fet que les fades li donin l'or no està relacionat amb l'estany, podrien ser goges o qualsevol altre ésser màgic. O dit d'una altra manera: és un conte de fades, que en passar a Banyoles s'atribueix a les goges, però no en la seva qualitat de dones d'aigua, sinó pel fet de ser fades. Sí que hi ha l'element del regal per als humans, que també podria lligar amb el culte a la natura. Però pot ser perfectament un mite de fora adaptat. Aquesta vella a qualsevol altra lloc podria haver rebut el mateix premi –o càstig, segons es miri-,

⁴⁹ Veure *Les arrels del nostre món cultural: els indoeuropeus i llur cosmovisió trifuncional*. Probablement de **Josep Cervelló**. El text pertany a la introducció del tema 8 de l'assignatura *Prehistòria i Història antiga* de la UOC, enviat com a apunts de classe pels consultors de l'assignatura.

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

sense que hi hagués d'haver l'estany. Per això penso que sembla un conte que s'expliqués arreu, i que algú va començar a localitzar.

Hi ha una variant que diu que la vella que havia respectat l'entrada de les Estunes va anar fins a casa, i allà va veure que tenia el davantal ple d'or. Una veïna ho va veure, i ella li va haver d'explicar com ho havia aconseguit. Llavors, la vella tafanera, per enveja, va anar a buscar les goges, i aquestes li van dir el mateix, que s'havia d'esperar fins arribar a casa. Com que no ho va fer, va quedar-se sense or. És a dir: la primera, que és bona, té la seva recompensa. La segona, que és envejosa i avariciosa, es queda amb un pam de nas.

Mn. Cinto Verdaguer, a *Canigó* (1884) recull la seva condició de filadores, i les fa filar a l'estany, al lloc que es coneix com Els Desmais: *Tota la nit he filat/ vora l'estany de Banyoles*. Fins fa poc, aquests dos versos figuraven en una font dels Desmais, que representava una filadora. Ara ja no hi és, ha estat substituïda per una altra. També hi ha variants que diuen que és als Desmais, on ballen.

Quant al coneixement de la llegenda, podem dir que en una variant o altra, és una llegenda força coneguda. La gent més gran majoritàriament explica que vivien a les Estunes, i que a la nit sortien a ballar a l'estany. En canvi, els nens, el que més repeteixen és la història de la vella. Això s'explica pel fet que aquesta és la que se'ls explica dins de l'àmbit escolar –molts diuen que l'han tret de l'Escola de Natura, per tant encara que no sigui directament a l'escola, és en una activitat escolar-.

Els que han recollit la variant de la família –pares i avis-, n'expliquen alguna de les altres. Possiblement, el fet que es coneguin a l'escola farà que es tendeixi a homogeneïtzar, si més no en part, les variants.

També cal dir que les goges d'una forma o altra estan força presents a la cultura i l'imaginari dels banyolins, i en general de tota la comarca. Se n'han fet espectacles (als anys 80, a l'estany, als Desmais, on Mn. Cinto diu que ballaven, es va fer un espectacle de dansa, una nit de lluna plena, que es titulava

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

justament Goges, i on se suposava que eren elles les que ballaven. També hi ha un espectacle de l'Esbart de Fontcoberta que es titula així i que explica una variant de la llegenda, pensat per representar-se no només a la comarca, si no a tot arreu⁵⁰. La variant recollida en aquest espectacle és diferent de les que havíem trobat fins ara. Hi ha molta més intensitat dramàtica, i una història d'amor. Però perquè forma part de l'interès de l'espectacle.

(Foto de l'espectacle, de la mateixa web)

També hi ha establiments amb aquest nom, com el Mas les Goges, un restaurant.

(Foto: Rètol de carretera, indicador del restaurant)

Anna M. Noguera. Juny 2005

⁵⁰ <http://www.donesdaigua.com/>. Consulta: abril de 2005

(Foto: Entrada del restaurant)

Anna M. Noguer. Juny 2005

A Banyoles, tant se les coneix amb el nom de goges com el d' alojes. Fins i tot hi ha defensors aferrissats d'una i altra denominació, fins al punt que de vegades ha estat motiu de controvèrsia. Això penso que és una altra mostra del que representa per al nostre imaginari la seva existència.

També, quan feia treball de camp en un xat, vaig veure que algú feia servir el nick Goja. Hi vaig parlar, i era una noia banyolina. Jo, sense dir que també n'era, li vaig demanar que què significava, i em va explicar que eren unes fades que vivien a l'estany. I que havia triat aquest nick perquè era una cosa que l'identificava. No era la primera vegada que veia que a alguna banyolina se l'identificava amb aquest nom. Bé, un cop explicat què són, és clar. També sé d'algun altre cas, en gent que convivia amb gent de fora, per exemple entre estudiants, que n'hi havia alguna que se li deia, de motiu o per fer broma, alguna vegada.

2.2.1.4. Altres dones d'aigua catalanes.-

El folklore català és molt ric en dones d'aigua. Aquí, però, només n'enumerarem unes quantes.

Les encantades de Ribes de Freser

Una princesa, per evitar de casar-se amb un rei que la pretenia, i que ella no estimava, va fugir i es va refugiar a les coves del Freser. Va sentir-hi cants i rialles, i s'hi va acostar per veure què hi passava. Les goges que vivien dins de la cova la van fer la seva reina, per la seva bellesa. De vegades encara se sent el soroll de les festes que hi organitzen, però val més no acostar-s'hi, perquè tot aquell que s'hi acosta, acaba xuclat fins al fons de la cova.

En aquesta llegenda trobem elements comuns a les goges de les Estunes. També fan festes meravelloses, i s'amaguen dels mortals, que corren el risc d'haver-s'hi de quedar per sempre si d'alguna manera arriben a establir-hi contacte, i viuen en coves.

A **Rocabertí, a La Jonquera**, són bones filadores, també, i els seus fils tenen la virtut de no acabar-se mai, mentre no es pronunciiïn tres paraules prohibides: fil, goja i boja. Com que no ho respecten, el fil desapareix, i per tant totes les peces de roba amb el qual s'havien teixit. Aquesta prohibició de dir determinades paraules el trobem també en la llegenda següent:

Al Gorg negre, de Gualba, hi habiten dones d'aigua, que com totes són bellíssimes. Un home que es va enamorar d'una d'elles, va aconseguir de casar-s'hi, amb la condició que mai no li demanaria el nom, ni li diria Dona d'Aigua. Un dia en plena discussió, va violar la promesa, i li va dir: qui ets, dona de qui no sé ni el nom? Qui ets tu, dona d'aigua? La dona va fugir corrents cap al Gorg Negre, d'on havia sortit, i mai més no va tornar a la casa, tot i que cada nit anava, quan tothom dormia, a casa seva a cuidar els seus fills, i a garantir que mai no els faltaria res, gràcies a les pedres precioses en què es convertien les seves llàgrimes.

Aquí, a diferència de les Estunes, la història afecta només a una goja, i a més, no hi ha ni càstig terrible ni renúncia a la seva condició per part del mortal. És la goja qui ho ha de deixar tot quan ell no compleix el que s'havia compromès a

fer. Té també un to moralitzant, en el sentit que ell perd la seva dona, quan no pot controlar la seva ira, i quan no compleix la seva paraula, i viola una prohibició. Aquesta goja és un ésser màgic, com totes, però té unes qualitats més humanes: cuida la família, i se'n preocupa fins i tot quan ha de deixar la família per culpa del marit. No és només festa i dansa, és una bona mare i una bona mestressa de casa. Un exemple! En la línia del que deia Amades sobre les qualitats com a dona.

Una variant que penso que és destacable també és la de les **Llufes de Pals**, que barregen les creences precristianes amb les cristianes. Un pagès que les maleeix comença a veure com li fan la guitza, fins que finalment les beneeix. A partir d'aquell moment les coses tornen a la normalitat. Hi ha doncs l'element de la benedicció, que és cristià, sobre de l'entorn màgic, probablement anterior.

Tot i que hi ha moltes més goges a tot el país, com que aquest treball no pot aprofundir en totes, he pensat que aquestes serien prou il·lustratives.

Només dir que a Mallorca també hi ha **Dones d'aigo**, però que com que allà no hi ha ni rius ni llacs, viuen en cisternes i en pous⁵¹.

Podem concloure, doncs, que la creença en aquests éssers fantàstics que viuen a l'aigua dolça són reminiscències de creences precristianes, algunes vegades evolucionats en rituals o creences cristians, però en tot cas estretament vinculats amb la natura, i la relació dels éssers humans amb ella. En aquest sentit, per la importància que ha tingut l'aigua en tota la història de la humanitat, encara serien elements presents i tinguts per màgics.

2.2.1.5. Dones d'aigua en altres cultures.-

Aquí també m'he centrat en la cultura cèltica per comparar els relats referents a dones d'aigua, ja que penso que és una de les cultures on són més

⁵¹ <http://members.fortunecity.es/mitcat/dones.html> Consulta: gener de 2005

significatives. N'he agafat doncs una d'irlandesa, una d'escocesa, i finalment una de gal·lesa.⁵²

2.2.1.5.1. Dones d'aigua cèltiques:

IRLANDA.-

Merrows.-

Merroy o *moruadh*, en irlandès, significa mar, i *oigh* noia. La traducció literal serien doncs noies del mar, que tenen una extraordinària bellesa, tot i que tenen alguns trets físics que les distingeixen dels humans. Els mascles, en canvi, són molt lletjos, i tenen el cos cobert d'escames.

Tenen antipatia cap als humans, i en algunes zones d'Irlanda es considera que són missatgeres del destí i de la mort.

Porten una indumentària especial, que els permet viatjar pels corrents oceànics. Quan arriben a terra, es treuen aquesta indumentària, i si algun humà l'aconsegueix, adquireix poder sobre ella, perquè no pot tornar al mar fins que el recuperi, fins al punt que la poden obligar a casar-se amb ell... fins que ella recuperi el vestit.

Un cop més, tenen una gran bellesa, però són éssers dels quals els mortals cal que s'allunyin tant com puguin. Riques i belles... però no pas bones. Això no deixa de tenir un to moralitzant, però en tot cas, coincideixen amb les nostres en diversos elements, com el fet que puguin entrar en contacte amb els humans, i que fins i tot s'hi puguin casar, i tenir descendència. Aquí, però, ja no és necessàriament per amor que tenen relacions amb humans. Tenen amants, i fins i tot algunes estirps afirmen que en són fruit. La visió és molt diferent de la que havíem vist fins ara.

⁵² Les llegendes completes són a l'apèndix

ESCÒCIA.-

Water Fairies.-

Els Dracæ són uns esperits aquàtics que enganyen dones i nens per ficar-se a les esclotxes on viuen, sota dels rius i dels llacs, i les obliguen a servir com a infermeres durant set anys, passats els quals poden tornar a la terra.

És molt perillós tocar qualsevol cosa que es pugui trobar o mirar objectes que puguin surar sobre de l'aigua sense fer-se el senyal de la creu, ja que es pot esdevenir una víctima dels Dracæ. Tampoc no es poden arregar objectes que es trobin sense beneir-los com cal abans de dur-los cap a casa.

El perill per a les dones mortals és ser segrestades durant 7 anys –la gran xifra en les llegendes i les rondalles- tot i que és un perill finit, al cap d'aquests set anys seran alliberades. Recordem que, en el cas de les goges, aquell qui decideix de casar-s'hi i entrar a formar part del seu món, ho ha de fer per sempre.

Un cop més es barreja l'element cristià i el precristià. Per evitar problemes, cal fer les benediccions i el senyal de la creu com cal. Per tant, el poder de la religió cristiana és el que protegeix dels perills que suposa la pervivència d'aquestes creences anteriors, tot i que no els han pogut fer desaparèixer del substrat mental col·lectiu. Les pregàries i les benediccions són més fortes que tot el poder d'aquestes criatures.

GAL·LES.-

Gwragedd Annwn.-

Les *Gwragedd Annwn* són fades d'aigua gal·leses que viuen en ciutats i aldees sota dels llacs. Sovint fan servir encanteris per disfressar aquests habitatges. No són tan boniques com les seves cosines les fades, però coneixen tots els secrets de la medicina i s'amaguen en jardins secrets, cada cop menys per l'acció dels humans. Ara ja només es poden amagar a l'aigua dolça. I tenen

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

reaccions contràries al que se'n podria esperar: riuen als enterraments i s'entristeixen als casaments.

Les entrades als seus palaus només es poden trobar la nit de Cap d'Any, i poden casar-se amb humans, sempre amb determinades condicions.

Aquestes criatures són segurament les que més s'assemblen a les goges, ja que viuen en palaus subaquàtics que tenen les entrades protegides. Sembla doncs que hi ha una prevenció contra les agressions humanes al medi des d'antic. Per l'acció de l'home sobre la natura, sobre l'aigua, són cada cop més difícils de trobar. Hi trobem per tant la pervivència del culte a la natura, com a font de vida.

2.2.2. En Morgat

En Morgat era un pagès, que un bon dia quan estava treballant les seves terres, va sentir una veu que l'avisava que havia de marxar, que si no s'ofegaria. Finalment, obeeix el que la veu li diu, i més tard veu com les seves terres són anegades perquè acaba de formar-se l'estany de Banyoles.

2.2.2.1. Fonts Escrites

Jo no ho sé –no ho sap ningú- quan va passar però ha de fer anys i panys...

Encara avui és una bona finca, Mas Morgat, però mireu que quan el propi Morgat menava tot això que avui és l'Estany... Són moltes les vessanes que va perdre.

-Vós en parleu com si ho haguéssiu viscut...

-Sempre ho he sentit explicar igual. Tal com ho explico sempre.

-I avui ho voleu tornar a contar...

-Per la mainada...

-Digueu, digueu, ...

"Per mulats, no hi ha hagut mai cap casa com el Castell de Porqueres, però –en aquell temps.

Per trobar bous de bona estampa, forçuts i manyacs, tothom sabia que calia anar a Can Morgat.

Aquell matí, l'amo del mas va aparellar l'arada amb la rella nova. Va junyir el "Moreu" i el "Masell"

–la seva millor parella-. Volia llaurar fondo.

Va començar la jornada amb delit. Abans que el sol fos alt, tenia obertes –dretes i profundes com mai- vuit o deu regues llarguíssimes...

Es va girar un ventijol matiner que duia remors de bosc i cants d'ocellada... la jovada seguia capbaixa i bavosa, llaura que llaura... En Morgat, fort i ferm, empunyava l'esteva. La rella nova es clavava fonda, fonda fins a rompre la gleva verge.

El vent deixà de bufar; ni mormol de boscúria, ni cant d'ocell... Sols el pas pausat, el respir fatigós dels bous i el cruixir de la terra esvorancada... En Morgat notà quelcom d'estrany. La parella es deturà tota sola. Una veu potent, sentenciosa –que aneu a saber d'on venia- va cridar:

Morgat, Morgat!

Agafa els bous

Vés-te'n a casa.

Morgat, Morgat!

Vés-te'n a casa

O seràs negat...

En Morgat era valent –la seva regàlia n'ha donat mostra- i també un xic temerari: -Arri, Moreu! Arri, Masell!

I com si res hagués sentit va seguir la rega... No havia fet un tirat de pedra que, altra volta, la veu misteriosa el comminà:

Morgat, Morgat!

Agafa els bous

I vés sota teulat...

Morgat, Morgat!

Vés-te'n a casa

O moriràs negat.

Ja se'n pot ser de valent... Ben a contracor, va girar els bous cap al mas. Entorn de la rella clavada, brollava una deu brogent. No havia acabat de desjunyar i ell i bestiar ja xipollejaven amb fang a turmell. La veu providencial callava. Els bous –com empaitats per cent tàvecs- fugien cap a casa. El vell Morgat els seguia suant de cansanci i d'angúnia, sense girar-se malgrat el gran allau d'aigua que darrera d'ell sentia.

Arribats a l'era –tots hi heu estat a can Morgat- el bon pagès va guaitar esfereït cap als seus camps... Ja no es veien. Tot plajava. Tot era aigua. Una aigua neta, claríssima que –per primera vegada- reflectia el sol llevant...

-Era l'Estany.

-Si, noi, sí. Aquell matí, el pobre Morgat va perdre moltes vessanes. Però va salvar la pell... i va estrenar l'Estany.⁵³

2.2.2.2. Fonts Orals

La llegenda d'en Morgat no té variants significatives. Sí que hi ha diferències en allò que sent que diu la veu. No són pas grans diferències, però és curiós com la memòria de les persones ha anat transmetent dites diferents, però totes rimades.

⁵³ Antoni M Rigau i Rigau. *Op. Cit.* Pàg 1323

En aquest sentit, penso que és la llegenda, de totes les que s'expliquen al voltant de l'estany, que ha arribat de forma més genuïna. I que tots tendim a explicar-la tal com ens la van explicar. Jo recordo, per exemple, que a mi me la va explicar quan era molt petita la veïna de sota de casa, que calculo que devia haver nascut a finals del S XIX. Aquella senyora –la iaia Enriqueta- feia servir, en totes les rondalles, les fórmules tradicionals, rimades. I això ha fet que jo les recordés fins ara, aquestes estrofes. Fins i tot, fent aquest treball, m'ha sorprès que Joan Amades reproduís, parlant de la Ventafocs, les paraules gairebé exactes amb què a mi me'l va explicar ella:

*Potser sí,
Potser no,
Potser n'era jo*⁵⁴.

No hi ha, doncs, gaire variants al voltant de Morgat, però sí que varien les estrofes, lleugerament. De vegades ha d'agafar els bous –en canvi, la que hem reproduït, d'Antoni Maria Rigau, fins i tot els dóna nom, als bous-, de vegades ovelles, de vegades ha d'anar a mercat. La veu de vegades se sent tres cops. Fins al tercer no en fa cas, en Morgat. En alguna, ell segueix llaurant i veu com va apareixent aigua a mesura que va fent els solcs. En d'altres, no veu aigua fins l'endemà quan torna a sortir de casa... però no hi ha cap diferència més rellevant.

2.2.2.3. Anàlisi i contextualització

Quant a l'origen de la llegenda, no n'he trobada cap més relacionada amb l'origen d'un estany i que s'hi assemblés. En canvi, sí que penso que pot haver-hi un element interessant. En Morgat explica l'origen de l'estany, però evidentment no pot ser així, perquè l'estany és molt anterior a la població

⁵⁴ **Joan Amades** (1982) (Op. Cit.)Pàg. 114. Amades recull:

*Potser sí,
potser no,
potser sí
que n'era jo.*

humana. Però, molt a prop de Can Morgat, -que és una casa que encara existeix, on se suposa que vivia en Morgat-, hi ha una zona on, als anys 80 del S. XX, s'hi va formar un estanyol de cop, per enfonsament, durant la nit. Ara, aquell estanyol es coneix com l'estanyol nou de Can Cisó. Penso que es podria pensar que fa molts anys podria haver passat una cosa semblant. Que uns horts s'anessin inundant, o bé que s'enfonsessin de cop. Encara que fos una zona reduïda. Més endavant, a mesura d'anar-ho explicant, i quan ja no hi hagués memòria d'aquest fet, es podria haver assimilat el naixement d'un dels molts estanyols de la conca lacustre amb la formació de l'estany principal.

Un altre element interessant: durant el treball de camp, una senyora va explicar que la seva família tenia les terres a la Perpinyana (prop de les Estunes, de l'estany, i d'altres estanyols, com el de Cendra i d'altres més petits). De vegades, a ells o als veïns, mentre llauraven, els començava a sortir aigua dels solcs, i l'havien de tapar. Això ben segur que deu haver passat de forma continuada al llarg de tota la història⁵⁵.

La llegenda d'en Morgat és la més coneguda, juntament amb la del drac. Tothom, a Banyoles, sap qui és en Morgat i en pot explicar la llegenda. En canvi, gairebé ningú de fora la coneix, tot i que sí que coneixen la del drac. En Morgat és un dels elements autòctons, doncs, que tenim els banyolins, que potser ens fa l'estany una mica més nostre. És un punt de referència: Can Morgat, com a localització geogràfica, però també és una definició d'espai –*cap allà Can Morgat*, un lloc concret dins de l'indefinit *l'altra cantó d'estany*- Una zona que només ens serveix a nosaltres, per identificar-la.

Fins i tot el nom, tot i que em penso que mai no he conegut ningú que es digui Morgat, és un nom molt autòcton. A la *Revista Horizontes*, precursora de l'actual *Revista de Banyoles*, sovint hi havia autors que signaven amb pseudònim. Als anys 50, hi havia algun article signat per un tal Martirià Mer Morgat... tota una declaració d'identitat!

⁵⁵ D'Arbó parla d'un suposat *triangle de llacs*, en realitat una petita zona delimitada per tres estanyols. D'això en parlarem en l'apartat de les llegendes contemporànies.

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

Finalment, dir que Mn. Cinto Verdaguer va fer referència a totes les llegendes tradicionals al voltant de l'estany de Banyoles en la seva obra Canigó (1884), que va escriure des de la Mare de Déu del Mont, mentre veia al fons tota la comarca, i per descomptat l'estany.

3. LLEGENDES MODERNES

Hi ha moltes llegendes construïdes al voltant de l'estany, i que no són exactament llegendes tradicionals. Són enraonies, que invariablement donen una visió negativa i que han contribuït a donar-li un aire misteriós i que la gent que no el coneix li tingui por, o gairebé. Durant el treball de camp n'he descobert de noves, que jo no coneixia, algunes de les quals responen a creences de tipus paranormal.

Són històries fàcils de recordar, que van passant d'una persona a una altra, o bé que es difonen a través dels mitjans de comunicació. Sovint les expliquen persones conegudes, i això les fa més creïbles. Les explica algú a qui els l'ha explicada algú de Banyoles o algú que ho coneix bé. L'esquema correspon doncs, en molts casos, al de les modernes llegendes urbanes⁵⁶. Jo les he anomenat també llegendes modernes o contemporànies, per distingir-les de les tradicionals.

D'entrada, no sembla que puguin estar gaire relacionades amb allò que coneixem com a llegendes urbanes. Quan parlem d'aquestes, sempre ens venen al cap les més conegudes: l'home de negocis que va de viatge als Estats Units, sedueix una noia impressionant, i l'endemà quan es desperta llegeix al mirall del bany: *Benvingut al món de la sida*; la família que viatja a la Xina amb el seu gosset, i que havent dinat descobreixen que justament el dinar era el gos; els cocodrils a les clavegueres de Nova York; el noi que coneix una noia preciosa en una discoteca –o en un viatge als Estats Units- i que l'endemà apareix tot masegat, amb una cicatriu a l'esquena: li han robat un ronyó – recordo que la primera vegada que vaig sentir aquesta, deu fer tretze o catorze anys, havia passat a la *Pèrgola* –una discoteca que en aquell moment estava molt de moda- a Riudarenes, en un lloc per tant proper i conegut; una amiga

⁵⁶ Veure **Josep Martí i Pérez**. *Les noves llegendes d'avui dia* Revista d'Etnologia de Catalunya, 4, 1994, pp. 34-43

meva –i això és ben cert- a qui van regalar un gran tronc del Brasil quan es va casar, el va tenir sempre al balcó per por que en sortissin taràntules; una altra amiga explicava que, quan va tenir el seu fill, la llevadora li havia explicat que la setmana anterior havia atès el part d'una noia, el marit de la qual s'esperava a fora. En un moment determinat, l'equip mèdic va avisar el marit, perquè van dir que no volien tenir problemes. Calia que veiés el nen abans de tallar-li el cordó umbilical: el nen era negre. Una relliscada de la mare pel comiat de soltera, amb un *boy* espectacular... La parella era de Sant Feliu de Guíxols. Fins i tot una pàgina web d'un poble del Maresme explicava la història de l'autoestopista que desapareix a una corba com a pròpia, amb la localització exacta de la corba. En aquests darrers casos, llegendes conegudes arreu, però localitzades en llocs propers i coneguts, per tant més veraces. Per cert, i només a nivell d'anècdota: fa uns mesos l'anunci d'un cotxe recuperava el misteri de la noia de la corba, per demostrar la seguretat del cotxe: una atmosfera llòbrega i humida, boirosa, el cotxe gris, tot plegat molt tenebrós... Casualment, l'anunci va ser filmat a l'estany, a la carretera de circumval·lació, molt a prop de Can Morgat!

Tot això són, i estan reconegudes així, llegendes urbanes. N'hi ha moltíssimes, i tenen en comú que semblen creïbles, que es recorden fàcilment i que es transmeten ràpidament. El fet que es localitzin en un lloc concret en explicar-les, i sobretot el fet que li hagin passat a un amic, o a l'amic d'un amic... les fa encara molt més dignes de crèdit ⁵⁷. A partir d'aquí, no hi ha anàlisi crítica: es creuen, espanten, i es transmeten ràpidament, per avisar del perill.

Algunes tenen un to moralitzant i altres avisen dels perills que poden suposar els viatges a altres cultures, o ser massa confiat, etc. Tot i que sovint ens les expliquin localitzades –la discoteca de Riudarenes, la noia de Sant Feliu de Guíxols, etc- el fet cert és que són llegendes que es troben arreu del món, i que s'expliquen de forma molt similar d'un lloc a l'altre.

⁵⁷ Se'ls diu també Foaf: friend of a friend. És a dir, un amic d'un amic. Veure **Martí** Op. Cit.

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

De vegades, també, aquestes històries passen als mitjans de comunicació, i es difonen encara més ràpidament. A més, això les revesteix encara de molta més autenticitat: *és ben veritat, ho han dit a la tele.*

Avui dia hi ha un fenomen a Internet: els hoaxes. Són rumors i enganys que es transmeten ràpidament per mitjà del correu electrònic. Rumors sobre virus, sobre nens malalts, sobre cadenes de fortuna... n'hi ha moltíssims de diferents, i moltíssimes variants de cadascun d'ells, tots sense fonament. No són pròpiament llegendes –i per això no en parlaré-, perquè el contingut és directament un engany, però tenen força credibilitat i es retransmeten a gran velocitat.

Per mitjà del correu electrònic també es propaguen algunes llegendes urbanes, i fins i tot s'arriben a crear pàgines web senceres dedicades a recopilar-ne: el lloro –o el gat o el gos...- que es posa al microones perquè s'eixugui, i que rebenta en posar el forn en marxa, les víctimes d'un robatori a l'estranger, que quan tornen a casa reben com a regal un parell d'entrades per a l'òpera. Quan tornen a casa després de l'espectacle, també els han buidat el pis, etc.

Això dóna una idea de l'interès que desperten. Són autèntics reculls de les diferents llegendes urbanes que circulen, encara que a vegades es confonen el que són realment llegendes urbanes, i el que només són rumors, *hoaxes*.

Internet serveix també per propagar altres llegendes urbanes de les que normalment es transmeten de forma oral⁵⁸. Aquestes pàgines serveixen tan per desmentir-ne la veracitat com per fer-ne difusió. De tota manera, és sorprenent veure com hi ha persones que, un cop se'ls ha raonat que aquell perill cert no existeix realment –que no hi ha taràntules a la planta del menjador, que no les adormiran amb un spray al súper...- encara prefereixin fer-ne cas i prendre les precaucions oportunes... *per si de cas*.

⁵⁸ Hi ha moltes pàgines web d'aquest tipus, de les quals n'he seleccionat alguna:
<http://club.telepolis.com/leyendasurbanas/portada.htm> (consulta: gener 2005)
<http://www.geocities.com/davprats/hoaxes.html> (Consulta: gener 2005)
<http://www.vsantivirus.com/hoaxes.htm> (Consulta: gener 2005)

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

Però què té a veure tot això amb les llegendes contemporànies al voltant de l'estany de Banyoles? Això és el que intentaré demostrar a partir d'aquí.

3.1. Desaparicions

He agrupat les diferents llegendes urbanes de l'estany per característiques, per elements comuns. A partir d'aquí les podré analitzar millor. En primer lloc, he posat les que fan referència a desaparicions. És un tema molt recurrent, que té com a finalitat fer-nos venir por fins i tot d'acostar-nos-hi. Se suposa que l'estany té la capacitat de fer desaparèixer tot allò que hi va a parar, sigui el que sigui. La gent que s'hi ofega no torna a aparèixer mai més. Com a màxim se'n troba al cap de molt de temps algun membre. Una noia em va explicar que un dia uns remers, mentre entrenaven a l'estany –per als banyolins és una estampa ben quotidiana que els remers de qualsevol nacionalitat s'entrenin a l'estany-, van notar que els costava molt fer les palades i que no avançaven. Finalment van veure que això passava perquè en un dels rems s'hi havia encallat un braç, d'algun ofegat que mai no havien tornat a trobar. Aquesta noia coneixia un dels remers que anaven en la barca, que li havia donat la informació de primera mà.

De desaparicions d'aquesta mena se'n relaten moltes, i s'ha fet així des de fa molts anys. Ara en veurem els exemples més coneguts per tothom.

3.1.1. Barca enfonsada el 1913

La més antiga dins de les contemporànies és l'enfonsament d'una barca l'any 1913. Una comitiva que celebrava la primera missa cantada per un capellà va agafar una barca. Anava massa carregada i es va enfonsar. Només hi va haver un supervivent. Els fets van causar molta commoció a l'època, tal com es veu en les imatges conservades al Fons d'imatges del Pla de l'Estany de l'enterrament. Segons la llegenda, mai no es van trobar els ofegats.

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

Fins aquí el fet històric. La llegenda que es va bastint al voltant, explica que mai no es van trobar els cadàvers, perquè allò que cau a l'estany ja no torna a sortir a la superfície. Fins i tot s'arriba a dir que no es va trobar ni la barca. No ho explica tothom així, però sí que hi ha molta gent que ho explica, sobretot gent que ho ha après més tard. Al fons d'imatges del Pla de l'Estany hi ha fotografies de la barca protagonista, fetes després de la desaparició. És evident, doncs, que no va pas desaparèixer.

Sembla que la barca anava sobrecarregada, i que com que la gent en un moment donat es va espantar i es va concentrar a una banda, es va perdre l'estabilitat, i va bolcar.

A partir d'aquí, hi ha un seguit d'elements que s'hi han anat afegint, o que n'han canviat el context. Una de les variants més esteses, de fet la primera que jo vaig conèixer, és que era un casament que s'havia fet a l'església de Porqueres, i que tot el convit va voler tornar en barca a Banyoles. La barca en què anaven els nuvis i el capellà va ser la que es va enfonsar. D'acord amb aquesta variant, sembla que hauria sortit també una llegenda, que jo no havia sentit mai, segons la qual en cada aniversari del naufragi surt un ram de núvia a la superfície. Així s'explica en aquesta web⁵⁹.

De tota manera, és un fet històric que era la primera missa d'un capellà. Fins i tot en el meu treball de camp al Casal de la Gent Gran de Banyoles vaig trobar força gent que recordava els fets –segurament els havien sentit explicar a persones que els recordaven- i que coneixien personalment alguns dels implicats, ni que fos indirectament. Fins i tot vaig recollir referències d'unes quantes persones que *hi havien de pujar però no hi van cabre, i per això es van salvar*⁶⁰.

⁵⁹ El monstre de l'estany de Banyoles: <http://www.grn.es/monstre/> Consulta: març de 2005.

⁶⁰ Passa sovint, quan hi ha alguna desgràcia, que comença a sortir gent que afirma que se n'ha escapat de poc, que d'alguna manera ha vençut el destí. És un argument força recurrent a l'hora d'explicar determinada mena d'esdeveniments, que li donen més sensacionalisme.

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

També hi ha llistes oficials dels ofegats i fotos de l'enterrament, que al seu moment va ser una manifestació espectacular de dol a la Vila.

(Foto: Responso celebrats el 19 de juny del 1913 pels ofegats el 26 de maig)

Autor desconegut

Fons d'imatges del Pla de l'Estany

19 de juny de 1913

Arran del treball de camp, algunes persones de les que me'n van parlar, van dir que la barca també duia una oca, o que era de la mateixa empresa que la que es va enfonsar l'any 1998. Més enllà de si realment aquesta barca és de la mateixa companyia o no, penso que és important parlar-ne un moment –tot i que jo tenia molt clar al principi que no en volia parlar, de la barca moderna, perquè no és cap llegenda, al final vaig veure que fer-hi una referència podia ser molt interessant-.

L'octubre de 1998 es va enfonsar una embarcació turística, i hi van morir un grup de persones. No s'ha atribuït en cap moment aquest esdeveniment a causes sobrenaturals o misterioses, i la investigació, el judici i la posterior condemna àmpliament coberta pels mitjans de comunicació ha conclòs de forma clara que es tractava d'un accident previsible per causa d'una sèrie de negligències i infraccions per part dels empresaris. A primera vista, aquest fet no hauria pas de relacionar-se per tant amb l'àmbit de les llegendes o de l'imaginari tradicional.

Ara bé, de manera inevitable, ha reforçat la identificació – sobretot des de fora de la comarca – dels banyolins amb l'estany. També ha revifat l'interès amb tot allò relacionat amb la seva història, en la mesura que ens fa tornar a una visió negativa de l'estany. Paradoxalment, evoca una època on molts misteris quedaven sense explicació i en particular, un fet força semblant, és a dir

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

l'enfonsament l'any 1913 de la barca i que per casualitat potser pertanyia a la mateixa família⁶¹.

(Fotos: Rescat dels ofegats)

Autor desconegut

Fons d'imatges del Pla de l'Estany

26 de maig de 2005

La pregunta – encara sense resposta possible - seria si l'accident de l'Oca podria generar una mena de llegenda d'aquí un temps. Es poc probable. No es disposava a inicis del segle passat dels mateixos recursos per investigar causes, el que deixava lloc a ombres i dubtes, terrenys on la imaginació podia jugar un paper important i els mitjans de comunicació no tenien tanta presència per donar al públic una versió oficial i definitiva –o diverses, evidentment-. Ens podem preguntar aleshores si el suport escrit pot arribar a matar la llegenda abans que neixi realment.

⁶¹ En canvi, a través de les fotografies del naufragi, sembla que la barca de l'Oca no és la que va naufragar, sinó que intervé en el rescat.

Ara bé, encara que sigui realment poc probable que es creï, sí que ens podria ajudar a entendre el procés de formació d'una llegenda, o en aquest cas d'una llegenda negra, una llegenda urbana.

Imaginem que en un moment determinat es produeixen uns fets que són terribles, i que a més el coneixement que se'n té és del que se n'ha sentit a dir. És evident que els mitjans de comunicació no són mai objectius, i probablement cap activitat d'informació i comunicació humana no en pot ser, tampoc. Per tant, és molt manipulada, encara que sigui d'una forma inconscient. Si l'única forma de transmissió és l'oral, i per tant no es pot recapitular per recuperar els fets, és molt fàcil que amb la transmissió es vagi perdent, o canviant, el nucli essencial. Així, si tenim un primer accident d'una barca que s'enfonsa. I més tard un segon accident, no es trigarà pas gaire a pensar que navegar per l'estany és una activitat realment perillosa.

3.1.2. Avió katiuska enfonsat a l'estany

Durant la guerra civil, el 9 de juny de 1938, un avió rus, que tenia la base a l'aeròdrom del Pla de Martís, va caure a l'estany, durant un vol de maniobres que realitzava amb dos aparells més. Els tres ocupants del que va caure a l'estany van morir i l'avió es va enfonsar ràpidament. Els cossos dels pilots es van recuperar, dos el mateix dia i l'altre l'endemà. Durant molts anys, el fet que no s'hagués recuperat l'avió va fer créixer la llegenda negra de l'estany. Un estany capaç de fer desaparèixer tot un avió, és capaç de fer desaparèixer qualsevol cosa. Però ha desaparegut, o és que l'avió ha estat arrossegat pels xucladors, i vés a saber a quin punt del món ha anat a sortir? També es deia que no s'havien recuperat els cossos dels pilots.

De tota manera, una part del fuselatge es va recuperar de seguida. I hem de tenir en compte els mitjans de què es disposava en aquell moment.

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

Dels altres dos avions que prenien part en la maniobra, un es va estavellar a la Draga, i van resultar-ne ferits els tres ocupants. L'altre va arribar a l'aeròdrom, on va poder fer un aterratge força accidentat.

L'any 1985, l'exèrcit de l'aire va decidir rescatar-lo, per recuperar-lo per al Museu de l'Aire. I van recuperar-ne part del fuselatge, aparells de control, rellotges, un generador i el motor, que ara s'exhibeix a l'aire lliure al pati del Museu de l'Exèrcit de l'Aire, a Madrid.

Això va fer esvaïr una de les llegendes negres més conegudes al voltant de l'estany. La gent de fora en parlava sovint, ens demanava sovint als banyolins què havia passat amb l'avió. Ara ja fa molts anys que ningú no me'n parla. Potser perquè ja el "misteri" s'ha resolt, potser perquè ha perdut actualitat. Per als banyolins també ha perdut espectacularitat, i ja no se'n parla gaire. Molta gent afirma que l'accident va passar perquè els aviadors van voler lluir-se... diuen que perquè hi havia unes noies que passejaven a la vora de l'estany.

Aquest podria ser doncs un exemple de desaparició d'una llegenda, deguda als mitjans moderns, sens dubte. No només els mitjans tècnics que van permetre de rescatar l'avió, sinó també els mitjans de comunicació que en van informar abastament. D'alguna manera, es va tancar de l'imaginari col·lectiu. Arxivat, gairebé. Això difícilment devia passar antigament. Evidentment, alguns mites devien deixar de despertar interès i es devien perdre. Però en aquest cas, és la història que l'ha desmentida.

Bé, potser en circumstàncies similars, antigament el que hagués canviat hauria estat el protagonista, l'eix central, o s'hauria deslocalitzat. Ara ja no ha anat així.

3.1.3. Corrents subterranis, aigua que no se sap d'on ve, home que surt a Mallorca venent cacauets

Un dels grans misteris que s'han atribuït a l'estany és que no se sabia d'on venia l'aigua i on anava. El volum que té no es justifica per la pluja, per tant és evident que hi ha entrades i sortides subterrànies d'aigua. Això, anys enrere, era un fenomen inexplicable, o si més no incomprendible. A partir d'aquí neixen tot un seguit d'especulacions.

Els corrents subterranis s'identifiquen amb els xucladors. Si hi ha uns corrents que fan que l'aigua surti, i no se sap on va a parar, i a més hi ha objectes i persones que cauen a l'aigua i mai més no se'n torna a trobar rastre, això vol dir que els corrents se'ls emporten allà on sigui que van a parar.

Això s'ha fet servir, fins i tot, de reclam turístic. Durant molts anys, una de les barques que feien volts turístics a l'estany, en la gravació que posava durant el trajecte, explicava la història d'un noi que havia dit que s'hi volia tirar, just a la part més fonda. L'amo de la barca, en Lero, li deia que no ho fes, que era perillós, però el noi, tossut, va insistir-hi, i es va tirar a l'aigua. No va tornar a sortir, i no el van veure més. Anys més tard, qui ho explicava se l'havia tornat a trobar... a Mallorca, venent cacauets!

No crec que hi hagi ningú, hores d'ara, que s'ho cregui, però en tot cas, molta gent de fora, no només els banyolins, coneix la història. Entre la gent que l'han escoltada directament, i els que l'han escoltada explicada. Això és comprensible, perquè el canal de comunicació era la barca turística.

I de tota manera, encara que d'entrada sigui simplement una cosa inventada per l'empresari que vivia de passejar els turistes per l'estany, no podem deixar de remarcar-hi algun element interessant, com el fet de recuperar la creença que el Principat i les Illes estan connectades per sota del mar, i això també ens duria

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

als túnels misteriosos tan recurrents. També dir que en Lero, l'amo de la barca que explicava això, era un senyor que havia passat tota la seva vida a l'estany, que va morir no fa gaire a l'edat de 100 anys, i que per tant no es pot descartar que a l'hora de crear un mite recuperés algun element de l'imaginari del seu temps.

Els elements més significatius aquí, com en totes les llegendes relatives a desaparicions, són la por que vol transmetre: por a l'estany, i por al que és desconegut. I també l'atractiu que sens dubte té tot allò que ens espanta. I poder transmetre aquest coneixement. Com quan enviem un avís de virus que hem rebut per Internet, per avisar els amics, i també per comunicar-los que estem ben informats i per això els podem fer el favor de prevenir-los. Que tenim un amic que té un amic...

Cal dir que la mainada de l'escola, davant de la pregunta relativa als misteris de l'estany, en una proporció força gran parlen de desaparicions, d'una o altra forma: *que si baixes gaire al fons ja no pots sortir mai més, que a sota et perds...* També fan referència als remolins, i al perill de nedar-hi gaire, tot i que això es podria entendre també com a prevenció per part dels adults: *no vagis gaire lluny, que si et canses no podràs tornar i t'ofegaràs.*

Salvant totes les distàncies, he recordat una altra llegenda urbana molt famosa, i molt difosa: *prova un dia a deixar un bistec dins d'un plat ple de Coca-Cola, i veuràs com l'endemà no en queda res...* La Coca-Cola és una beguda ben coneguda, atractiva per a una part important de la població. I pensar que si desfà la carn d'un bistec, què ens pot fer a l'estómac... Tot i que no hi ha cap mena de relació entre l'estany i la Coca-Cola, el fet que hi hagi un líquid que es capaç de fer desaparèixer el que s'hi posa, pot tenir una similitud. I una estructura similar.

3.2. Relats que es confonen amb altres zones

Fins ara hem vist com es feien conegudes determinades enraonies que, certes o no, fan referència directa a l'estany. N'hi ha, però, que sorgeixen per proximitat amb altres zones i que s'apliquen a l'estany, per assimilació.

Un exemple clar n'és la creença que manifesten algunes persones, que al fons de l'estany hi ha un poble sencer, i que quan fa temps que no ha plogut encara se'n pot veure el campanar. És evident que no n'hi ha cap, de poble, al fons, ja que l'existència de l'estany és anterior a la població humana. Jo sempre ho he interpretat com que es confonia l'estany amb algun pantà que hagi inundat un poble, per proximitat el pantà de Sau, on sí que es veu el campanar de l'església, i fins i tot les restes de tot el poble en temps de sequera. En tot cas, va ser una obra del s XX, per tant recent encara en la memòria, i quan baixa el nivell de l'aigua i reapareix, normalment els mitjans de comunicació se'n fan ressò, sobretot si no hi ha gaire notícies més rellevants. Això pot fer que periòdicament es pugui revifar aquesta confusió.

Ara bé, també hi ha persones, banyolins, que m'han explicat la llegenda que al fons hi ha una església. No penso pas que tingui el mateix origen que el que acabem de comentar. La gent d'aquí que ho ha explicat, ho contemporanitza amb Morgat. L'estany no inunda només les terres de Morgat, si no també l'església que hi havia a prop, sota de l'actual església de Porqueres. Una església que suposadament havia de tenir un origen molt antic, ja que l'actual de Santa Maria de Porqueres és romànica. En relació a aquesta antiga església, es diu que encara en determinades nits se'n senten repicar les campanes del campanar. Aquesta creença també és interessant des del punt de vista religiós. L'existència d'una església dins de l'estany implica la creença que la religió és molt antiga, que es perd en el temps. Hi ha un focus religiós al fons, segurament de l'època de què hem parlat en referència al drac i a les goges. Si això es cristianitza, allò que hi ha a sota és una església .

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

Una altra creença molt generalitzada, aquesta sí que entre locals i forasters, és que **l'origen de l'estany és volcànic**. L'estany seria el cràter inundat d'un volcà, i per això un perill constant. El fet que més fàcilment explicaria aquest fenomen és la proximitat amb la zona volcànica de la Garrotxa. Hi ha molts volcans, molt a prop, i per tant aquest podria formar part de la mateixa cadena. Si realment és el cràter d'un volcà, s'expliquen també les desaparicions. Persones i objectes van a parar dins del volcà, o si comunica amb algun lloc remot, se'ls pot trobar allà, també.

M'han explicat, per exemple, que l'estany el formen el cràter de dos volcans. Això explicaria la diferència de fondària entre uns llocs i els altres. Les parts poc fondes correspondrien a les parets, i les més fondes als cràters.

Fa anys es deia que amb unes sondes amb tints de colors per veure on anava l'aigua de l'estany, havien comprovat que sortien en un port marítim britànic. Això s'explicava també a partir dels corrents subterranis i l'origen desconegut de l'aigua i del propi estany. Entre els banyolins, la creença que l'estany és un volcà va minvant amb l'edat. Els nens, probablement perquè se'ls ha explicat a l'escola, ja no ho creuen. En canvi, entre els grans i els adults, encara és molt generalitzada. Entre la gent de fora, encara ho és més. I pot començar a ser un element d'identificació, de diferenciació:

-L'estany és un volcà, no?

-No, no, els volcans són a la Garrotxa. Això és el Pla de l'Estany.

També dins d'aquest apartat voldria fer esment, ni que sigui de passada, a una altra de les enraonies propagades per D'Arbó: parla d'un triangle entre llacs que es pot enfonsar en qualsevol moment. Això és el que diu el destacat. Llegint tot el text, però, i coneixent la zona, veiem que el triangle el marca entre tres estanyols molt petits, un dels quals és l'estanyol nou de què ja hem parlat. Algú que ho llegeixi, gairebé ho assimila amb el *Triangle de les Bermudes*. Però és un espai molt reduït, i despoblat⁶².

⁶² D'Arbó, Op. Cit. Pàg: 44

3.3. Altres estanyols de la conca lacustre

Tot i que hi ha un estany, el de Banyoles, que és el conegut arreu, a tota la zona n'hi ha molts més. Alguns d'aquests també tenen una llegenda associada. Els més destacats són aquests.

3.3.1. Estanyol de cendra

Un dels estanyols de la conca lacustre de Banyoles és l'estanyol de cendra, dins del municipi de Porqueres, i relativament a prop de les Estunes. Lligat amb la creença que l'estany és un volcà, hi ha el convenciment, o hi havia estat, que quan hi ha un fenomen geològic a qualsevol punt de la terra, ja sigui un terratrèmol o un volcà en erupció, l'aigua de l'estanyol de cendra bull. Fins al punt que recordo que quan jo era petita s'explicava que fins i tot podia ser premonitori. Quan va haver-hi el gran terratrèmol de Nicaragua, amb la commoció que va suposar, molta gent afirmava que havien vist com l'aigua bullia ja uns dies abans. Per tant, que era evident que passaria alguna cosa, però que no se sabia què. I que ho havien confirmat les notícies del terratrèmol a l'altra costat del món. Igualment, amb les grans erupcions de volcans, tan si és a Itàlia com al Pacífic.

Cal dir que sembla que ha deixat de tenir credibilitat entre els banyolins, ja que fa molt temps que no se'n parla, i amb esdeveniments com el Tsunami de l'Índic d'aquest hivern passat, si encara existís aquesta creença, sens dubte que la llegenda s'hauria revifat.

Sebastià d'Arbó diu literalment:

Sembla ser per constatacions històriques del Dr. Fusiki Omori, savi japonès, que les aigües del gran llac puguen de nivell, fins a arribar a desbordar-se, vint-i-quatre hores abans que es produeixi un terratrèmol important a qualsevol lloc del món. Els fets demostren que aquest llac

detecta i avisa dels terratrèmols i catàstrofes geològiques mundials abans que no es produeixin. Això significa que el llac de Banyoles, d'alguna manera, està connectat amb les entranyes de la Terra⁶³.

3.3.2. Estany d'Espolla

L'estany d'Espolla forma part de la conca lacustre, està situat força per sobre del nivell de l'estany, i té la particularitat que apareix i desapareix. Això, que podia ser molt misteriós fa anys, ara està ben documentat científicament. Transcripció literalment un fragment del que en diu la pàgina web de l'Ajuntament de Fontcoberta, municipi al qual pertany l'estany d'Espolla.

Diuen els experts que l'aigua desapareguda a l'Alta Garrotxa nodreix l'estany de Banyoles. Però que en moments de molta afluença d'aigua aquesta busca altres camins de sortida, els quals posen en funcionament un complex sorprenent sistema hídric que actua com a sobreexidor. És quan al pla de Martís, al pla de Melianta, al pla d'Espolla, al pla d'Usall i a la Bruguera - diferents parts d'una extensa planada d'uns vint quilòmetres quadrats situada entre 40 i 70 metres mes enlaire, a tramuntana - comença a brollar aigua⁶⁴.

No només hi ha un estanyol que apareix i desapareix... a més, hi ha una espècie animal, els *triops cranquiformes*, que és molt poc freqüent, i que viuen mentre l'estany és ple –en aquell moment n'hi pot arribar a haver un milió-, i que quan es buida els ous que han post es mantenen en estat larvari fins que es torna a omplir.

Actualment, penso que per als habitants de la comarca, i especialment per als Fontcobertins, això no és motiu de misteri, però sí que és un motiu d'orgull. Un element més de singularitat⁶⁵! Hi ha molta gent interessada en poder veure el fenomen, i com que cal estar alerta de quan es produeix, hi ha fins i tot una llista de correu electrònic oberta, amb molts inscrits, que avisa. Aquest any, segurament no passarà, si no hi ha un canvi de temps important. Quan Espolla

⁶³ **Sebastià D' Arbó.** *Catalunya Misteriosa.* Barcelona: RTVE i Ediciones del Serbal, 1993 Pàg.45

⁶⁴ <http://www.fontcoberta.com/turisme/espolla.php> novembre 2004

⁶⁵ Una de les Fires populars que se celebren a Fontcoberta és la Fira del Triops, com a element identificatiu. També hi ha un gimnàs, a Banyoles, amb aquest nom.

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

s'omple, és habitual que s'aprofiti per dur-hi coneguts o parents de fora. Això sí que no ho has vist mai...

Les dues fotos següents corresponen, respectivament, a l'estany d'Espolla ple i a Triops. Han estat agafades de la web de l'Ajuntament de Fontcoberta.

De tota manera, aquest fenomen, tan local, és relativament conegut, encara que no pas en un sentit gaire científic. Sebastià d'Arbó, en els seus programes, i en els seus llibres, n'ha parlat molt. En la seva línia sensacionalista, anuncia, al capítol dedicat als *Llacs misteriosos de Banyoles: Sabeu que en un dels llacs viu un animal prehistòric?/Sabeu que hi ha un llac que apareix i desapareix misteriosament?*⁶⁶

En general, D'Arbó ha estat un difusor de les llegendes contemporànies de l'estany, i n'ha aprofitat el ressò mediàtic sempre que li ha estat possible. La seva forma d'escriure i descriure, la forma de destacar allò que li interessa, i d'obviar allò que no li anirà bé per a captar l'interès dels seus oients –o lectors– són perfectament estudiades. Potser l'exemple més clar d'explicació de llegendes per fer-les creïbles. En aquest cas ja no és l'amic d'un amic que ho fa

⁶⁶ **Sebastià D'Arbó.** Op. Cit. Pàg 37

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

creïble, sinó els espais que històricament aquesta persona ha anat tenint als diferents mitjans. Així, el fet que ho *diguessin a la tele, o a la ràdio*, li ha atorgat la presumpció de veracitat. Penso que és un exemple clar de com una determinada manera de plantejar les coses pot fer que una història es faci coneguda arreu. I no entraré a analitzar les mitges veritats, i les mentides que explica, tot i que podria explicar-ho bé si fes l'esforç de documentar-se. Però llavors podria perdre interès.

3.4. Altres creences

Hi ha altres creences al voltant de l'estany, que hem d'incloure en aquest capítol, i que no són tan conegudes. Han estat recollides durant el treball de camp.

En primer lloc, n'hi ha una que abans era força estesa, ara ja no se'n parla tant, que fa referència a la suposada mala qualitat de l'aigua. I no només quant a característiques organolèptiques, sinó també a la seva capacitat d'actuar de forma negativa sobre tot allò que s'hi submergeix. Així, un senyor em recordava que el peix no és bo, perquè *l'aigua és la més dolenta que hi ha, perquè tot és calç, i fa que et tornis flac Si algú en begués sempre, els medicaments no li farien efecte. Per això la gent s'hi ofega, perquè debilita molt. I tot el que hi cau ja ha desaparegut. Tot. Ui, és molt dolenta, aquesta aigua.* Cal tenir en compte que l'aigua de l'estany, tractada, és l'aigua potable que tenim els banyolins. El més rellevant, és que insisteix en el fet que no aguanta –és cert que l'aigua dolça aguanta menys que la de mar- i que fa que la gent s'ofegui. I sobretot que és una aigua que debilita. Tant nedant com beguda. Un cop més, hi ha alguna cosa tèrbola i perillosa. Aquesta creença, força coneguda fa anys, cada cop és menys estesa. Però segueix insistint en la capacitat de fer desaparèixer allò que hi cau.

També hi ha una història paranormal. A l'estany hi ha forats negres, portes celestials de l'estil de Stargate, que comuniquen directament amb l'exterior. I ja no només estem parlant de xucladors. També hi ha forats negres en l'espai d'influència de l'estany, però ja fora de l'aigua. Una dona d'uns 60 anys –no pas gaire gran i perfectament lúcida- va dir a la família que se n'anava a passejar per l'estany. No va tornar, i la família es va almar. No la trobaven enlloc. Tothom mobilitzat buscant la dona. La dona havia anat a parar a Amèrica, i els de la NASA la van agafar en secret, perquè estan investigant totes aquestes coses de les portes estel·lars, i la van tornar a dur a Banyoles. Sense dir res. Quan van trobar la senyora, asseguda al mateix banc des d'on havia desaparegut, ella

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

tenia la sensació que només havien passat uns minuts. I havia passat més d'un mes. La van trobar al cap d'un mes en perfecte estat.

La persona que me'n va parlar, una noia de 25 anys, em va dir que això s'explicava en uns cursos de ciències paranormals que es feien a Girona, d'àmbit restringit.

Sembla que els Desmais és l'escenari més habitual per situar-hi tots els misteris (a banda de la Draga i Can Morgat, és clar). És on ballaven les goges, on filaven, on hi ha el forat negre i on es diu que hi ha un dels pous més profunds de l'estany.

D'Arbó també parla al seu llibre d'una civilització subterrània al fons de l'estany. En el seu estil. No hi ha cap més font que en parli.

*Seguint en el camp de les hipòtesis podem fer referència al món subterrani d'"Agharta", on hi ha una civilització diferent a la nostra des de fa uns milers d'anys, quan aquesta civilització es va refugiar sota terra (com a forma de protecció), dotze mil anys després de l'enfonsament de l'Atlàntida. Si això és així... Per què el fons del llac de Banyoles no pot ser una de les portes del món subterrani del regne d'Agharta?*⁶⁷

En tot cas, sembla que la cosa es va embolicant, i ara ja hi ha portes directes al cel i al fons de la terra. No crec que se li pugui donar cap més interpretació que la de la utilització amb fins comercials i l'alimentació interessada d'unes expectatives per part de d'un públic determinat. I aprofita, per fer-ho, l'interès que desperten aquesta mena de fenòmens en moltes persones. Són històries que barregen el misteri, el terror i la ciència ficció. Adreçada a persones que, des del moment que ho escolten, és perquè ja se senten atretes pel tema. *Catalunya Misteriosa*, de D'Arbó, és un programa –en les seves diferents etapes i formats- que té un públic fidel i molt concret, amb uns interessos molt definits, i que per tant són receptius a aquesta mena d'informacions. Per a aquestes persones, el prestigi que li atorguen a D'Arbó és el que dona credibilitat a allò que explica. El cas del curs de Girona, seria similar. És un curs d'àmbit

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

restringit, i per tant limitat a persones que ja hi creuen, a les quals és més senzill de convèncer.

En el cas de D'Arbó la llegenda urbana es transmet de forma molt eficaç, perquè a més les persones obliden abans la font de la història que no pas el seu contingut. Així, l'origen és una garantia per als seus seguidors, que són els que la transmeten. I quan arriba als escèptics, ja no és ell qui ho ha explicat, sinó l'amic... que li va explicar un amic que sap molt bé de què va...

⁶⁷ **Sebastià D'Arbó**, Op, Cit. Pàg 44

3.5. Altres consideracions

Fins ara hem parlat de les llegendes negres modernes sortides al voltant de l'estany de Banyoles, totes més o menys acceptades i fins i tot transmeses per banyolins. Ara bé, no es pot entendre el que significa que existeixin aquesta mena de llegendes, sense veure quin coneixement en té la gent de fora.

L'estany és i ha estat sempre un element molt conegut per la gent del País. Potser no tant per la gent de fora de Catalunya que no estiguin directament relacionats amb el món de l'esport o del turisme –o que no hi hagin vingut, evidentment-, però penso que a Catalunya podem dir que el coneixement és majoritari.

Ara bé, però, la consideració que se'n té és diferent segons la persona. Per a alguns prima l'admiració: *quin lloc més bonic*, però sovint surt algun dels suposats misteris. Això d'alguna manera ha separat la gent de casa i la de fora en dos blocs. Els de casa, si més no actualment, ja no li tenim por i en gaudim. Per als de fora hi ha una mena d'atracció misteriosa. És molt bonic, però alhora és perillós. Una mica com una goja, potser?

Però malauradament, i per diversos motius, aquesta consideració ha anat canviant. Aquesta aura de misteri que sempre l'havia envoltat, s'ha anat fent cada cop més negra. Això ho han fet principalment dos fets: el negre dissecat i l'enfonsament de la barca del 1998.

Per exemple, quan fa uns anys un banyolí deia: *sóc de Banyoles*, la resposta automàtica del foraster era: *caram, que maco que és l'estany*. Alguns, normalment persones ja d'una certa edat, afegien preguntes del tipus: *És preciós, però eh, que...?* I aquí normalment descobrien un dels "misteris", el que els havia cridat més l'atenció: *oi que hi ha xucladors? Us hi banyeu?, no us fa por? No hi ha cendra, a sota? I si fa erupció?*

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

Alguna vegada, fins i tot, en persones ja força grans i de no gaire lluny, per exemple Girona o la Garrotxa, coneixien fins i tot el cas dels ofegats. Però no era pas habitual. Bé, i per descomptat, en to de broma, s'interessaven pel drac... Tal com ja he comentat, el drac era conegut per gairebé tothom, encara que ningú de fora no sabés qui era Sant Mer.

Ara però les coses han canviat. Si abans les preguntes espontànies eren algunes de les que acabo de mencionar, ara ja invariablement n'hi ha dues: *què passa amb el negre, i què passa amb la barca*. Ja no hi ha ni drac, ni goges. Només un sentiment força morbós. Del treball de camp amb la gent de fora, doncs, no n'he tret gaire res de sorprenent. Només n'he obtingut una aportació nova: un noi –de Cassà de la Selva– em va explicar que, a Colònies, li havien explicat que les nits de Sant Joan es pot veure, al fons de l'estany, una processó de torxes. A més, li semblava recordar vagament que també li havien parlat de l'església. Aquesta lligaria amb tots els rituals relacionats amb la nit de Sant Joan, pervivències del culte a la natura, i al solstici d'estiu, tot i que en aquest cas barrejat amb rituals cristians, i per tant una barreja de les dues coses. La processó al fons de l'estany representa allò que és sagrat dins de l'estany, és a dir, el culte a les divinitats aquàtiques, però adaptades al cristianisme. Supervivència, per tant, de cerimònies molt antigues, precristianes.

Però per què ha canviat la consideració, l'actitud primera cap a l'estany?

La meva intenció per treballar aquest apartat era parlar amb tanta gent de fora com fos possible, per veure quina era la cosa que destacaven espontàniament, i que havia de servir per establir quin era l'element identificador per a les persones de fora. Per això, el pla era intentar treure el tema entre desconeguts, i veure què es deia i què podia significar. Per a això, he utilitzat tant el contacte directe, des de qualsevol lloc, i aprofitant qualsevol sortida, i per l'altra, el xat, que em va semblar que era una bona forma de parlar amb autèntics desconeguts, i per tant que la resposta no estigués gens condicionada.

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

Ara bé, però, el resultat que n'he obtingut no m'ha sorprès gaire, en el sentit que no s'ha allunyat gens d'allò que esperava.

Així, hi he trobat dues menes d'actituds: per una banda, persones que no en feien cap mena de comentari, i que si els preguntava posteriorment si en coneixien alguna parlaven, molt genèricament, del drac o dels xucladors, i per l'altra banda, i aquests van ser la majoria, preguntaven directament pel negre o per la barca. Per tant, aquests dos fets sembla que han eclipsat totalment el coneixement i reconeixement que hi havia hagut sobre l'estany i qualsevol dels seus altres elements. Bé, ara no són llegendes, evidentment, són dos fets ben reals, però sí que penso que han contribuït a donar-li a l'estany i a Banyoles un tractament molt negatiu. Aquest tractament negatiu, es potencia també des de molts mitjans de comunicació, especialment de fora de Girona. Es potencien notícies negatives i s'obvien les positives. Altres aspectes també hi han contribuït.

Per exemple, l'"operació estany", on es van detenir, a molts llocs de les comarques gironines, alguns musulmans acusats de terrorisme. Bé, hi havia gent que vivia a molts llocs, però el nom de l'operació va fer que es lligués directament amb Banyoles –hi havia un comentari freqüent entre els banyolins, en el sentit que ja és mala sort que justament li haguessin de posar operació estany-. Aquest cas, a més, porta molta cua, de tant en tant torna a ser notícia, i sempre acaba lligant-se amb Banyoles. I s'acaba fent l'assimilació Banyoles i terroristes islàmics, lligat pel nom de l'estany. També sembla que arran del tema del negre dissecat, sigui molt noticable qualsevol cosa que pugui passar a Banyoles i que remotament es pugui atribuir a racisme. Amb una població immigrada de gairebé el 17 %, des de molts observatoris es considera un model de civisme i de convivència, tot i que no és pas aquesta la impressió que se'n té popularment.

Pot semblar que això no està relacionat directament amb el treball, però penso que sí que és significatiu. Si fins ara el nostre signe d'identitat més potent era l'estany, encara que se suposés que l'envoltessin uns determinats misteris, que

després de tot potser contribuïen fins i tot a fer-lo més atractiu, ara sembla que cada cop se'ns hagi d'identificar més amb altres menes d'aspectes, una autèntica llegenda negra, però que no sembla pas forjada amb ingenuïtat com havien estat les anteriors. De fet, més que llegenda negra, connotació negativa pròpia de crònica negra. I que fa que quan surt l'estany als mitjans, sigui majoritàriament vinculat a fets negatius, molt negatius.

És una qüestió d'instrumentalització de la premsa d'un lloc on és més fàcil burxar en determinats elements, encara que sigui sense fonament. Tal com ho ha fet sovint en Sebastià d'Arbó. Amb molta eficàcia, s'ha de reconèixer. En el cas del periodisme, potser no és ni intencionat, però respon a un criteri de fer-ho fàcil. És més senzill fer-se ressò de les notícies dolentes. Fins i tot, en dues males notícies, escollir la que ha passat en un lloc on n'hi ha hagut abans, té l'avantatge que la contextualització històrica ja està feta –és a dir, hi ha material i imatges d'arxiu, cosa que fa més fàcil editar en poca estona- .

El cas de D'Arbó és diferent en el sentit que ell viu justament d'alimentar aquesta mena d'enraonies i elevar-les a llei. Durant anys ha tingut programes en ràdios i televisions, i ha pogut anar bastint un imaginari col·lectiu, basat en l'audiència que tenen aquesta mena de programes, la credibilitat que sembla que té entre moltes persones, i el rendiment que en pot treure. Fer que sigui misteriós un lloc del nostre entorn proper sens dubte fa que ens hi interessem més que no pas si el mateix fet passa a l'altre costat del món. He comprovat, en fer aquest treball, i parlar-ne amb gent de fora, que molta gent li fa cas, el creu. He trobat comentaris del tipus: *així, això que explica no és veritat? Tants anys que fa que en parla? Però si ell aquestes coses les domina molt, no?* Vull aclarir que la consideració cap al que explica aquest senyor no formava pas part del meu treball de camp, però és que en parlar pròpiament del contingut del meu treball amb persones conegudes, de fora, m'ha sorprès que alguns em citessin com a font d'Arbó, i que si era jo qui parlava de les llegendes modernes i el treia com a exemple, se sorprendia que no fos informació científica i contrastada, com havien arribat a creure.

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

No costa pas gaire, segons sembla, construir llegendes negres al voltant d'un lloc. Només cal que al principi les coses s'expliquin amb un cert convenciment. El boca orella s'encarrega de transmetre-ho amb eficàcia. I com més morbós sigui un tema, més eficaçment serà propagat. Primer van ser els dracs. Després els xucladors. Ara... segur que ara ja hi ha tot un seguit de llegendes que es van construir, algunes de les quals faran prou fortuna per perviure en l'imaginari popular durant molts anys. Exactament el que fan les llegendes urbanes.

Hi ha un fragment de Jaume Farriol, de la seva obra Banyoles vora el llac, que resumeix molt bé el sentiment dels banyolins al voltant de la llegenda negra, dels xucladors... el reproduïxo sencer, per conservar-ne la ironia i el to tan característic. És un diàleg entre l'autor, banyolí que va viure molts anys fora, i un amic barceloní.

Trobo un bon amic, prop de la plaça d'Urquinaona. En veure'm, somriu àmpliament i em saluda: -Saps? Vaig a Banyoles de vacances, aquest any.

Reacciono immediatament. -No hi has esta mai? Doncs t'agradarà. És un poble molt bonic –etc, etc. El meu amic segueix la conversa en un to d'animació que va in crescendo. Les vacances són un tema engrescador. M'explica els seus projectes, les excursions que farà, els llibres que llegirà, els àpats, els banys que prendrà... Hem arribat al punt culminant. La seva cara, tan animada fins ara, s'enfosqueix. Endeveno la pròxima pregunta. Me l'han feta tantes vegades que sé de quina manera la formularà. Abaixarà el to de veu, s'acostarà amb una espècie de sensació de misteri, la seva cara agafarà per uns moments un aire inquiet, expectant. Efectivament, tota la maniobra que fa el meu amic s'ajusta als cànons previstos: abaixa la veu, em posa la mà a l'espatlla, em mira als ulls interrogador:

-Per cert, et volia fer una pregunta... M'han dit que a l'estany hi ha xucladors...?

Ja hi som! Jo li explico que no és veritat. Que és una vulgar versió sensacionalista. Que ningú no n'ha vist cap. Que no hi ha hagut ni un accident degut a xucladors, cap desaparició misteriosa, cap fet que ni de lluny ni de prop permeti de pensar en coses semblants...

El meu amic m'escolta i se'n va mig convençut. Però estic convençut que, quan es ficarà a l'aigua durant les seves vacances, ho farà amb un punt de nerviositat, pensant en la llegenda negra de l'estany. Aquella que parla de remolins, xucladors i altres formes de succió més o menys terrorífiques i expeditives, més o menys amigues del sensacionalisme. [...]⁶⁸

⁶⁸ **Jaume Farriol.** *Rapsòdia d'un país. Recull de textos (1961-2003) Edició a cura de Jordi Galofré.* Banyoles: Ajuntament de Banyoles i Rigau editors, 2004. Pàg. 90.

4. CONCLUSIONS

L'objectiu principal d'aquest treball era l'anàlisi de les llegendes nascudes al voltant de l'estany de Banyoles, i que ens han arribat fins avui. I veure sobretot com articulaven, si és que ho feien, la identitat dels banyolins, i de la resta de ciutadans del Pla de l'Estany.

La base de què partia és que la comarca té una vinculació molt especial amb l'estany, i que la seva identitat hi va mot lligada. I si l'estany n'és l'eix vertebrador, l'imaginari bastit al seu voltant també ho havia de ser.

Efectivament, penso que hi ha prou elements per pensar que sí, que més enllà del que és característic en les rondalles localitzades i sobretot en les llegendes, les banyolines tenen molt a veure amb la seva identitat, i amb la seva relació com a comunitat.

Em baso en el fet que encara estan molt vives, i moltes d'elles encara es coneixen de forma generalitzada. Fins i tot en el treball de camp amb escolars he pogut veure com els nens immigrants les coneixen, i alguns d'ells amb força detalls. La majoria d'ells les hauran apreses a l'escola, i no pas a casa com alguns dels altres, però les segueixen coneixent. I això és important. També és remarcable que hagin arribat tantes variants diferents: vol dir que són llegendes vives, que encara es transmeten, i que s'han mantingut a través de diverses fonts.

El fet que els dos Sants locals siguin tan propis, tan autòctons, també han ajudat a vertebrar la comarca –Sant Martíà és el patró comú, i a la tradició de Sant Mer hi surten implicats diversos pobles de la comarca- en un temps en què no existia com a tal. Això vol dir que la vinculació era del tot popular, no pas administrativa.

Però més enllà de tot això, hi ha la vinculació afectiva, l'autèntica passió que sentim la majoria per l'estany, que és l'espai de referència, l'espai no només físic sinó espiritual i cultural cap on ens sentim atrets. I això es palesa en el nostre imaginari popular col·lectiu. El drac és conegut arreu de Catalunya, però és nostre. En Morgat no el coneix ningú més, i per això també ho és. Algunes de les llegendes han arribat fins a nosaltres probablement des dels primers mites neolítics, lligats a l'estany on es van establir els primers poblements. Un estany ple de perills però font de vida. S'han mantingut les divinitats ancestrals, tot i que cristianitzades, i han arribat fins a nosaltres les mateixes pors i els mateixos misteris que havien preocupat els primers ciutadans banyolins. Encara que nosaltres hi sapiguem donar, o intentem saber donar-los, una explicació racional.

Paral·lelament, hi ha les llegendes modernes, que han proliferat i s'han estès fora d'aquí. Que sovint només són modernitzacions i actualitzacions amb objectes moderns dels mateixos elements de les tradicionals. Ara, però, l'interès per mantenir els misteris pot venir de fora. I és fàcil fixar-los, amb els mitjans moderns. Només cal saber-ho fer, i saber-ne anar parlant quan toca per evitar que s'aturi.

Però per què els banyolins ens sap tan de greu, que es malparli del nostre estany, i que sorgeixin aquestes llegendes negres? Penso que la resposta és clara. Ens ofenem, no pas perquè si els forasters tenen por no vindran aquí de vacances, sinó perquè en malparlen i en dubten. No és una qüestió turística, va molt més enllà.

En algunes llegendes contemporànies es pot llegir encara el substrat primigeni, la por dels primers pobladors davant el que és desconegut i els perills que comporta. I s'han anat modernitzant els arguments, però en el fons hi ha el mateix sentiment, de necessitat de lluitar amb el medi –que no pas contra- que ens envolta, d'abastar-lo, i que mal gestionat pot arribar a ser hostil, però que és la font de tot.

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

En canvi, per a la gent de fora, pot ser més la necessitat de *fer safareig*, o d'aprofitar-se de l'ocasió d'adquirir una determinada rellevància, o bé de crear un producte atractiu que es pugui rendibilitzar. Perquè per a ells no hi ha aquest substrat primigeni, no hi ha el sentiment de pertinença que hi tenim nosaltres. I que ens ha fet ser tal com som i el que som.

5. BIBLIOGRAFIA

Abad, Mònica i Filella, Lluís (il·lustracions) *El drac de Banyoles* Sant Cugat: Susaeta Ediciones, S.A (no hi figura l'any d'edició)

Abellan, Joan Anton *Els goigs del Pla de l'Estany, el Collell i Rocacorba. Volum I* Banyoles: Centre d'Estudis comarcals de Banyoles, 2001

Abellan, Joan Anton *Els goigs del Pla de l'Estany, el Collell i Rocacorba. Volum II* Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 2003

Aguirre, Miquel; Rustullet, Miquel (Coord.) *Records en Positiu. Memòria fotogràfica del Pla de l'Estany* Banyoles: Consell Comarcal del Pla de l'Estany, 1996

Aguirre, Miquel; Rustullet, Miquel (Coord.) *Repics de festa. Aplecs, fires i festes del Pla de l'Estany* Banyoles: Consell Comarcal del Pla de l'Estany, 1999

Amades, Joan *Costumari Català* Barcelona: Salvat Editores, SA i Edicions 62, SA, 1983

Amades, Joan *Folklore de Catalunya: rondallística* Barcelona: Selecta, 1982

Angelats i Juncà, Rafel *Banyoles i la sardana* Girona: Girona, 1993

Augé, Marc *Los No Lugares. Espacios del anonimato. Una antropología de la modernidad* Barcelona: Gedisa Editorial, 2004

Bayard, Jean-Pierre *Historia de las leyendas* Barcelona: Vergara, 1957

Butinyà, Francesc Xavier *La venjança del martre. Peça de Sant Martíà* Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 1996

Casals, Maria; Solana, Joan; Xargay, Xavier (Solana, Joan, Coord.) *Banyoles, al costat de Barcelona* Santa Perpètua de Mugoda: Oficina Banyoles-92, 1987

Constans i Serrats, Lluís G. *Banyoles* Edita: "Comissió Homenatge Mossèn Constans" Poblet: Impremta Monàstica, Abadia de Poblet, 1981

Constans i Serrats, Lluís G. *Diplomatari de Banyoles*: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 1985

Constans i Serrats, Lluís G. *Rondalles* (és una edició molt antiga, no hi ha cap més dada)

D'Arbó, Sebastià *Catalunya Misteriosa* Barcelona: RTVE i Ediciones del Serbal, 1993

Diversos *Manel Saderra i Puigferrer, 90 anys* Banyoles: Fomenta de la Sardana de Banyoles, 1998

Diversos Autors, a cura de Joan Gratacós *Antologia de l'estany* Girona: Ajuntament de Banyoles, 1989

Ejarque, Joaquim; Rustullet, Miquel *El camp d'aviació de Martís 1938-1960* Banyoles: Consell Comarcal del Pla de l'Estany, 2004

Elíade, Mircea. *El mito del eterno retorno* Madrid: Alianza Editorial, SA. , 1997 (1a edició 1972)

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

Fàbrega, Jaume *El Pla de l'Estany* Barcelona: Dissenys Culturals, SL, 1993

Farriol, Jaume *Rapsòdia d'un País. Recull de Textos (1961-2003) Edició a cura de Jordi Gallofré* Banyoles: Ajuntament de Banyoles i Rigau Editors, 2004

Galofré, Jordi *Jacint Masgrau i Butinyà (1895-1950)* Girona: Ajuntament de Banyoles, 1999

García, José Luís *Antropología del territorio* Madrid: Taller Ediciones JB, 1976

Gennep, Arnold van *La formación de las leyendas; presentación de Ramona Violant Ribera* Barcelona: Altafulla, 1982

Grabuleda i Sitjà, Josep. *Portar Sant Martíà a l'estany, una tradició desapareguda fa més d'un segle* El Pla de l'Estany, butlletí informatiu del Pla de l'Estany, juny de 2005. pp. 28-29

Gratacós, Joan; Maroto, Julià; Masgrau, Salvador; Pontacq, Joan; Porxas, Jordi; Vila, Xavier *Itineraris pel Pla de l'Estany. 11 rutes i 106 llocs d'interès* Banyoles: Consell Comarcal del Pla de l'Estany, 1992

Martí i Pérez, Josep *Les noves llegendes d'avui dia* Revista d'Etnologia de Catalunya, 4, 1994, pp. 34-43

Martín, Teresa *Vida, secretos y costumbres del Mundo de las Hadas.* Barcelona: 2003. Editorial Optima, SL.

Miquel de Rouegrós. "Per Sant Martíà..." Revista Horizontes. Any I Número extraordinario. Octubre de 1946 Pàg. 14

Paul Lévy, F., Segaud, M. *Anthropologie de l'espace* Paris: Centre de Création Industrielle. CGP, 1984

Plana, Miquel; Puntí, Teresa *Dites i refranys populars de la comarca del Pla de l'Estany* Banyoles: Ajuntament de Banyoles, 1990

Prat i Carós, Joan *La mitologia i la seva interpretació* Barcelona: Els llibres de la frontera, 1987

Prats, Llorenç *El mite de la tradició popular* Barcelona: Edicions 62, 1988

Pujol, Josep M *Benvingut/da al club de la sida i altres rumors d'actualitat* Barcelona: Departament de cultura de la Generalitat de Catalunya, 2002

Rigau i Rigau, Antoni Maria (Edició a cura de Jordi Gallofré) (Galofré, Jordi; Rigau i Oliver, Antoni M., coord.) *El teixit de la memòria* Banyoles: Família Rigau i Oliver, 2001

Rodríguez Caixàs, P *Escenes costumistes* Girona: Ajuntament de Banyoles, 1988

Santaetulàlia, J.N. *Ulls d'aigua* Barcelona: Círculo de Lectores, 2002

Tremoleda i Trilla, Joaquim (Coord.) *Història del Pla de l'Estany* Girona Diputació de Girona, 2000

Vidal, Joan *L'estany de Banyoles (Llibre recreatiu, científic i històric)* Banyoles: 1993(edició facsímil del publicat el 1925 Tipografia La Economica. Girona)

Vilardell Baqué, Joan i altres *El Pla de l'Estany. Cartografia prèvia d'una comarca reconeguda* Banyoles: Consell Comarcal del Pla de l'Estany i Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, 1998

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

Violant Ribera, Ramona *La rondalla i la llegenda: contribució a l'estudi de la literatura folklòrica catalana* Barcelona: Fundació de Serveis de Cultura Popular, 1990

6. WEBGRAFIA

Leyendas Urbanas: <http://club.telepolis.com/leyendasurbanas/portada.htm> [consulta: gener 2005]

La vie de Saint Meen <http://perso.wanadoo.fr/pennker/saints/smeen.htm> [Consulta: juny 2005]

Sant Martirià i Sant Mer <http://www.banyolescultura.net/sants.htm> [consulta: desembre 2004]

Banyoles Televisió <http://www.ctvl.org/BANYOLESTV/> [Consulta: maig de 2005]

Esbart de Fontcoberta. Dones d'aigua <http://www.donesdaiqua.com/> [consulta: abril 2005]

Hoaxes-Llegendes urbanes: <http://www.geocities.com/davprats/hoaxes.html> [Consulta: gener 2005]

Mit Cat <http://members.fortunecity.es/mitcat/dracs.html> [consulta: gener 2005]

Nymph <http://www.angelfire.com/ca4/dataweaver/play/changeling/nymph.html> [consulta: Febrer 2005]

Chinese Dragons <http://www.crystalinks.com/chinadragons.html> [consulta: abril 2005]

Loch Ness Monster http://www.crystalinks.com/loch_ness.html [consulta: nov. 2004]

Ajuntament de Fontcoberta <http://www.fontcoberta.com/turisme/espolla.php> [consulta: novembre 2004]

Leyendas de Baleares <http://www.geocities.com/dorometal/llegendes.htm> [consulta: maig de 2005]

El monstre de l'estany de Banyoles <http://www.grn.es/monstre/>; [consulta: març 2005]

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

El drac de na coca i la mà del moro <http://www.iessonpacs.com/~grupweb/novetats/>
[consulta: maig de 2005]

The Loch Ness Monster
<http://www.ipw.com/lochness/html/nessie.html> [consulta: novembre 2004]

Loch Ness <http://www.lochness.co.uk>; [consulta: novembre 2004]

The beast of Loch Ness <http://www.pbs.org/wgbh/nova/lochness/legend.html> [consulta: novembre 2004]

The water fairies <http://www.schoolnet.ca/aboriginal/kenora/fairy-e.html> [consulta: gener 2005]

The Dragons of the British Isles <http://www.wyrm.demon.co.uk/ukdracs.htm>

Gwargedd Annwn
<http://www.angelfire.com/ca4/dataweaver/play/changeling/gwargeddannwn.html>
[consulta: abril 2005]

Water Fairies <http://www.sacred-texts.com/neu/celt/sft/sft36.htm> [consulta: abril 2005]

Asian Art Mall <http://www.asianartmall.com/dragonarticle.htm> [consulta: abril 2005]

Hoax: <http://www.vsantivirus.com/hoaxes.htm> [Consulta: gener 2005]

7. APÈNDIX

ÍNDEX	Pàg.
Entrevista als alumnes del CEIP La Draga	103
TEXTOS	104
El monstre de Banyoles	104
El drac de Na Coca	105
Llegendes d'altres cultures	107
Dracs Britànics	107
El monstre del Loch Ness	107
Sant Mean	109
Altres dracs britànics	110
Dones d'aigua cèltiques	114
Irlanda: Merrows	114
Escòcia: Water Fairies	115
Gal·les: Gwagedd Annwn	116

ENTREVISTA PASSADA ALS ALUMNES DEL CEIP LA DRAGA A L'ABRIL DE 2005:

Nom : _____ **Cognoms:** _____

Lloc de naixement: _____

Curs: _____ **Escola:** _____

Coneixes alguna llegenda relacionada amb Sant Martirià? _____

I amb Sant Mer? _____

Amb el Drac de l'Estany? _____

Amb en Morgat? _____

Les Goges de les Estunes? _____

En saps alguna altra? _____

Qui te les ha explicades? _____

Coneixes alguna llegenda sobre misteris de l'estany? _____

Has sentit a dir que a l'estany hi ha algun perill? _____

Quins? _____

Explica les llegendes que sàpigues de les que hi ha a dalt, o alguna altra que coneguis, tal com tu les coneixes, en els fulls que et donem. Si cal, hi pots afegir més fulls.

A sota de cada llegenda, posa qui te l'ha explicada, sisplau.

TEXTOS:

El monstre de banyoles

*Ens ho diu la història
d'un vell poble,
que hi habitava un monstre,
fa molts anys,
diuen que treia foc per les orelles
i per la boca, pel nas
i pels queixals.*

***És el mon, mon,
el monstre de Banyoles
que men, men, men,
que menjava persones,
oh, i tant!
És el mon, mon,
el monstre de Banyoles,
una per dia sense
fer terrabastall.***

*Com veureu, tenia tanta gana
que s'empassava els bous de tres en tres
i els cavallers, que amb ell volien brega,
se'ls endrapava com qui no menja res.*

(Tornada)

*I la gent de tota la contrada
un tracte, amb gràcia, amb ell varen signar,
donant-li cols, patates i albergínies
perquè aquell monstre es tornés vegetarià.*

(Tornada)

*És famós el poble de Banyoles
i és que la vila és coneguda arreu
pel famós monstre i pel seu bonic estany
i pel Tren Pinxo, un tren ben especial.*

ES DRAC DE NA COCA

Tradició mallorquina
(Fragment)

*Es trepig d'un cavaller
pes carrer de sa Portella
alegra es cor de la jove
que guaitava a sa finestra.*

*Però mentres arribava
tot xalest just a baix d'ella
es drac arrossegant sortia
de per dins sa claveguera.*

*I la jove, que amb sa vista
travessava ses tenebres,
ve la vida perillar-ne
de qui era la vida seva.*

*Per això quan l'escometia
per resposta li diu ella:
– Bartomeu, treu-ne l'espasa.
Guarda, que t'invest la fera!*

*S'enamorat cavaller
mira entorn a tota pressa,
treu s'espasa i s'arredossa
just a baix d'una capella*

*Un fanal d'oli penjava
i sa llum veure li deixa
aquell drac que se'n venia,
sonant s'escata lluenta.*

*Es cavaller se mirava
tot a un temps, d'aquella fera,
es barram, s'espasa nua,
sa capella i sa finestra.*

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

*S'amor li dava coratge,
son nom, es desig de vèncer,
sa fe, sa confiança en Déu...
es drac invest... i l'espera.*

*Cau a sota es cavaller
però no és ella qui gemega.
Valga que li ha entrat s'espasa
per mig de sa gargamella!*

*I es governador d'Alcúdia
ses patrulles conegueren,
que per festejar amb na Coca
era arribat aquell vespre.*

Bartomeu Ferrà

LLEGENDES D'ALTRES CULTURES:

DRACS BRITÀNICS

Traduccions: Gwenole Abloen

EL MONSTRE DEL LOCH NESS

'Nessie' - Fet o Ficció?

*El mundialment conegut monstre del Loch Ness, anomenat afectuosament 'Nessie' per la majoria de la gent i *Nessiteras rhombopteryx* pels científics té una història força llarga. La primera aparició de la qual es té constància posa en escena ni més ni menys que un sant local. El sant era St. Columba i l'any 565 AD.*

Encara que es consideri que va ser St. Ninian - de qui es té poca documentació – qui va portar el cristianisme a la regió 100 anys abans de Columba, és de fet Sant Columba qui va portar el cristianisme a la nació escocesa. Quan Columba passava per la regió del Loch Ness convertint els pictes pagans (una tasca que sens dubte venia del temps de Ninian), el seu biògraf, St. Adamnan, explica com va allunyar el monstre mitjançant la pregària. Quan anava per les ribes del Loch Ness, St. Columba es va trobar un grup de pictes que enterraven un home destrossat, segons deien, per un "monstre de l'aigua". St. Columba va ressuscitar miraculosament l'home tocant el seu pit amb el seu bastó.

Una altra versió de la història diu que un dels pictes, indiferent al sermó del sant, va creuar el loch nedant. Quan va captar que l'aigua estava remonent-se, el monstre va sorgir de les profunditats i es va atansar amb fúria cap al desafortunat nedador amb un gran bramul i la boca ben oberta. St. Columba, que ho veia, va aixecar la seva mà, va fer el senyal de la creu, va invocar el nom del Senyor i va manar el monstre amb aquestes paraules: "No t'acostis més i no toquis aquest home – ves-te'n tan de pressa com has vingut". Sentint això, la bèstia es va espantar i va fugir més de pressa que si l'haguessin arronsat amb cordes.

La història, transmesa per St. Adamnan, va ser escrita més de cent anys després i es pot dubtar que aquests fets tinguessin lloc, però encara havien de passar moltes altres coses al cap d'un cert temps.

La vegada següent que hom es va referir al monstre va ser per una carta al diari 'The Scotsman' l'any 1933 d'un senyor, D Murray Rose. Esmenta una història treta d'un llibre antic que parlava

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

de la matança de dracs i que: "continua explicant com en Fraser (de Glenvackie) va matar l'últim drac a Escòcia, però ningú encara no ha pogut matar el monstre del Loch Ness que es va veure fa poc".

La data de la història en qüestió és en torn a 1520, però la carta al diari al 1933 va iniciar un reguitzell de referències a 'leviatans en el loch' i un munt d'aparicions del monstre llegendari que venien afavorides per la nova carretera – ara l'A82 – que s'estava obrint per la banda nord del Loch Ness i ofería una vista immillorable sobre tot el loch. També va ser l'any 1933, una època de crisis i de misèria generalitzada que el Sr i la Sra. Mackay, propietaris de l'hotel Drumnadrochit es desplaçaven per la nova carretera. Segons el seu relat, van veure "un animal enorme que ondulava i es cabussava" al centre del loch. La gent cínica pot tenir la temptació de pensar que per ser els propietaris de l'hotel Drumnadrochit, aquesta parella podien ben bé haver tingut la intenció de veure un monstre però sembla que no varen difondre molt aquesta història, encara que la varen explicar a un jove guarda de pesca de Fort Augustus que per casualitat era també corresponal del diari 'Inverness Courier'.

L'article al 'Courier' va començar a fer rodar la bola. Llavors el diaris nacionals escocesos la van publicar i 'experts' en fotografia i altres habilitats similars van venir al loch per trobar el monstre. Més tard el 'Daily Mail' va anunciar que estava a punt de muntar una gran cacera per a capturar Nessie. Fins i tot el Primer Ministre, Ramsay MacDonald va tenir la intenció de viatjar al loch esperant veure un tros del monstre.

Diaris estrangers, a França i enllà, van prendre el relleu de la història. Fins i tot el govern austríac ho va 'denunciar' com un complot britànic per robar turistes a Àustria. Mentrestant, la gran cacera del Daily Mail va arribar a Inverness i degudament va començar a seguir la traça de la bèstia. El 21 de Desembre 1933, el Daily Mail posava a la seva portada: "El Monstre del Loch Ness no és una Llegenda sinó un Fet". El caçador, M A Wetherall, membre de la Royal Geographical Society i de la London Zoological Society va dir: "És un animal de quatre dits i té potes o coixins de vuit polzades⁶⁹ d'ample. Segons la meua apreciació, es tracta d'un animal potent i de peu tou d'uns 20 peus⁷⁰ de llarg..... Estic convençut que pot respirar com un hipopòtam o un cocodril amb només un forat al nas". D'altres diaris van tenir sospites i per tal de no veure's superats, van entrar a la batalla no només per treure ferro a la història sinó també per ridiculitzar-la. De fet, va resultar que era una broma, la primera d'una sèrie, quan es va saber que el suposat caçador havia ajudat la seva "història" per crear petjades amb el peu dissecat i muntat amb una estructura d'un hipopòtam que havia manllevat de la Royal Zoological Society.

⁶⁹ Vuit polzades = 20,32 cm

⁷⁰ Vint peus = 6,09 m

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

Des de llavors fins avui, hi ha hagut molts relats d'aparicions. Totes les "proves" tal com les gravacions de les gebes d'en Nessie creuant el loch i la famosa fotografia del "quirúrgic" que va prendre en R. K. Wilson al 1934 ha resultat ser muntatges.

Investigacions amb sonar al loch utilitzant l'equipament més modern no han pogut trobar cap prova convincent sobre l'existència de Nessie, però tampoc han demostrat que no existeixi. És ben probable que alguns relats hagin estat visions a través d'un got de whisky però una destacable quantitat de testimonis oculars semblen versemblants.

A més, sembla que el fenomen del 'monstre lacustre' s'estigui estenent. Un llac tan lluny com a Japó ara afirma que té un monstre propi i l'últim a apuntar-se al club és el Llac Van, un llac salat al sud-est de Turquia.

Loch Ness canvia d'humor, de vegades excitat, de vegades mansoi. Uns corrents estranys es mouen per damunt i sota de la superfície i fins i tot se sap que hi ha esturions que creuen el llac i també he sentit a dir que s'hi han vist dofins. Aleshores, aneu a saber què és el que la gent ha vist o ha deixat de veure! Hem de triar nosaltres si volem creure que Nessie neda a través d'aquestes aigües fosques o no. Ara bé, són ben pocs els que no miren de tant en tant cap al llac – per si de cas alguna cosa estranya tragués el cap a la superfície.

Sant Mean.-

Sant Mean originari de Gal·les va acompanyar Sant Samzun - un dels set sants fundadors - per a obra evangèlica de conversió a la península de Bretanya. Prop del poble de Gael, uns vilatans li van suplicar que els deslliurés dels danys d'un drac que campava a les seves terres més boniques i més fèrtils. Sant Mean s'hi va fer dur però els seus guies i el poble que el seguia per veure com s'acabava el van apuntar amb el dit i no gosaren atansar-s'hi més. El sant Abat es va posar de genolls, i encomant-se a Déu, va fer cap a la cova del drac i li va manar que sortís. El drac va obeir els ulls brillants, arrossegant les seves escames per terra, i xiulant tan espantosament que el va sentir tota la comarca. El sant s'hi va apropar, li va lligar l'estola al coll i el va dur com una bèstia domèstica, fins a les ribes del riu Liger, on li va manar de part de Deu, de llençar-s'hi, cosa que el drac va fer davant de tot el poble. La terratinent, en reconeixement d'aquesta bona acció i per eterna memòria d'aquest miracle, li va donar aquesta terra que havia alliberat del drac on es va construir un priorat, depenent de la seva abadia de Gael. Es va decidir aleshores a continuar el seu camí cap a Roma però Déu li va revelar a ell i als seus germans que el volia cridar al Seu costat, i li va aconsellar tornar a Gael per morir-hi.

ALTRES DRACS BRITÀNICS:

Bamburg.-

El cuc de Laidley era de fet una dona que una reina malvada havia transformat en monstre. Sota aquesta forma, va devastar el camp al voltant de Bamburg durant molts anys. Al final, el nen de Wynde, fill del rei de Nothumbria, que n'estava fart, va decidir-se a matar el cuc. Però, per a gran sorpresa seva, el cuc no va voler lluitar-hi. Mirant-s'ho bé, es va adonar que el monstre s'assemblava força a la seva germana desapareguda des de feia molt de temps, i llavors es va trencar l'encanteri. Aquest encanteri era tan fort que, al trencar-se, la reina malvada es va convertir en gripau, que encara avui viu en una cova del castell de Banburgh.

Brent Pelham (Hertfordshire).-

Piers Shonks era un gegant d'uns 7 metres que vivia a l'illa de Shonks'Moat, Peppsall Field. Un dia, mentre caçava, va trobar un drac ferotge i el va matar amb una fletxa. Aquesta bèstia era de fet la preferida del diable, i per ràbia, el diable va jurar que tindria l'ànima d'en Piers, tan si era enterrat dins com fora de l'església .

Quan en Piers jeia al seu llit de mort, va llençar una fletxa per determinar on l'havien d'enterrar. La fletxa va volar a través d'una finestra de l'església de St. Mary the Virgin a Brent Pelham i va encastar-se a la paret. Aleshores van enterrar en Piers dins de la paret de l'església , i així van enganyar el diable, perquè no era ni dins ni fora de l'església . La tomba d'en Piers s'ha conservat fins avui.

Betws-y-Coed (Gwynedd).- *Aquesta regió estava terroritzada pel monstre de Wybrant Viper. Al final, un bergant de Hiraethog es va decidir a acabar amb la criatura i va consultar un savi. El savi va dir al bergant que moriria de la mossegada del drac, moriria de tallar-se la gola ell mateix i moriria ofegat. Com pot un home morir tres cops? Es va exclamar el bandit, i va anar cap a la criatura per matar-la. No se'n va sortir. Després que el drac el va enverinar amb la seva mossegada, va caure contra una roca que li va rebentar la gola i llavors l'heroi desafortunat va caure al riu i s'hi va ofegar.*

Deerhurst (Gloucestershire).-

Un drac devorava els ramats dels pagesos de la comarca. Finalment, es va fer tan insuportable que el rei va prometre terres a qui desempallegués la regió de la criatura. No va ser un cavaller

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

qui va derrotar la bèstia sinó un simple ferrer, que va drogar el monstre amb llet i el va decapitar. El ferrer va obtenir les seves terres.

Dinas Emrys (Snowdonia).-

Originalment anomenat Dinas Ffareon, és un turó fortificat de l'Edat de Ferro que domina Lyn Dinas. VA ser allà on el rei Lludd ab Beli va enterrar els dos dracs contra els que van lluitar cada mes de maig a Òxford, tal com explica l'epopeia gal·lesa Mabinogion.

Més tard, quan el rei Vortigern va retirar-se a Snowdonia, va triar Dinas Ffareon per construir la seva fortalesa. Però cada nit el terra era sacsejat tan fort que la fortalesa va caure. Els consellers del rei van afirmar que s'havia de sacrificar un fill sense pare per aturar la demolició de la fortalesa, i després de buscar van trobar en Merddyn Emrys (Merlí), que patia la mofa d'alguns nens per no tenir pare. En Merlí, però, tenia un ampli coneixement de la geografia local, i gràcies a les seves indicacions es van poder desenterrar els dracs al lloc on havien començat a lluitar. Al final, el Drac Roig va guanyar el Drac Blanc, que va fugir. Es va canviar el nom de la fortalesa en honor a Merlí.

En Merlí va profetitzar que el Drac Roig representava els bretons i el Drac Blanc els saxons, i que això volia dir que els bretons vencerien els saxons. Els celtes tenen el costum de referir-se als seus caps com a dracs (draig), de manera que es pot interpretar que la profecia deia que els bretons vencerien els saxons, cosa que va succeir a través d'Uther Pendragon i el mateix Artús.

Hutton Rudby (Yorkshire).-

Un drac formidable havia triat com a residència un turó anomenat Sexhowe, prop del poble. Cada dia exigia la llet de nou vaques i cada nit els vilatans no podien dormir perquè no parava de roncar. El seu alè era tan fètid i verinós que els que s'hi apropaven queien morts. Un dia, un cavaller de pas es va presentar voluntari per lluitar contra el drac, i després d'un dur combat el va matar i se'n va anar sense demanar recompensa ni deixar el seu nom. La gent d'allà van arrencar la pell del cos del drac i la van exhibir a l'església de Stokesley, fins que es va podrir i va desaparèixer.

Llandeilo Graban (Powys).-

Hi havia un drac que vivia al campanar de l'església. Des d'allà assolava la contrada fins que un ferrer va dissenyar un pla per desempallegar la contrada d'aquesta bèstia tan enutjosa. Va fabricar un drac de ferro i el va posar al niu quan el drac no hi era. Quan va tornar, el drac es va enrabiardar i va intentar fer fora l'impostor, i llavors es va posar en marxa un mecanisme que va llençar punxes contra la criatura i la va matar.

Penmynydd (Anglesey).-

Un drac vivia a prop de la casa pairal de Penhesgyn. Un dia un endeví va predir que el drac mataria l'hereu de la casa, i llavors el senyor el va enviar a Anglaterra.

Per altra banda, un jove del poble va posar un calderó polit al fons d'un forat per matar el drac. Quan el drac s'hi va veure reflectit, hi va lluitar fins a l'esgotament. Llavors el jove va matar el drac i el va enterrar dins el forat.

L'hereu va pensar que tot estava arreglat i va tornar a casa, però va insistir en veure el cos del drac. Quan van treure les restes de terra, l'hereu li va donar un cop de peu al cap però el seu peu va topar contra un dels ullals verinosos i va morir. I així la profecia es va complir.

Penshaw (County Durham).-

Aquí tenim la famosa història del monstre de **Lambton**. Un dia l'hereu de la família Lambton, John Lambton, estava pescant al riu Wear però no havia agafat res en tot el dia. Al final va sentir una estrebada molt forta a la seva canya, però després de lluitar, el jove hereu va quedar decebut de veure que la seva captura només era un cuc d'aparença estranya. En un atac d'ira, va llençar el cuc dins d'un pou que tenia a prop.

Va passar temps i en John se'n va anar a l'estranger per ajudar a la defensa de Rhodes contra els turcs. Mentrestant el cuc va créixer dins el pou, que ara es coneix com a Worm Well, fins que un dia va sortir i va tornar al riu. Es va arrecerar de dia a una roca i de nit a un petit turó prop de North Biddick, que després es diria Worm Hill. Va devastar la terra al nord del riu, i un cop menjat tot el ramat, va anar a buscar fortuna cap al sud a la propietat dels Lambton. Per amansir la bèstia, el senyor tenia un abeurador que cada dia omplien de la llet de nou vaques per que el monstre hi begués. Aleshores quan el monstre no en tenia prou amb la llet, devastava totes les terres dels voltants. Encara que molts cavallers intentessin matar el monstre, cap no va poder perquè la criatura podia tornar a ajuntar els seus trossos quan la tallaven en dos.

Al final en John Lambton va tornar de les guerres i va descobrir les ruïnes de les seves terres que abans eren pròsperes. Després de descobrir-ne la raó, va prendre la decisió de matar el monstre. Una dona sàvia del poble li va aconsellar que hauria de portar un armadura feta de moltes llaunes, i que després hauria d'anar a la roca on el monstre estava avituallant-se. Havia de jurar que mataria el primer esser viu que veiés després.

Després de les preparacions, en John va anar a la roca, va vestir l'armadura i va prendre el jurament. Abans de fer-ho, però, va dir al seu pare que tocaria el corn quan tornés i que el seu pare hauria de deixar anar el seu gos preferit. Un cop això fet, l'heroi va esperar el monstre. Quan va arribar, el drac va llençar les seves urpes contra en Lambton però va quedar ferit per

Del drac als xucladors passant pel Katiuska... Llegendes a la vora de l'Estany de Banyoles

l'armadura. En John va tallar el monstre a trossos amb la seva espasa i el riu es va endur els trossos abans que es poguessin tornar a ajuntar.

Triomfant, en John va bufar el seu corn i se'n va anar cap a casa, però el seu pare es va oblidar de deixar anar el gos i va ser el primer a rebre'l. Aleshores com que en John no va poder matar el seu pare el jurament va quedar trencat i com a conseqüència, cap senyor de Lambton no va morir al seu llit durant les nou generacions successives.

DONES D'AIGUA CÈLTIQUES.-

IRLANDA.- MERROWS.-

La paraula merrow o moruadh ve de l'irlandès muir (que vol dir "mar") i de oigh (que vol dir "noia") i es refereix específicament a la femella de l'espècie. Els mermen - equivalents masculins de les merrows – es veuen poc sovint. Se'ls descriu com excepcionalment lletjos i amb escames, amb trets de porcs i dents llargues i esmolades. En canvi les merrows són extremadament boniques i són promisqües en les seves relacions amb els mortals.

La merrow irlandesa es diferencia físicament dels humans amb uns peus més plans que els dels mortals i unes mans que tenen una palma fina entre els dits. No s'ha de suposar que les merrows siguin amables i tinguin bones disposicions cap als mortals. Com a membre del sidhe, és a dir el món de les fades irlandeses, els habitants de Tir fo Thoinn (la terra sota les onades) tenen un antipatia natural cap als essers humans. En algunes parts d'Irlanda, se les miren com a missatgeres del destí i de la mort.

Les merrows tenen una indumentària especial que els permet viatjar a través dels corrents oceànics. A Kerry, Cork i Wexford, porten un petit barret vermell de plomes que es diu cohullen druith. Ara bé, en aigües més cap al nord viatgen a través del mar envoltades d'abric de pell de foca i adquireixen l'aspecte i els atributs de foques. Per tal d'arribar a terra, la merrow abandona el seu barret i l'abric, de manera que qualsevol mortal que els trobi té poder sobre ella, perquè ella no pot tornar al mar fins que els recuperi.

Un pescador que havia amagat l'abric al teulat de palla de casa seva, va poder persuadir la merrow de casar-s'hi. Aquestes núvies són sovint força riques, amb fortunes d'or aconseguides en naufragis. Al final la merrow recuperarà l'abric, i tindrà un impuls de tornar al mar tan fort que deixarà el seu marit i fills humans.

Molts habitants de la costa han pres merrows com a amants i no poques famílies irlandeses famoses pretenen que en són descendents, com les famílies O'Flaherty i O'Sullivan de Kerry i MacNamara de Clare.

El poeta irlandès W B Yeats va esmentar un altre cas als seus contes popular i de fades irlandeses: "prop de Bantry al segle passat, es diu que hi va haver una dona, coberta d'escames com un peix, que descendia d'una unió d'aquesta mena". Malgrat la seva riquesa i bellesa, s'ha d'anar força en compte de no trobar aquesta fada aquàtica.

ESCÒCIA.- WATER FAIRIES.-

Els Dracæ són una mena d'esperits aquàtics que ensarronen dones i nens a ficar-se a les esclotxes on viuen, sota llacs i rius, flotant més enllà d'ells, a la superfície de l'aigua, sota la forma d'anells o de copes d'or. Les dones arrabassades d'aquesta manera serveixen com a infermeres, i després de set anys els permeten de tornar a la terra.

Gervase of Tilbury esmenta una dona en particular que havia estat atreta observant un plat o una tassa de fusta que flotava prop seu mentre rentava roba al riu. Agafada tan bon punt arribava a les profunditats, la van dur a una de les esclotxes sota terra, que ella va descriure com a magnífica i la van fer treballar d'infermera al servei d'una criatura de la bruixa que l'havia atreta. Durant la seva estada en aquesta ocupació, havent tocat per casualitat un dels seus ulls amb un unguent de greix de serp, va percebre, quan va tornar al món, que havia adquirit la facultat de veure els Dracæ, quan es barregen amb els homes. Ara bé, va ser privada d'aquest do quan es va adreçar per descuit a la seva mestressa fantomàtica i que aquesta la va tocar. Es un fet curiós que aquesta història, per la seva quasi totalitat, estigui estesa per les Highlands i Lowlands d'Escòcia, sense cap altre variant que la substitució de les fades per Dracæ i la cova d'un turó per la d'un riu.

De fet, se sap que resulta extremadament perillós tocar qualsevol cosa que es pugui trobar sense fer-hi el senyal de la creu, perquè les trampes de l'enemic són notòries i ben testificades.

Una dona pobre de Teviotdale que pensava ser bastant afortunada de trobar un aixafador de fusta, just al moment on li feia falta aquest instrument, el va agafar sense pronunciar una benedicció apropiada, i quan el va portar a casa el va estirar sobre el llit per poder-lo fer servir l'endemà al matí. A mitjanit la finestra de la seva masia es va obrir i es va sentir una veu forta que cridava toscament algú amb un nom estrany. La pagesa va proferir una pregària que suposem que va assegurar la seva seguretat personal, mentre que l'instrument encisat va caure del llit i va desaparèixer precipitadament per la finestra, tot fent un gran soroll.

<http://www.sacred-texts.com/neu/celt/sfft/sfft36.htm>

GAL·LES.-GWRAGEDD ANNWN.-

Les Gwagedd Annwn són fades d'aigua gal·leses que viuen en ciutats i aldees sota dels llacs. Sovint fan servir encanteri per disfressar aquests habitatges, l'exemple més famós dels quals era la senyora del llac, el palau de la qual estava dissimulat amb un llac màgic. Els Gwagedd Annwn com a espècie no viuen a comunitats subaquàtiques com les seves cosines fades; la carència relativa d'encant ho fa poc pràctic, i la interconnexió amb els humans i la contaminació que suposen, als llacs i les aigües de superfície fan impossible la construcció de ciutats sota a l'aigua. Ara les Gwagedd Annwn han d'aferrar-se a l'aigua dolça que poden rondar.

Tenen una aptitud innata per totes les coses de la medicina. Es parla de jardins secrets amagats en illes al centre de llacs, que no es poden trobar excepte a través d'una entrada especial que només s'obre el dia d'Any Nou. Tot és sagrat en aquells jardins, i treure'n cap element ni que fos el més anodí, com per exemple una flor, duria al tancament definitiu del jardí, amb l'excepció de les Gwagedd Annwn. Ara, aquests pocs jardins secrets i preciosos serveixen com a feus francs de potència moderada, però costa moltíssim entrar als que queden encara, perquè fa temps que els seus habitants fantàstics se'n van anar.

Es diu que les Gwagedd Annwn que agafen mortals per parella, que si els piquen tres cops sense raó, han de deixar el seu company i no veure'l mai més, i per les Gwagedd Annwn, això és tan fort com el jurament més potent. Les Gwagedd Annwn tenen reaccions contràries a la majoria de les emocions col·lectives; poden cridar i lamentar-se a un casament o riure i cantar a un enterrament. S'ha d'aprendre com tractar amb aquestes sensacions atípiques si es vol que aquells personatges s'adaptin a la societat ordinària.

<http://www.angelfire.com/ca4/dataweaver/play/changeling/gwageddannwn.html>